СОФОКЛ

СОФОКЛ

ТРАГЕДІЇ

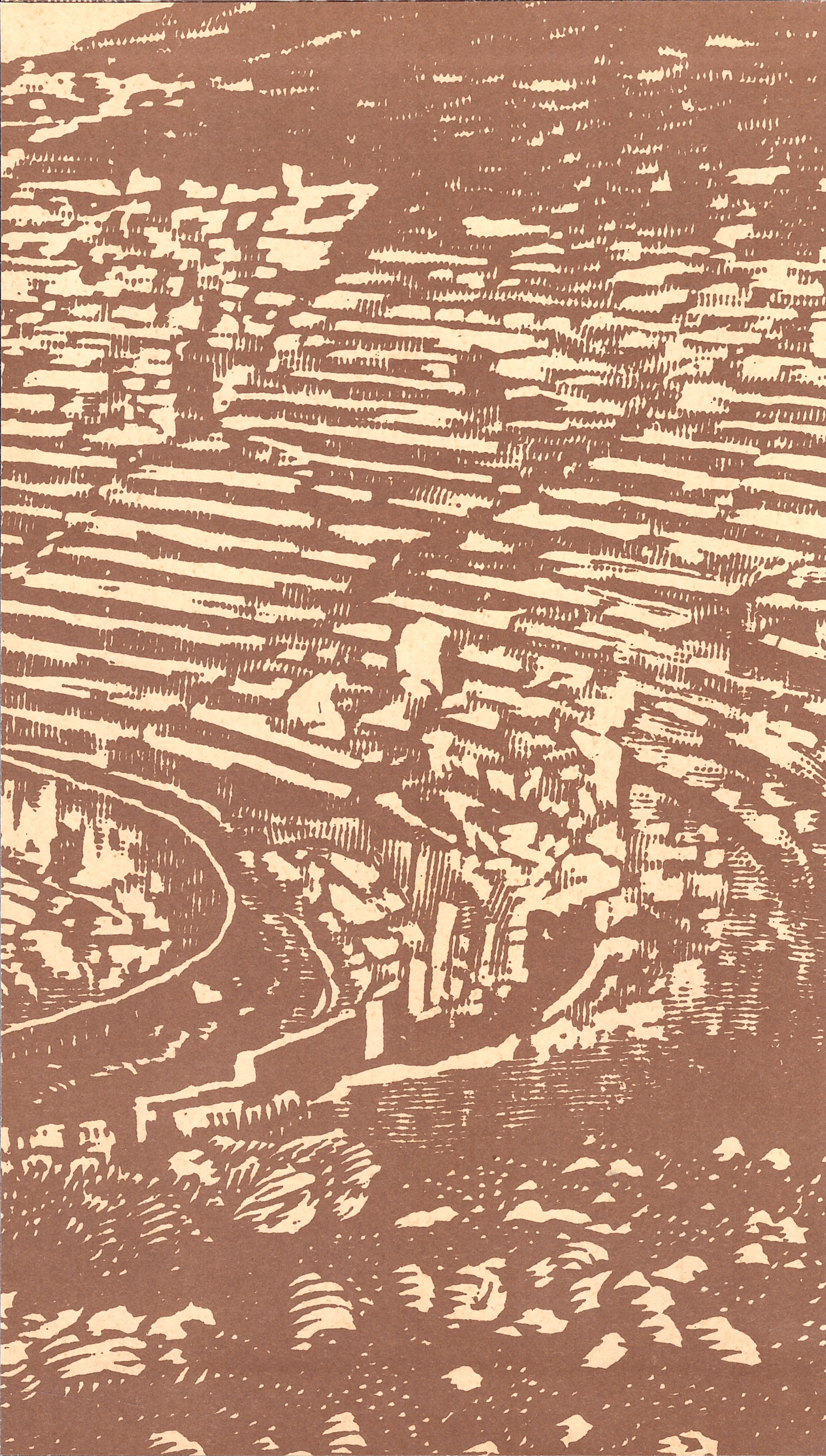

СОФОКЛ

ТРАГЕДІЇ

ΣΟΦΟΚΛΗΣ

ΤΡΑΓΩΔΙΑΙ

ΟΙΔΙΠΟΥΣ
ΤΥΡΑΝΝΟΣ
ΟΙΔΙΠΟΥΣ
ΕΠΙ ΚΟΛΩΝΩ
ΑΝΤΙΓΟΝΗ
ΦΙΛΟΚΤΗΤΗΣ
ΗΛΕΚΤΡΑ

СОФОКЛ

ТРАГЕДІЇ

Переклад з давньогрецької

Художник
ОЛЕКСАНДР КОНОНОВ

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»
1989

ББК 84(0)3
С 68

Майже два з половиною тисячоліття
минуло від часів Софокла,
але твори великого грецького трагіка
незмінно вражають глибиною почуттів
і залишаються неперевершеними
зразками досконалості.
Збірка містить п'ять із семи його трагедій,
що повністю дійшли до нас:
«Електра», «Цар Едіп», «Антігона»,
«Філоктет», «Едіп у Колоні».

Почти два с половиной тысячелетия
прошло со времен Софокла,
но произведения великого греческого трагика
неизменно волнуют глубиной чувств
и остаются непревзойденными
образцами совершенства.
Сборник содержит пять из семи
его трагедий, полностью дошедших до нас:
«Электра», «Царь Эдип», «Антигона»,
«Филоктет», «Эдип в Колоне».

Передмова та коментарі
Андрія БІЛЕЦЬКОГО

Редактор А. М. ЧЕРДАКЛІ

С $\frac{4704030000-175}{М205(04)-89}$ 175.89

ISBN 5-308-00169-3

© Український переклад трагедій
«Цар Едіп», «Антігона».
Видавництво «Дніпро», 1981 р.

© Український переклад трагедій
«Електра», «Філоктет», «Едіп
у Колоні», передмова, примітки,
художнє оформлення.
Видавництво «Дніпро», 1989 р.

НЕВМИРУЩІ СОФОКЛОВІ ТВОРИ

Створені в п'ятому сторіччі до нової ери трагедії великого афінського драматурга Софокла хоча й базуються на сюжетах давньогрецької міфології, але своїми конфліктами й досі хвилюють і захоплюють наших сучасників, не сходячи з театральних конів світу.

Про Софокла та всі його трагедії, навіть і ті, які відомі лише за їхніми назвами, написано стільки, що перелік усього цього склав би окремий грубезний том.

Ми, люди XX ст., не можемо сприймати зміст і форму давньогрецьких трагедій так, як їх сприймали сучасники великих трагіків — афіняни V ст. до н. е. Проте наше сприйняття цих творів деякою мірою може наблизитися до правильного, тобто історичного розуміння, якщо ми озброїмося бодай основними уявленнями про давньогрецьку культуру взагалі та про давньогрецькі театр і драматургію зокрема.

Життя Софокла — середнього з трьох найвидатніших давньогрецьких трагіків — розгорталося на тлі бурхливих подій грецької історії V ст. до н. е.

Всі троє великих драматургів були сучасниками. Коли старший із них, Есхіл (Айсхюлос, 524—456), брав участь у морській битві з перським флотом у Саламінській протоці (480), середній, тобто Софокл (Софоклес, 496—406), очолював із лірою в руках хор афінських хлопчиків, що славили гімном (епінікієм чи пеаном) перемогу грецького флоту над персами, а молодший — Евріпід (Евріпідес, 481—406) — саме тоді народився на острові Саламіні.

В історії давньої Греції V ст. до н. е. було часом найбільшого й найпишнішого розквіту давньогрецької культури, а незабаром і початком занепаду міст-держав, зокрема й афінської демократії.

На початок цього століття припало невдале повстання малоазійських греків-іонян проти персів. Оскільки афіняни намагалися допомогти іонянам, це спричинилося до перських походів проти європейських греків, тобто до греко-перських воєн (492—479), вузловими подіями яких були битви при Марафоні (490), при Фермопілах (480), при Саламіні, перемога при Платеях і при Мікале (479), заснування Афінського (або Делійського) морського союзу (475), і, нарешті, остаточна перемога афінського флоту біля міста Саламіна на Кіпрі (449).

Проте після перських воєн і короткого відносно мирного періоду починається згубна для обох сторін Пелопоннеська війна (431—404), тобто війна Афінського союзу та Пелопоннеського союзу, на чолі якого стояли Спарта й Корінф. Ця війна закінчилася поразкою Афін і спричинилася до їхнього політичного занепаду.

Звичайно, Софокл не залишався осторонь усіх цих подій як з погляду політичного, так і з погляду змін в ідеології рабовласницького суспільства.

Софокл, син Софілла, походив з дема (адміністративна округа Аттіки) Колонос Гіппіос поблизу Афін. Його батько мав там зброярню, яка давала його родині значні прибутки і забезпечувала їй почесне місце в суспільстві.

В юності Софокл навчався гімнастики та музики. За успіхи в обох цих мистецтвах його неодноразово нагороджували.

Гармонійне поєднання тілесної вправності та жвавого розуму в нього було відзначено, коли він показав своє вміння зграбно грати в м'яча, беручи участь у виставі «Навсікаї». Тоді відомий живописець Полігнот зобразив його на славнозвісному розписному портику Пойкіле Стоа як Таміріда, напівміфічного співця, що грає на кіфарі. Згодом Софокл сам компонував мелодії для хорів у своїх трагедіях.

Звичайно, молодий драматург чимало засвоїв від Есхіла, але не просто наслідував його. Вперше він одержав перемогу над іншими драматургами в 468 році, виставивши свого «Тріптолема», в якому дуже вдало використав міф про вихованця Деметри, що навчив людей хліборобства і цим сприяв розвитку добрих звичаїв.

Симпатії глядачів розділилися між Есхілом та Софоклом, тому архонт, від якого залежав остаточний висновок, не наважився сам зробити його, а, всупереч звичаю, звернувся до присутнього на виставі полководця Кімона і його стратегів, які саме тоді повернулися з перемогою над персами. Вони й віддали перевагу над Есхілом двадцятивосьмирічному Софоклові.

Протягом десяти наступних років обидва трагіки змагалися з перемінним успіхом на сцені театру Діоніса в Афінах. Можна твердити, що старий Есхіл не цурався Софоклових нововведень і дещо запозичив у нього. Тим часом Софокл, що ставився з великою повагою до свого старшого суперника, намагався уникати його помилок.

Змагання Софокла з молодшим Евріпідом відбулося в 438 році, коли Софокл одержав першу нагороду, а Евріпід із своєю трилогією, додатковою частиною якої була «Алкестіда» (саме вона збереглася до нашого часу), одержав другу нагороду. Навпаки, коли Евріпід у 431 році виступив на сцені із своєю «Медеєю», Софокл зайняв у змаганні друге місце.

Евріпід, хоча й молодший, теж впливав на Софокла, що стало відчутним у Софокловім «Філоктеті» (409), де в розв'язці з'являється бог (сценічний прийом «бог із машини»), а також у його «Трахінянках» (після 424 р.). Софоклові доводилося змагатися також із драматургами Хойрілом, Арістієм, Евфоріоном, Філоклом і з своїм власним сином Іофоном. Син Есхіла Евфоріон у 431 році здобув першу нагороду в змаганні з Софоклом.

Після смерті Есхіла (456) Софокл був незмінним улюбленцем афінян. Про це свідчить як число його успішних вистав, так і висування його на високі посади, хоча, бувши талановитим поетом-драматургом, він не виявляв здібностей ні у військовій справі (мав посаду стратега!), ні у фінансах (був скарбником Делійського морського союзу!).

Після вистави «Антігони» під час війни з Самосом, що вийшов із Делійського союзу (441—439), Софокла обрали членом колегії стратегів. Тоді ж він заприятелював з істориком Геродотом, на честь якого написав оду, що нібито починалася словами: «Оду Геродотові склав Софокл у віці п'ятдесяти п'яти років».

Вже в глибокій старості він був обраний до олігархічної колегії десяти пробулів (радників). Після падіння олігархів його разом з іншими пробулами віддали під суд, де, за свідченням Арістотеля, він виправдовувався тим, що, мовляв, не мав тоді кращого вибору, тому й став пробулом.

Не забудьмо, що основною ідеологією античного рабовласницького суспільства була релігія — віра в численних богів: великих олімпійських, напівбогів-героїв та підземних богів, богів царства мертвих. Люди того часу хоч і вважали, що людська душа безсмертна, але не мали цілком певного уявлення про її дальше існування після смерті тіла. В підземному царстві перебували якісь «тіні» померлих. Вони були позбавлені земних радощів. Незважаючи на це, обов'язком живих людей було шанувати богів, ублажати їх, приносити їм жертви.

Найстрашнішим було викликати гнів божества. Люди античного світу уявляли собі богів як людей, з усіма їхніми вадами, пристрастями, пороками, але могутніх і безсмертних. Проте могутність богів була обмежена визначенням Долі (Мойри). Все в світі залежало від цього визначення.

Звичайно, віра в богів і визначення Долі була властива Софоклові і проявлялася в його творчості. Зокрема, він був причетний до культу богів і героїв, що сприяли лікуванню людей. Очевидно, вже в його час у культі цих божеств над містикою переважала мораль. Бувши жерцем героя-цілителя Аміна, пов'язаного з Асклепієм, він запровадив у своїй окрузі культ ще одного бога, який було завезено до Афін з Ахарн у 420 році — Телемаха.

У храмі Асклепія на південному схилі Акрополя було знайдено окремі уривки з Софоклового пеана на честь цього бога. Є відомості й про те, що Софокл заснував капличку, присвячену Гераклові. Одне слово, Софокл, як і більшість людей його часу, був людиною релігійною.

Про його приватне життя та про його характер збереглися лише позитивні відомості. Він мав веселу вдачу і був дуже добрий до людей свого оточення.

Одружений Софокл був із Нікостратою, від якої мав сина Іофона. Як це часто трапляється, навколо життя славетної особи кружляє багато анекдотів. Можливо, одним із них є розповідь про те, нібито Софокл у досить похилому віці закохався в сікіонянку Теоріду й мав від неї сина Арістона.

Софоклів син Іофон не ладнав з батьком. Можливо, йшлося про якісь грошові справи. Іофон через суд родичів намагався довести, нібито його батько був несповна розуму. Щоб спростувати це обвинувачення, Софокл продекламував на суді похвалу рідній Аттіці з «Едіпа в Колоні», і захоплені судді визнали його в здоровому розумі. Не виключено, що цей переказ належить також до анекдотів.

Софокл пережив свого молодшого суперника Евріпіда, хоч і ненадовго. Навесні 406 року він виступив на чолі хору в чорному вбранні без вінків, а восени того ж року помер на 91-му році життя.

Трагічний поет Фрініх склав на його смерть таку епітафію:

Щасливий був Софокл, що довго так прожив.
Помер нарешті він, талановитий муж,
Багато склавши нам трагедій видатних,
Нікому лиха він на світі на завдав.

(Перекл. мій.— А. Б.).

На Софокловому надгробку в його рідному Колоні при дорозі до міста Декелея було зображено Сирену, що символізувала смерть. Щороку за рішенням народних зборів Софоклу як героєві приносили жертви.

Відома мармурова статуя Софокла в Латеранському музеї в Римі, що є, очевидно, копією тієї статуї на повний зріст, яку було поставлено в афінському театрі на пропозицію промовця Лікурга.

За свідченням граматика (тобто філолога) Арістофана, Софокл крім елегій і пеанів, написав 123 драматичні твори. Отже, він був найплідніщим серед своїх сучасників-драматургів.

Він користувався більшим успіхом на театральній сцені, ніж Есхіл і Евріпід, двадцять чотири рази перемагав усіх своїх суперників, багато разів займав друге місце в змаганнях, але ніколи не стояв на третьому.

На жаль, з усієї його драматичної спадщини збереглося повністю лише сім трагедій, що йдуть одна за одною в такому порядку: «Аянт», «Електра», «Цар Едіп», «Антігона», «Трахінянки», «Філоктет», «Едіп у Колоні».

Імовірно, античні філологи десь наприкінці античного світу (мабуть, уже в V ст. н. е.) вважали саме ці трагедії за найкращі його твори. Розташування їх у наведеному порядку, очевидно, було пов'язане з їхньою хронологічною послідовністю. У візантійську епоху найбільшою популярністю користувалися лише три з них: «Аянт», «Електра», «Цар Едіп».

Софокла в галузі сценічного мистецтва ще в давні часи вважали за новатора. Найпомітнішим його нововведенням було збільшення числа акторів до трьох (в Есхіла їх було спершу двоє: протагоніст і девтерагоніст, але в «Орестеї» був і третій — тритагоніст). Це нововведення давало змогу розмовляти на сцені всім трьом акторам, але в тих п'єсах, що збереглися до нашого часу, такі розмови трьох акторів трапляються рідко. На сцені античного театру аж до його занепаду не виступало більше як три актори.

Разом із цим нововведенням Софокл збільшив число хоревтів (тобто учасників хору) від дванадцяти до п'ятнадцяти осіб. Таке нововведення давало змогу поділити хор на дві половини, кожна з яких складалася з шести хоревтів і мала свого корифея, а крім того, виступав ще й головний корифей обох половин.

Сам Софокл мав слабкий голос і не виступав на сцені, хоча участь автора у виставі була звичайною. Обов'язком автора було навчання акторів (дидаскалія).

Проте найбільшим нововведенням Софокла було те, що він виділив свої драми з складу трилогії (трилогія передбачала сюжетний зв'язок трьох драматичних творів), чи навіть тетралогії (четверта п'єса була не трагедією, а так званою сатирівською драмою).

Саме для трагедій Софокла найбільш підходить сформульоване Арістотелем визначення в його «Поетиці»: «Трагедія — це відтворення витонченою мовою (різною в різних частинах трагедії) серйозної та закінченої дії, що має певний обсяг, і відтворення не розповіддю, а дією, яка, викликаючи жаль і страх, спричиняє катарсис (очищення,— *А. Б.*) подібних афектів». Отже, Софоклові трагедії являли собою найдосконаліший тип античної трагедії.

Такі трагедії Софокла, як «Цар Едіп», «Антігона» та «Едіп у Колоні», за своїм змістом могли б складати трилогію, але відомо, що кожна

з них була написана незалежно від інших і в різний час. Ця незалежність кожної трагедії від інших, незважаючи на їхні сюжетні зв'язки, вимагала від автора більшої композиційної стрункості, більшої обмеженості епічних та ліричних елементів, більшої уваги до зображення індивідуальних характерів дійових осіб.

Крім згаданих Софоклових нововведень, можливо, були ще й такі, як закарлючена палиця для старих, біле взуття для акторів і хоревтів, удосконалення декорацій, запровадження фрігійського ладу та дифірамбічної тональності до театральної музики.

Як і твори Есхіла (за винятком його «Персів») та Евріпіда, трагедії Софокла пов'язані своїми сюжетами з давньогрецькими міфами. Його «Аянт», «Філоктет» і «Електра» базуються на троянському циклі міфів, хоча лише в «Філоктеті» йдеться про події до здобуття ахейцями троянської столиці. Проте «Аянт» і «Електра» виходять за межі подій «Іліади».

«Цар Едіп», «Антігона» і «Едіп у Колоні» пов'язані з фіванським циклом міфів і лише «Трахінянки» належать до циклу міфів про Геракла.

Одначе Софокл використовував міфічну основу для того, щоб показати конфлікт між героїчною особистістю та надприродними силами, що обмежують її можливості. Незрозуміла йому невблаганна сила, що порушує мирне життя його батьківщини, виступає в його трагедіях як Доля, що від неї не можуть ухилитися не лише люди, а й боги.

Трагедії Софокла перевершують Есхілові і складністю композиції, і кількістю театральних ефектів, і зосередженням дії навколо головного персонажа. Якщо в Есхіла на першому місці стоять морально-релігійні проблеми, а дійові особи є лише необхідними елементами сюжету, то в Софокла всі події обумовлюються характером персонажів. Він намагається показати, як особа з певним характером може поводитися в певній ситуації. На відміну від Есхіла, в якого боги обумовлюють дії людей, Софокл прагне пояснити поведінку своїх героїв і виправдати її.

Якщо в Есхіла характери дійових осіб здаються нам досить схематичними, незмінними від початку дії й до кінця, а в Евріпіда вони наближені до того, як ми собі уявляємо звичайних людей, навіть і наших сучасників, то Софоклові персонажі, хоча й ідеалізовані до певної міри, героїчні, непересічні, все ж таки показані як реальні особи, незважаючи на котурни й маски.

Міфічна основа «Електри» та сама, що й у другій частині трилогії Есхіла «Хоефори» (хеофори — це ті, що роблять узливання на могилі), а також в «Електрі» в Евріпіда.

Брат Електри, син мікенського владаря Агамемнона — воєначальника ахейців у їхньому поході проти Трої, повертається з чужини, де він перебуває з дитячих років. Електра пізнає свого брата і разом з ним готує помсту їхній матері Клітемнестрі, яка разом із своїм коханцем Егістом убила Агамемнона й захопила верховну владу в Мікенах.

На відміну від Есхілової трагедії Орест у Софокла, не вагаючись, виконує наказ бога Аполлона і не страждає від переслідування Еріній. У трагедії його роль досить обмежена. Головна дійова особа — Електра, яка зазнала гноблення від своєї матері та її коханця. Разом з нею страждала і її сестра Хрісотеміда, але вона не була здатна до рішучих дій.

Можна зрозуміти, що автор уважає вчинок Електри та Ореста за виправданий: їхня мати вбила їхнього батька і за це має сплатити своїм життям. Трагедію було написано десь між 419 і 415 рр.

Трагедію «Цар Едіп» (або «Едіп-тиран»), як і «Антігону», справедливо вважають за вершину драматичної творчості Софокла. Міфічна її основа така. Фіванський тиран Лаій (у перекладі — Лай) одержав оракул (передречення бога Аполлона в дельфійському храмі), згідно з яким його вб'є син. Він все ж таки не наважився власноручно заподіяти смерть своєму новонародженому синові, але наказав пастухові віднести хлопчика на гору Кіферон і кинути його там беззахисного, де його могли пошматувати хижаки. Проте фіванському пастухові шкода було згубити малу дитину і він передав її корінфському пастухові, а той відніс Едіпа до бездітного корінфського тирана Полібія, який усиновив його. Одного разу якийсь корінфянин, бувши напідпитку, назвав уже дорослого Едіпа підкидьком. Ображений Едіп звернувся до дельфійського оракула. Аполлон через своїх жерців прорік, що Едіп уб'є свого батька й візьме шлюб із своєю матір'ю. Щоб уникнути таких злочинів, Едіп не повернувся в Корінф і подався до Фів. На шляху до цього міста його образив якийсь старий на колісниці, зчинилася бійка, і Едіп убив незнайомого й людей із його почту (крім одного, що втік). Звичайно, він не знав, що саме цей старий був його батьком — Лаієм.

Прибувши до Фів, Едіп розгадав загадку крилатої потвори — Сфінги (або Сфінкса), яка вбивала всіх, хто не міг дати правильної відповіді. А загадка була така: «Хто вранці ходить на чотирьох ногах, опівдні — на двох, а ввечері — на трьох?» Відповідь — людина, тобто спершу як немовля, згодом як доросла, нарешті, як стара з палицею.

У зв'язку з цією загадкою виникає припущення, що власне ім'я Едіп — Ойдіпус — пояснюється загальними основами «Ойден» — «знає» та «подес» — «ноги», тобто той, що розгадав загадку про ноги.

Існувало й інше пояснення — «з набряклими ногами».

В нагороду за визволення міста від жахливої потвори, що згубила силу людей, вдячні городяни обирають Едіпа своїм владарем і одружують його з удовою вбитого Лаія Іокастою, що насправді була Едіповою матір'ю.

Кілька років Едіп спокійно царював у Фівах і від Іокасти у нього народилися двоє синів — Етеокл і Полінік та дві дочки — Антігона й Ісмена. Але Аполлон вирішив покарати вбивцю Лаія (з нашого погляду — в дивовижний спосіб!) і наслав на мешканців Фів, їхню худобу та їстівні рослини якусь жахливу хворобу. Вона лютує у Фівах, і нема від неї рятунку. Саме з цього починається дія трагедії (її Пролог).

Аполлон (до нього послали брата Іокасти Креонта) сповістив, що лихо припиниться, коли буде покарано вбивцю Лаія. Пошуки вбивці, нарешті, розкривають Едіпові жахливу істину: він убивця свого батька і чоловік своєї матері.

В розпачі Іокаста повісилася, а Едіп осліплює себе і прирікає на вигнання.

Можна по-різному тлумачити основну ідею цієї трагедії: від своєї долі не втечеш; людина припускає, а бог вирішує, чи щось подібне. Навряд чи можна погодитися з тими, хто заперечує фаталістичний характер цієї трагедії.

Її було поставлено десь між 429 і 425 рр. до н. е. Майстерне опрацювання міфологічного сюжету, змалювання характерів дійових осіб, образна мова в діалогах та в співах хору — все це призвело до визнан-

ня трагедії «Цар Едіп» зразковою в своєму роді і згодом викликало низку наслідувань.

«Антігона» за своїм сюжетом є продовженням «Царя Едіпа». Дія її розгортається після того, як Едіпові сини Етеокл і Полінік посварилися між собою за владу у Фівах. Вигнаний із Фів Полінік пішов війною на Фіви (це сюжет трагедії Есхіла «Семеро проти Фів»), і у фатальному двобої брати вбивають один одного.

Владу у Фівах обіймає Креонт. Він наказує віддати належну шану захисникові Фів Етеоклові, але забороняє поховати його брата Поліника, який пішов походом проти рідного міста. Проте сестра цих братів Антігона, впевнена у своїй правоті, порушує Креонтів наказ і намагається виконати похоронний обряд над тілом Поліника. Вартовий затримує її і приводить до Креонта.

Незважаючи на те, що Антігона є нареченою його сина Гемона, Креонт наказує замурувати її живцем у підземній в'язниці.

Віщун Тіресій пророкує Креонтові, що розгнівані цим вчинком боги жорстоко покарають його. Щоб уникнути кари, Креонт наказує негайно звільнити Антігону, але вже пізно. Вона повісилася в підземеллі; а її наречений Гемон заколов себе мечем. Дружина Креонта Еврідіка теж накладає на себе руки.

Креонт у розпачі: він визнає себе вбивцею дружини й сина, не кажучи вже про Едіпову дочку Антігону. В цій трагедії вона виступає як представниця «родинного права», вищого за закони тиранів.

Ще зовсім юній Антігоні не хочеться вмирати, хоча вона й свідомо йде на смерть, виконуючи те, що вважає за свій обов'язок. Прощання її з життям — кульмінація трагедії.

«Антігону» було поставлено близько 442 р. до н. е.

Трагедія «Філоктет» заснована на одному з так званих кіклічних епосів (тобто належних до циклу епосів, у даному разі про Троянську війну), на «Малій Іліаді», авторство якої приписували Лесхові з Мітілени (на о. Лесбосі). Герой Філоктет — один з учасників ахейського походу проти Трої. На острові Лемносі його ужалила змія, і відтоді рана на його нозі не загоювалася й жахливо смерділа, завдаючи йому невгамовного болю.

Філоктет успадкував Гераклів лук і стріли — зброю, що ніколи не хибила. Обложивши Іліон, ахейці впродовж десяти років ніяк не могли його здобути, навіть і з допомогою богів, їхніх покровителів.

Колись їм було провіщено, що, маючи лук і стріли Геракла, вони нарешті здобудуть Пріамове місто. Філоктет мав цей лук, але він був страшенно ображений на ахейських проводирів, які покинули його на пустельному острові. Ахейці посилають хитрого Одіссея і Ахіллесового сина Неоптолема, щоб вони забрали в будь-який спосіб лук у Філоктета.

Отже, в цій трагедії насамперед вражає контраст характерів дійових осіб — Одіссея й Неоптолема. Спершу Неоптолем задля успіху загальної справи погодився був, обдуривши бідолашного Філоктета, забрати в нього Гераклів лук. Проте згодом, після болісних переживань, він відмовляється від цього ганебного завдання.

Доручення ахейців не було б виконане, якби в фіналі трагедії не з'явилася тінь Геракла й не наказала Філоктетові передати лук і стріли Одіссеєві, пообіцявши, що невдовзі рана на нозі загоїться.

Серед Софоклових трагедій це єдина, де застосовано для розв'язки прийом «бог з машини», що, як уже згадувалося, можна пояснити впливом Евріпіда на Софокла.

Поставлено цю трагедію було 409 р. до н. е., тобто незадовго до кінця Пелопоннеської війни.

Остання трагедія Софокла в цій збірці — «Едіп у Колоні». Вона є продовженням трагедії «Цар Едіп», але в ній подано інший варіант міфа про вигнання Едіпа з Фів. У цій трагедії Едіпа виганяють із Фів його сини, тоді як у «Царі Едіпі» він сам засуджує себе на вигнання.

Після довгих блукань Едіп із дочками опиняється в містечку Колоні (де народився сам Софокл) і просить в афінського владаря Тесея дозволу бути похованим у цьому місті. Діставши такий дозвіл, він зникає і перетворюється на героя-покровителя Колона.

Софокл прославляє свій рідний Колон і Афіни, приречені на поразку в братовбивчій Пелопоннеській війні. Його сучасники могли в цій трагедії вбачати ідею переваги афінської демократії над спартанською деспотією (це виявляється, зокрема, в протиставленні мудрого Тесея і грубого Креонта). «Едіп у Колоні» був поставлений 401 р. до н. е. внуком Софокла Софоклом Молодшим після смерті діда.

Про відсутні тут у перекладах трагедії слід сказати докладніше.

«Аянт» (або Еант, ще інакше Аякс), точніше «Аянт із батогом» (мастигофорос) був так названий на відміну від іншої трагедії «Аянт Локрійський», що не збереглася до нашого часу, а про батіг тут ідеться тому, що головний герой трагедії, збожеволівши, розмахує батогом перед бараном, якого він уважає за Одіссея. Сюжет цієї трагедії взято з «Малої Іліади».

Для афінських глядачів згадана трагедія була актуальною тому, що саламінець Аянт належав до кола їхніх героїв-родоначальників.

Трагедія починається з розмови Одіссея та його божественної покровительки Афіни. Одіссей біля Аянтового намета хоче довідатися, чи справді Аянт повбивав ахейську худобу. Афіна підтверджує Одіссеєве припущення і розповідає йому, як Аянт у нападі божевілля, яке вона сама наслала на Аянта, щоб урятувати від його люті Одіссея і Атрідів, кинувся винищувати худобу, уявляючи, ніби він убиває ненависних йому Менелая, Агамемнона і Одіссея. Потім Афіна сама звертається до Аянта і вмовляє його, підтримуючи його божевільне уявлення, продовжити побоїще, яке він так успішно почав.

Треба знати, що після смерті Ахіллеса його обладунок і зброю хотів узяти собі Аянт, але Атріди віддали все це Одіссеєві, чим викликали страшенний гнів Аянта.

Цей гнів Афіна перетворює на безумство, показуючи, наскільки боги перевершують смертних людей, навіть таких розважливих і мудрих, яким до свого божевілля був саламінський герой. Власне кажучи, це помста Аянтові за те, що він не досить шанобливо висловився про богиню.

Серед усіх відомих нам Софоклових трагедій найважче зрозуміти основну ідею «Трахінянок». Вона названа так тому, що в ній присутній хор дівчат із міста Трахін у Фессалії під горою Ета (Ойта). Проте назва зовсім не натякає на зміст трагедії, бо хор у ній не відіграє помітної ролі, як, наприклад, і в «Фінікіянках» Евріпіда.

Сюжет трагедії запозичено з епосу «Здобуття Ойхалії», який перед тим уже використали поети Архілох, Бакхілід і драматург Есхіл.

На відміну від давнього міфа та (імовірно) його трактування попередниками, Софокл увів до сюжету такі видозміни: в нього Геракл бере в полон Іолу як дружину для себе, а не для свого сина Гілла, фатальний хітон, просочений отруйною кров'ю кентавра Несса, приносить Гераклові Ліхас за дорученням Деяніри, а не вона сама.

Серед Софоклових трагедій саме в цій найбільш помітний вплив Евріпіда.

Ще в VI ст. до н. е. Геракл (імовірно догрецький герой) відігравав певну роль у аттічній релігії, але згодом його заступив Тесей. Відтоді Геракл виступає на сцені переважно як комічний персонаж, неперевершений силач, ненажера й пияк. Таким він був у сатирівських драмах, в аттічних і сіцілійських комедіях, в «Алькестіді» Евріпіда. Як справжній герой, він виступає у «Визволеному Прометеї» Есхіла, а після того в Евріпідовому «Божевільному Гераклі» та в Софоклових «Трахінянках».

Можна вважати, що схожість цих трагедій Софокла й Евріпіда невипадкова, що Софокл свідомо наслідував Евріпіда, бо поява на сцені «Божевільного Геракла» передувала появі «Трахінянок». У Софокла в цій трагедії зображено нестерпні страждання головного героя та досить реалістично, навіть майже карикатурно змальовано наївну до глупства бідолашну Деяніру. Ця жінка, безмежно віддана своєму схильному до різних авантюр, уже впродовж п'ятнадцяти місяців відсутньому чоловікові звикла не дуже хвилюватися, коли він кудись зникав. Проте цього разу така тривала відсутність чоловіка з огляду на незвичні обставини, в які потрапила Деяніра, починає бентежити її. Вона зовсім розгубилася, але одна з її служниць напоумлює свою господиню: адже Гілл (Гіллос), Гераклів син, знає, де саме перебуває його батько. Спитати Гілла не спало на думку самій Деянірі.

Коли згодом Гераклів помічник Ліхас приводить з Ойхалії (місто царя Еврита, здобуте і зруйноване Гераклом) полонених жінок і серед них цареву дочку Іолу, заради якої Геракл пішов війною проти Еврита, Деяніра покірливо приймає її і навіть виправдовує чоловіку невірність, бо кохання вона вважає за хворобу, яка може вразити кого завгодно.

Проте Деяніра вважає себе вправі повернути Гераклове кохання і посилає йому просочену кров'ю кентавра Несса сорочку (хітон), не підозрюючи ніякого лиха, але потім починає розуміти, що кентавр обдурив її, бажаючи згубити Геракла. Коли, нарешті, приходить Гілл, посланий до батька, і сповіщає, яке лихо сталося від отруєного хітона, Деяніра в розпачі накладає на себе руки.

Навіть сама форма цієї Софоклової трагедії виявляє вплив на неї Евріпіда. Ніде в інших трагедіях Софокла нема монологічного прологу (тут із монологом виступає Деяніра), нема також в інших його трагедіях подібної розв'язки — наказ Геракла Гіллові одружитися з Іолою — свого роду заспокоєння глядачів. Схоже на Евріпідів прийом і обвинувачення, яке висловлює Гілл проти жорстоких богів.

Зіставлення «Трахінянок» з «Божевільним Гераклом» Евріпіда виявляє в багатьох деталях перевагу їхнього автора над молодшим драматургом. Складається таке враження, ніби Софокл своєю трагедією хотів довести, що він, засвоївши манеру Евріпіда, може вдосконалити її і де в чому перевершити.

Те, що в такій формі на афінській сцені відбувалася літературна полеміка, доводить і зіставлення «Електр» Софокла й Евріпіда, якщо зважати лише на ті трагедії, котрі збереглися до нашого часу.

Сюжет «Трахінянок» опрацьовували також пізніші драматурги: з грецьких — Спінтер («Геракл, охоплений полум'ям»), а з римських — Аккій («Трахінянки») та Сенека («Геркулес на Ойті»).

Крім семи трагедій, зберігся ще фрагмент Софоклової драми сатирів (або сатирівської драми), під назвою «Слідопити», знайдений у

1912 р. Сюжет її базується на міфах про дитинство бога Гермеса, сина Зевса і Майї, наймолодшої з плеяд.

Один з цих міфів відомий з так званих гомерівських гімнів.

Щойно народжений Гермес, виборсавшись із пелюшок, подався до Фессалії, де його божественний брат — бог Аполлон — доглядав череду Адмета, владаря міста Фер у Фессалії.

Оскільки Аполлон не дуже уважно виконував свій обов'язок, Гермес викрав частину череди, зробивши так, що не можна було побачити слідів тварин на землі.

Він непомітно погнав цю худобу від Фессалії аж до Пілоса на півдні Пелопоннесу. Лише один старий побачив його з чередою. Гермес намагався підкупити старого, щоб той не видав його.

Сховавши череду в печері, Гермес зарізав двох тварин і м'ясо поділив на дванадцять частин, по одній для кожного з олімпійських богів (одну, мабуть, для себе?), і після цього подався до гори Кіллени в Аркадії, де він народився.

Коли Аполлон помітив, що частина череди зникла, він почав її шукати по всій Греції і, нарешті, довідався від старого про сховище, де перебували викрадені тварини.

Тоді Аполлон прибув до Кіллени, але Гермесова мати Майя показала йому немовлятко в пелюшках, яке не могло вчинити крадіжку.

Аполлон звернувся зі скаргою до Зевса, і той наказав Гермесові повернути худобу. Проте Аполлон почув у печері звуки кіфари, на якій грав Гермес, і вони йому так сподобалися, що він обміняв усіх тварин на цей винайдений Гермесом музичний інструмент. Саме такий сюжет мав бути в сатирівській драмі «Слідопити».

Від численних трагедій та інших драматичних творів Софокла збереглися лише незначні уривки та назви, що не завжди дають змогу здогадатися про їхній зміст. Сюжети цих творів здебільшого запозичено з гомерівського епосу та з так званого Кіклоса — епічних творів, у яких ідеться про події, що передували оспіваним у «Іліаді» або про ті, що відбувалися після здобуття Іліона. Цим подіям Софокл присвятив щонайменше тридцять одну трагедію.

Охоче звертався Софокл до сюжетів із міфів Аттики: відомо, що в нього були ще твори «Терей», «Орестея», «Креуса», «Прокріда», «Еней», «Тесей», «Федра» (сюжет Евріпідового «Іпполіта»).

Крім того, чимало творів було пов'язано з міфами про нащадків Тантала (Танталідів) та Лабдака (Лабдакідів), із міфом про аргонавтів, із міфами про Геракла та іншими («Тамірід», «Мінос», «Дедал», «Мелеагр», «Беллерофонт», «Даная», «Тіро», «Андромеда»).

Не було в Софокла трагедій із сучасної йому дійсності. Імовірно, належали йому якісь елегії й пеани, та ще один прозовий твір про трагічний хор, у якому він обгрунтовував свої новації.

Незважаючи на славу Софокла, вже в IV ст. до н. е. афінська публіка воліла бачити на сцені твори Евріпіда, а не Софокла, хоч александрійські філологи цінили його більше, ніж Евріпіда — «філософа на сцені».

Тим часом для нас трагедії Софокла, як і його сучасників Есхіла та Евріпіда, залишаються невмирущими зразками драматургічної досконалості, хвилюючими свідченнями злету творчих сил переможного народу, що витворив першу в світі демократію.

АНДРІЙ БІЛЕЦЬКИЙ

ΕΛΕΚΤΡΑ

ДІЙОВІ ОСОБИ

ВИХОВАТЕЛЬ (Талтібій).

ОРЕСТ — син Агамемнона.

ЕЛЕКТРА — дочка Агамемнона.

ХОР МІКЕНСЬКИХ ДІВЧАТ.

ХРІСОТЕМІДА —
сестра Електри.

КЛІТЕМНЕСТРА —
дружина Агамемнона, коханка Егіста.

ЕГІСТ —
володар Мікен після вбивства Агамемнона.

Без слів:
ПІЛАД — друг Ореста.

ПРОЛОГ

ВИХОВАТЕЛЬ

Ну ось і можна, сину Агамемнона,
Що військо вів на Трою, озирнуть тобі
Місця, що їх оддавна мріяв бачити:
Он давній милий Аргос... гай, присвячений
Нещасній, гнаній шалом доньці Інаха.
А це, Оресте,— бога, що вовків разить,
Лікейська площа; онде, зліва,— вславлена
Святиня Гери. В край, багатий золотом,
Ми прибули, в Мікени. Врешті глянув ти
На них і на злощасний Пелопідів дім,
Де після вбивства батька я прийняв тебе
Із рук сестри твоєї, за поріг поніс
І так, урятувавши, згодом виростив,
Щоб ти за свого батька міг помститися.
Тепер, Оресте, й ти, Піладе, друже наш
Найкращий, радьтесь, що робить, та коротко:
Он сонце, заяснівши в небі вранішнім,
Птахів до співу будить; подалась уже
За обрій ніч, зірками рясно всіяна...
Тож, поки на дорогу вийде з дому хтось,
Порадьтесь: наша справа на такій межі,
Що зволікать не варто — треба діяти.

ОРЕСТ

Слуго мій наймиліший! Подаєш мені
Сердечності своєї доказ ще один.
Мов кінь порідний, що дожив до старості,
Біді не піддається, чуйно вухами
Стриже,— так ти сьогодні, вихованцеві
Снаги додавши, перший до мети ведеш.

Так ось що я задумав... Тільки вислухай
Мене якнайпильніше, а помітивши
Якусь неточність,— виправ не вагаючись.
Як тільки завітав я до Піфійської
Святині, щоб дізнатись, як за батька б міг
Я вбивцям відомстити, віщий Феб мені
Прорік (а ти від мене знов почуєш те),
Що без щитів, без війська — тільки хитрістю
Скарати смертю мушу сам убивників.
Отож, коли така вже воля Фебова,—
Дібравши мить догідну, завітай до них
Додому і приглянься, що там робиться.
Приглянувшись, нам тут же сповістиш усе.
Старий ти вже і сивий, та й роки спливли,
Тож не впізнають... підозрінь уникнемо.
Скажи, що ти фокеєць, що прибув сюди
З наказу Фанотея: з ними й справді він
У дружбі та в союзі найтіснішому.
І сповісти їм — навіть заприсягшися,—
Що я загинув,— так, мовляв, судилося.
Що, впавши з колісниці, стрінув смерть свою
На ігрищах Піфійських. Саме так скажи.
Ми ж, узливання на могилі батьковій
Зверщивши, як годиться, склавши зрізане
Волосся, незабаром будем знову тут.
І ще: в руках я урну мідну матиму,
Її, ти знаєш, ми сховали в заростях.
Так, до обману вдавшись, вістку радісну
Їм принесем, що тіло моє — спалене,
Орестів попіл — їх запевниш — в урні тій.
Що на словах я мертвий — не засмучуюсь:
Живий-бо я насправді, та ще й слави жду.
Корисну мову я вважаю гарною.
Чував я, що й розумні на словах себе
За мертвих видавали, та прийшли-таки
Додому — й шани досягли ще вищої.
І я, немов та зірка, ворогам на зло,—
Бо ждуть моєї смерті — хочу блиснути.
О батьківщино! О боги-захисники!
На нелегкій дорозі поможіть мені!
Гніздо родинне! Щоб тебе очистити,
Покірний волі бога, я прибув сюди.
Не проганяйте ж! Дайте утвердитися
В своєму домі, на майні дідівському.
Я все сказав, а далі — вже тобі пора
Зайнятись ділом, старче, як умовились.
Ми поки що відійдем. Щодо справ людських —
То тут лиш мить догідна все вирішує.

ЕЛЕКТРА

(за сценою)

Ой лишенько!..

ВИХОВАТЕЛЬ

Там, за дверима, синку,— чи здалось мені —
З прислуги хтось, напевно, зойкнув болісно.

ОРЕСТ

Ану ж Електра?.. Чи не залишитись нам,
Щоб і самим до схлипів тих прислухатись?

ВИХОВАТЕЛЬ

О ні! Спочатку тільки те робити слід,
Що Локсій радить: батька гріб оросимо
Жертовним узливанням; це нам сил додасть
І забезпечить перемогу радісну.

ЕЛЕКТРА

(за сценою)

О сяйво святе!
О навколоземне повітря!
Ви ж чули, як я плачу,
Ви ж чули, як сумую,
Як часто зранюю груди свої,
Щоразу, коли темна ніч одступа!
Як до самого ранку очей не зімкну —
Знає ложе немиле в понурім житлі:
Все за батьком нещасним я сльози ллю...
Не кривавий Арес на землі чужій
Його перестрінув — мати моя
З Егістом, що став коханцем її,
В потилицю з маху ввігнали йому
Сокиру — так вістря вбивається в дуб.
Нікому з них діла, батьку, нема
До того, що ти
Жахливо, безславно загинув!

Лиш я ні на мить
Ридать і тужить не покину,
Допоки світло денне
Й зірки ряхтливі бачу!
Мов той соловей, що втратив пташат,
До порогів отецьких припавши грудьми,
Голоситиму гірко — хай чують усі! —
О країно Аїда й дружини його!
О підземний Гермесе! О Помсто, й ви,

Благочесні Ерінії, доньки богів!
Хто гине, покривджений, хто посягнув
На ложе чуже,— всіх бачите ви.
Прийдіть! Поможіть! Мого батька вбивць
Покарайте! Пришліть сюди брата мого,
Бо одній вже ніяк не під силу мені
Нести цей тягар
Ні з чим незрівнянного болю!

ПАРОД

ХОР

Строфа I

Ох, Електро, доню журна
Неньки найзлощаснішої!
Чи ж отак тобі вік свій сльози лить
За Агамемноном,— тим, хто, потрапивши
В сіті дружини лукавої, впав колись
Під топором нечестивця? Хто наваживсь на те —
Хай згине! — Якщо про таке благать не гріх.

ЕЛЕКТРА

Милі мої, прийшли ви
В тузі моїй мене словом розрадити...
Бачу це, знаю — ніщо ж непоміченим
Не залишається,— все ж буду плакати
Й далі над батьком моїм, безталанником.
Тож дозвольте — нас таки дружба в усьому
пов'язує —
Мені не знати тями
В своєму горі!

ХОР

Антистрофа I

Все ж ні плач, ані молитви
З тих осель, що спільні для всіх,
Із Аїду, отця твого не вернуть.
Ти ж, у печаль непомірну впадаючи,
Стогнеш, сама собі хочеш загибелі,—
Біда ж твоя не минає... Ну то чому, скажи,
Все більше й більше рвешся до мук?

ЕЛЕКТРА

Як не ганить такого,
Хто про батьків забуває, покійників?
Я співчуваю тій вічно засмученій
Пташці, що все лиш за Ітісом, Ітісом
Тужно виспівує — Зевсова вісниця.
О Ніобо! Славлю побожно тебе, найскорботнішу,
Бо ти й в могилі-скелі
Слізьми спливаєш.

ХОР

Строфа II

Не тільки в тебе, доню,
Така на душі печаль.
Та ти перевершила всіх домашніх,
Рідню свою кровну, вагою горя:
Ось же Хрісотеміда живе та й Іфіанасса,
І той, хто вповиту смутком
Юність мав... Скоро вчує
Земля Мікен славних
Крок юнака благородного, хай лише
Впаскавлений Зевс веде його — Ореста!

ЕЛЕКТРА

На нього і жду невтомно, й тужу, нещасна,
Без мужа, без діток — і дні спливають...
Світа не бачу з-за сліз, не проблискує
Просвітком туга моя. Він забув-таки,
Що пережив, що пізнав... Чи одна хоча
Вістка від нього дійшла, оправдалася?
Вернутись прагне він,
Та все прийти чомусь не може...

ХОР

Антистрофа II

Кріпись, кріпись, дитино!
На небі великий Зевс
І бачить усе, й усім керує.
Довірся йому — він нехай гнівиться.
Ти ж до помсти не рвись, та знай, де друг, де — ворог.
А час усі рани зцілить...
Ні той, хто лани в Крісі
Й пасовища посів жизні —

Син Агамемнона — не заспокоївся,
Ні той, хто панує в млистім Ахеронті.

ЕЛЕКТРА

Але ж літа минають, і що раз менше
Лишають надії, сили тануть...
Світом нуджу без батьків, знемагаючи,
Приятель жоден руки не подасть мені.
Наче служниця, зневажена, в отчому
Домі слугую в такій ось поношеній
Одежі — о ганьба! —
Стою біля столів порожніх!

Строфа III

Як жалісно він зойкнув
У спальні в день повернення!
Як зойкнув — під ударом
Міднощокої сокири!..
Нашептала підступність, убила — любов.
Жахливий злочин учинено!
Чи бог, чи смертний тут рук доклав —
Жах не меншим стане.

ЕЛЕКТРА

О найчорніший з-між днів усіх!
Життя мого печале!
О ноче! Гостино нечувана!
Страшна муко!
Батько побачив тоді
Дві правиці, що смерть йому хижу несли...
Вони ж обірвали й моє життя,
Підлі, звели й мене зі світу!..
Нехай олімпійський великий бог
Відплатить належно негідникам!
Щастя довіку вже хай не заблисне їм,
Раз на таке рішились!

ХОР

Антистрофа III

Доволі голосіння!
Розваж, на що сама себе,
Нещасна, прирікаєш,
Хоч того й не заслужила.
Нагромаджуєш біди нові й нові,
В душі смутній постаєш усе

На можновладних; цього ж робить,
Певна річ, не гоже.

ЕЛЕКТРА

Жах на той гнів мене, жах підбив!
У гніві тім шалію.
І так ненастанно, і ночі, й дні
Шаліть буду,
Поки триває життя.
О до кого б то, подруги милі, мені
За радою вдатись розумною?
Хто б то, скажіть, мене розважив?
Та годі вже, годі жаліть мене —
Моєї журби не вгамуєте!
Поки життя мого, біль мій триватиме.

ХОР

ЕПОД

Щиро, від серця раджу,
Немов дбайлива мати:
Не збільшуй горя горем!

ЕЛЕКТРА

Що є межею чи мірою злочину?
Може, це гарно — померлими нехтувать?
Може, і є десь такі байдужі —
Від них пошани я не жду,
Не хочу й щастя, хоч саме
До рук ішло б, якщо йому
Піддавшись, пов'яжу я крила
Тузі моїй лункій.
Якщо померлий — це ніщо, це прах німий,
Що в землі лежить,
Кара ж досі ще
Минає вбивць,— то де ж тоді
Подівся сором?
Чого людська побожність варта?

ЕПІСОДІЙ ПЕРШИЙ

ХОР

Про тебе, доню, і про себе дбаючи,
Таке ми радим, а не до вподоби це —
Роби, як знаєш: за тобою підемо.

ЕЛЕКТРА

Мені й самій, жінки люб'язні, соромно,
Що так усе ридаю, але вибачте:
По-іншому не можу; та й котра з жінок,
Що рід свій поважає, не тужила б так,
Як я,— пізнавши горе дому рідного?
Ну а воно, як бачу, з дня на день цвіте
Буйніше, замість того щоб минатися.
По-перше, мати, що мені життя дала,—
Мій ворог найлютіший; далі — в домі тім,
Де вбивці батька, мушу й я тулитися,
Від них залежна: схочуть — подадуть мені
Якусь там річ, не схочуть — треба стерпіти.
То як, гадаєш, маю жити, бачачи
Егіста, що, посівши мого батька трон,
В його вбрання одягшись, на жертовник той,
Що біля нього зарубав господаря,
Богам ще й узливання, підлий, звершує!
І ще одне зухвальство мушу бачити:
Лежить убивця на постелі батьковій,
Обнявши нашу матір (якщо можна так
Назвати ту, що сміє прилягти з таким!).
Яка зневага: жити з тим, хто мужа вбив,
Як з мужем! Гнів Еріній не страшить її
Нітрохи! Мовби рада тому злочину,
В той самий день, коли зуміла підступом
Позбутись чоловіка, саме в день отой
Вона заводить танці, ще й овець богам-
Рятівникам у жертву каже різати...
Таку несправедливість дома бачачи,
Слізьми спливаю, бідна, десь у закутку —
Тужу в те свято, йменням батька назване,
Сама з собою; досхочу й поплакати,
Щоб душу вдовольнити, не дозволено.
Вона ж, не зрікшись мови гордовитої,
Ось так мене повчає, присоромлює:
«О проклята богами! Чи лиш ти одна —
Без батька? Чи на світі тільки ти в журбі?
Щоб ти таки пропала! Щоб од зойків тих
І в попідземнім світі не звільнилася!»

Так ображає. А коли шепне хтось їй:
Чекай, мовляв, Ореста,— ще завзятіше
На мене нападає: «Це твоя вина!
Твоя робота! Ти ж, Ореста викравши
У мене з рук, ростила, берегла його!
За все це по заслузі, знай, поплатишся!»
Так лається... А поруч — муж уславлений
Їй додає наснаги. Сам же, бачите,—
Нікчема він, облудник, а бої веде
Хіба що коли жінка покерує ним.
Тож я, ждучи Ореста, щоби край поклав
Тим бідам, загибаю, найнещасніша!
Бо що ж ті обіцянки? Сподівань моїх
Ні нинішніх, ні давніх не оправдують.
То як тут шанувати поміркованість
Чи благочестя? Хто над міру зла зазнав,—
До злих учинків сам охочий вдатися.

ХОР

Але скажи нам: той, про кого мова йшла —
Егіст — він зараз дома, чи пішов кудись?

ЕЛЕКТРА

Нема його, звичайно: коли б дома був,
Я за поріг не вийшла б; на город подавсь.

ХОР

Ну то в такому разі в нас нагода є
З тобою, сестро, словом перекинутись.

ЕЛЕКТРА

Авжеж. Про все, що хочеш, поговоримо.

ХОР

Насамперед — про брата: все ще бариться,
Чи вже в дорозі? Ось що знати хочемо.

ЕЛЕКТРА

Казав, що прийде; слова ж не дотримує.

ХОР

Хто йде на щось велике — звик вагатися.

ЕЛЕКТРА

Його ж я врятувала, не вагаючись.

ХОР

Кріпись! Такий в біді не кине ближнього.

ЕЛЕКТРА

Я вірю. Це тримає при житті мене.

ХОР

Тепер — ні слова: бачу он сестра твоя
Хрісотеміда, рідна і по матері,
Й по батькові, виходить; у руках несе
Якісь дарунки — жертву для покійників.

ХРІСОТЕМІДА

Ти знову, край порога ставши, сестронько,
У розпачі голосиш і гризеш себе?
Тобі й з роками, видно, не навчитися,
Що гнів, коли він марний, пригасити слід.
І я сумую день при дні, й мене гнітить
Усе, що бачу... Була б сила — кинула б
У вічі їм і біль свій, і свій суд про них.
Та в бурю хай вітрило буде згорнене:
На прю ставать не гоже, як снаги нема.
Такої от засади й ти дотримуйся...
Та я лиш раджу, а тобі самій рішать,
Як повестися... Щоб лишитись вільною,
В усьому можновладних мушу слухатись.

ЕЛЕКТРА

Яка ганьба! Забувши, ким твій батько був,
Про матір пам'ятаєш... А поради ті,
Що їх даєш, сестрице, не від тебе йдуть:
Вона їх нашептала, ти — повторюєш.
Отож, або говориш, не подумавши,
Або, якщо свідомо,— рідних зраджуєш.
От щойно ти хвалилась: ще ж і я, мовляв,
Була б лиш мить догідна, гнівом вибухну.
І що?.. За батька прагну я помститися,
А ти — не посприяєш, а відраджуєш.
До бід усіх додати й підлість думаєш?
Повчи мене, а ні — то поміркуй над тим,
Що скористаю, від ридань одмовившись?
Живу ж — і цього досить, адже їм псую
Подружню радість — ось мій дар покійному,
Якщо померлих можна чимсь утішити.
Твоя ненависть — на словах; на ділі ж ти —
Схиляєшся до вбивців батька нашого.
Бо щодо мене, то нехай ті вигоди,
Котрим ти рада, вороги й мені дають —
Не покорюся!.. Заставляй наїдками
Свій стіл, живи розкішно, а мені дозволь
Давати серцю волю — ось чим сита я.

Не заздрю твоїй долі. Й ти, подумавши,
Такої б не жадала. Не назве ніхто
Тебе дочкою батька незрівнянного —
Лиш неньки. Піде слава, що ти зрадила
І батька, що в могилі, і близьких своїх.

ХОР

Не сперечайтесь, ради неба! Краще б вам
Послухать одна одну — ви ж рідня таки! —
Була б із того обопільна вигода.

ХРІСОТЕМІДА

О подруги, давно вже до тих слів її
Сумних я звикла, їх би й не помітила,
Коли б якось не вчула, що біда страшна
Тужливий сестрин голос перерве ось-ось.

ЕЛЕКТРА

Що за біда? Розказуй. Коли інші всі
Померкнуть перед нею, то мовчатиму.

ХРІСОТЕМІДА

Гаразд. Усе, що знаю, зараз викладу.
Тебе, якщо не змовкнеш, хочуть кинути
Туди, де сонце — всевидющий Геліос —
Не зазирне ніколи. У норі глухій,—
Не в місті, будеш тузі віддаватися.
Подумай-но, щоб потім ти сестрі своїй
Не дорікала. Все гарненько зваж тепер.

ЕЛЕКТРА

Ось так зі мною повестись надумали?

ХРІСОТЕМІДА

Еге ж, як лиш Егіст додому вернеться.

ЕЛЕКТРА

Раз так, нехай скоріше повертається.

ХРІСОТЕМІДА

Навіщо, нещаслива, говорить таке?

ЕЛЕКТРА

Хай поспішає, коли так задумано...

ХРІСОТЕМІДА

Жадаєш муки? Схаменися! Розум май!

ЕЛЕКТРА

Одначе як далеко я втечу від вас!

ХРІСОТЕМІДА

Ти й про життя не дбаєш? Ось же, ось воно!

ЕЛЕКТРА

Солодке ж воно в мене, гідне подиву...

ХРІСОТЕМІДА

Якби не твоя впертість, то й було б таким.

ЕЛЕКТРА

І не повчай — не стану друзів зраджувать!

ХРІСОТЕМІДА

Тим, хто при владі, вчу тебе коритися.

ЕЛЕКТРА

Сама підлещуйсь. Я цьому не навчена.

ХРІСОТЕМІДА

Так нерозважно не годиться гинути.

ЕЛЕКТРА

Аби могла за батька я помститися!

ХРІСОТЕМІДА

Мені ж, я сподіваюсь, батько вибачить.

ЕЛЕКТРА

Хіба що підлі люди схвалять вибір твій.

ХРІСОТЕМІДА

Таки не уступаєш? На своїм стоїш?

ЕЛЕКТРА

Авжеж, бо глузду, бачиш, не рішилася.

ХРІСОТЕМІДА

Ну що ж... Доволі. В мене справи. Йти пора.

ЕЛЕКТРА

Куди ж ти? І для кого ті дари несеш?

ХРІСОТЕМІДА

До батька, на могилу. Мати шле мене.

ЕЛЕКТРА

Невже? До того, кого так ненавидить?

ХРІСОТЕМІДА

Що врешті вбила,— ось твоєї думки хід...

ЕЛЕКТРА

І тут така побожність... Чи порадив хтось?

ХРІСОТЕМІДА

Та ні. Здається, їй поганий сон приснивсь.

ЕЛЕКТРА

Боги родинні! Хоч тепер зласкавтеся!

ХРІСОТЕМІДА

Тебе її тривога підбадьорює?

ЕЛЕКТРА

Я відповім, почувши, що приснилось їй.

ХРІСОТЕМІДА

Скажу, та небагато... Пару слів хіба.

ЕЛЕКТРА

Кажи, що знаєш. Часто кілька слів скупих
Могли людей підняти й повалить могли.

ХРІСОТЕМІДА

Вві сні, йде чутка, вона батька нашого
Побачила... Немовби він ізнов прийшов
На світло денне. В землю біля вогнища
Ввіткнув своє колишнє берло владарське,
Що нині — вже в Егіста, й потяглось воно
До сонця, забуяло і гілля своє
Наметом розіслало над Мікенами...
Хтось чув, як Геліосу сновидіння те
Вона розкрила; потім — я довідалась.
Ну от і все... Та ще ось: перелякана
Тим, що наснилось, із приносом шле мене.
Молю ж тебе богами краю рідного —
Не поривайсь, шалена, до загибелі;
В біді сама до мене, сестро, звернешся.

ЕЛЕКТРА

Дарів тих, моя люба, що в руках твоїх,
На гріб не важся класти: богохульно це,
Щоб із жінок для батька найворожіша

Йому дарунки слала з узливаннями.
Розвій їх з вітром або в землю глибоко
Зарий, щоб не проникла до покійника
З них жодна крихта. А як мати теж помре,
Хай скарб той під землею їй прислужиться.
А втім, якби, скажімо, не була вона
Найбільшою з негідниць, чи б наважилась
Вином і медом тінь того власкавлювать,
Кого сама ж убила? Зваж, чи радо б він
Прийняв цей дар од неї, що звела його
Зі світу так підступно, й так безжалісно
Понівечила тіло, й кров з лиця свого
Поквапно змила? Що, скажи, поможуть їй
Очищувальні жертви над могилою?
Нічого, звісно. Тож покинь їх. Зріж зате
Свого волосся пасмо; та й мого пучок
Там поклади — що можу, те покійному
Дарую, нещаслива... Ще ось пояс цей
Візьми з собою, хоч і неоздоблений.
Приклякнувши, молися, хай поможе нам,
Ласкаво появившись, ворогів скарать.
Хай син, Орест, рукою непоборною
До ніг собі їх кине, в порошок зітре,
Щоб ми дарунки на могилу батькову
Могли рукою щедрою приносити.
О, вірю, вірю! Певно, щось надумав він,
Такий тривожний сон їй посилаючи!
Тож не вагайся, сестро, прислужитися
Собі, й мені сьогодні, й наймилішому,
Що в млі Аїду спочиває, батькові.

ХОР

Слова благочестиві. Отже, слід тобі,
Якщо розумна, покоритись, подруго.

ХРІСОТЕМІДА

Авжеж. Про справедливе сперечатися —
Даремна трата часу. Треба діяти.
Одначе про мій намір, дорогі мої,
Благаю, ненароком не обмовтеся:
Довідається мати — й за непослух цей,
Ой, гірко доведеться поплатитися!

СТАСИМ ПЕРШИЙ

ХОР

Строфа

О, якщо б тільки я
Не помилялась
І майбутнє віщать могла!
Йде вже, йде вже Правда
І помсту довгождану в міцних руках несе.
Священний гнів, о дитя, впаде ось-ось!
Як тільки я вчула
Про сон той незвичайний —
Тут же підбадьорилась.
Бо ж не забутий, ні,
Твій батько, вла́дар еллінів,
Ані топір двосічний давній мідникований,
Що так підступно, без жалю звалив його!

АНТИСТРОФА

Вийде з грізного схову
Й та, в кого безліч
Рук та ніг є,— Ерінія,
Мідностопа діва!
Бо пристрасть нечестива їх пов'язує
Ганебним шлюбом, над яким — убивства слід.
Тому-то я певна:
Знак цей віщує біду злочинцям
І тим, хто злочину сприяв.
Тож, або завтрашнє
Од нас приховано, й нема
Правдивих віщувань, або цей сон опівнічний
Для нас усіх відрадне має значення.

ЕПОД

О колісниці згубна,
Що Пелопа колись везла!
Скільки цей край важких
Бід зазнав,
Відтоді, як у хлань морську
Нещасливий Міртіл зваливсь
Із сидіння, що сяяло
Злотом! Підло пожбурений,
На дні опочив навік —

Відтоді
Невідступна страждань юрба
Облягає Пелопів дім!

КЛІТЕМНЕСТРА

На волі, бачу, знову тут розгулюєш!
Егіста, жаль, немає — не посміла б ти
Близьких, ще й за порогом, так неславити!
Нема його — й для тебе, хоч і мати я,
Нічого вже не важу. Всім ти скаржишся,
Що я, мовляв, жорстока, що сваволею
Тебе й твоїх готова геть замучити.
На тебе зла не маю, а гніврлюсь, бува,—
Це на твою до мене злобу відповідь.
І лиш за це щоденно ти кориш мене,
Що я до смерті батька спричинилася.
Це так. Не заперечу. Пам'ятай, однак,
Що й Правда його вбила, а не я сама.
І ти б їй посприяла, якби розум був.
Адже твій батько, той, кого оплакуєш,
Твою сестру, єдиний з-поміж еллінів,
Приніс у жертву, хоч лиш засівав її,
А я пізніше в муках їй життя дала.
Та хай там! Але хто потребував тоді,
Скажи, тієї жертви? Чи аргів'яни?
Але яке в них право на дочку мою?
Чи Менелай? Якщо він ради нього вбив,
То чом не думав, що за неї мститимусь?
Хіба ж у Менелая не було дітей?
От їм би й загибати: у похід морський,
Якби не їхня мати, чи рушав би хто?
Хіба ж Аїд, настільки невибагливий
До жертв, був ласий тільки на мою дочку?
Чи клятий батько відцуравсь моїх дітей
І ніжністю пройнявсь до Менелаєвих?
То що це, як не безум, як не зло страшне?
Так я гадаю, ну а ти — свого тримайсь.
Якби-то мертвим голос, то й покійниця
Схвалила б суд мій. Отже, не розкаююсь.
Для тебе я — злочинка. Поміркуй, однак,
Де справедливість, а тоді близьких ганьби.

ЕЛЕКТРА

Не скажеш нині, що, образ наслухавшись,
Ти відсіч мені дати була змушена.
І все ж, коли дозволиш,— не лукавлячи,
Я відповім за батька й за сестру свою.

КЛІТЕМНЕСТРА

Будь ласка. Говорила б завше ввічливо,
То не було б так гірко тебе слухати.

ЕЛЕКТРА

Так ось. Ти батька вбила. Справедливо це
Чи ні,— кажи, що хочеш, та страшнішого
Й нема на світі вчинку. Ну, а вбила ти,
Звичайно ж, не в догоду справедливості —
Негідник, твій коханець, підштовхнув тебе.
Спитай-но в Артеміди, як це сталося,
Що й вітерець в Авліді не війнув тоді...
А втім, питать не гоже; краще я скажу.
Мій батько, так я чула, походжаючи
В гайку богині, наполохав оленя —
Це був рогач плямистий — і слівце якесь,
Вже над убитим, мовив, похваляючись.
І тут Латони донька розгнівилася:
Ахейців не пускала — замість оленя
Пожертвувать йому веліла донькою.
Ось так було. Інакше не змогли б війська
Ані до Трої, ні додому рушити.
Вагавсь і мучивсь батько, та рішивсь-таки
Не ради брата — ради справи спільної.
Та хай, як ти сказала, він пішов на це,
Щоб догодити брату... За що ж ти́ його
Вбивала? За те вбивство? А хто право дав?
Гляди, щоб ти й на себе не накликала
Тим самим правом і біди, й розкаяння!
Якщо за вбивство вбивством ми платитимем,
Тобі самій найперше слід загинути.
Отож погодься: ти в брехні заплуталась.
Коли зумієш, то мені хоч те скажи,
Як ти могла настільки опуститися,
Що ділиш ложе шлюбне з тим негідником,
Хто мого батька вбити допоміг тобі,
Та ще й дітей заводиш, проганяючи
Тих, що родились од зв'язку законного?
За що ж тебе хвалити? Вже ж не скажеш ти,
Що й це — твій спосіб за дочку помститися.
Чи так, чи сяк — ганебно: не годиться-бо
І ради доньки звати мужем — ворога.
Та правда очі коле: дорікну тобі —
І вже голосиш: он, мов, як дочка моя
Шанує матір!.. Ти ж для мене — власниця
Жорстока, а не мати: у тягар важкий
Перемінили, в муку все життя моє —
І ти, і той, з ким ділиш ложе батькове!

Хто ж ледве вирвавсь, ще малим, із рук твоїх —
Орест — вигнанцем нині животіє десь...
Виниш мене, що в ньому бачу месника
За вбивство батька... А таки помстила б я,
Коли б то змога!.. І тому свари мене
При всіх за язикатість, за нелюдяність,
За безсоромність — як тобі це вигідно.
Якщо в мені ці риси — від народження,
То я — гордитись можеш! — мати вилита!

ХОР

Шаліє, видно, з гніву, задихається...
Про справедливе, бач, уже й не думає.

КЛІТЕМНЕСТРА

Ну от розважте: чи душа лежатиме
До неї? Вже ж доросла, а таке плете
Про рідну неньку!.. Геть позбувшись сорому,
На все піти готова... Як гадаєте?

ЕЛЕКТРА

Й мені, хоч не повіриш, нині соромно,
Бо все це справді ні моєму родові,
Ні вікові не личить. Та злоба твоя,
Твої негідні вчинки і в мені вже гнів
Невтримний запалили. Що тут дивного?
Поганий приклад — мов сівач поганого.

КЛІТЕМНЕСТРА

Це я, виходить, і словами, й вчинками
Тебе до лихослів'я, підла, змушую?

ЕЛЕКТРА

Аякже: що не діло — то й слова якісь
За ним, лихі чи добрі, наче тіні йдуть.

КЛІТЕМНЕСТРА

Поплатишся, клянуся Артемідою,
За цю зухвалість, хай Егіст повернеться!

ЕЛЕКТРА

Ти бач: мене схилила до відвертості,
А вислухавши,— гнівом запалилася.

КЛІТЕМНЕСТРА

Дозволь сказати слово — зніме крик такий,
Що годі й жертву скласти небожителям.

ЕЛЕКТРА

Складай, будь ласка! Й більш не дорікай мені
За язикатість: відтепер — мовчатиму.

КЛІТЕМНЕСТРА

Плодів подай-но всяких — не мені ж бо цим
Займатись — хай складу їх Фебу-владарю,
Щоб од страхів настирних увільнив мене.
Захиснику наш Фебе! Ти й мою почуй
Приховану молитву: промовляю-бо
Не в колі друзів, і не все б хотіла я
При ній казати вголос, щоб, озлоблена,
Тих слів не підхопила й не розсіяла
Довкіл, по всьому місту, балачок пустих.
Тож не гнівися, що звертаюсь пошепки.
Той сон двозначний, о лікейський владарю,
Що так мене стривожив, якщо добрий він,—
Сповни; якщо ворожий — ворогам моїм
Хай хоч сьогодні звалиться на голову.
Якщо хтось, може, вдаючись до хитрощів,
На щастя моє важить,— оборонцем будь.
Дозволь так жити далі і біди не знать,
Атрідів дім і берло посідаючи,
Серед усіх тих друзів, з ким ділю тепер
Щоденну радість, серед тих дітей моїх,
Що не бажають лиха своїй матері.
Тож вислухай ласкаво і здійснитись дай,
Лікейський Аполлоне, всім цим задумам!
Ну а про інше сам ти, хоч мовчатиму,
Не гірше знаєш: хто від Зевса зроджений,
Такому все на світі личить бачити.

Входить в и х о в а т е л ь.

ВИХОВАТЕЛЬ

Жінки, котрі тутешні, підкажіть мені,
Чи це направду дім Егіста-владаря?

ХОР

Його, чужинцю,— ти найкраще сам пізнав.

ВИХОВАТЕЛЬ

А це — його дружина? Варто глянути —
І здалеку помітно, що — воло́дарка.

ХОР

Ти й тут не помилився: це — його жона.

ВИХОВАТЕЛЬ

Вітання володарці. Милу звістку вам
Несу від друга — і тобі, й Егістові.

КЛІТЕМНЕСТРА

Вітанню рада. Але я насамперед
Хотіла б знати, хто тебе послав сюди.

ВИХОВАТЕЛЬ

Фокеєць Фанотей тебе звістить велів...

КЛІТЕМНЕСТРА

Про що, чужинцю? Знаю, що від друга йдеш,
То й слів од тебе дружніх сподіваюся.

ВИХОВАТЕЛЬ

Скажу по суті, в двох словах: Орест помер.

ЕЛЕКТРА

О горе! Від сьогодні ж — я покійниця!..

КЛІТЕМНЕСТРА

Що, що сказав ти? Не зважай на плач її.

ВИХОВАТЕЛЬ

Те саме ще раз повторю: Орест помер.

ЕЛЕКТРА

Кінець мені, нещасній! Ох, кінець мені!..

КЛІТЕМНЕСТРА

Пильнуй-но краще діла!.. Розкажи ж мені,
Чужинцю, та по правді, як загинув він.

ВИХОВАТЕЛЬ

Про все скажу. Мене для того й послано.
Так ось: прибув і син твій на всееллінські
Змагання в Дельфах. Лиш почув окличника,
Що знак дав розпочати перегонами
Ті грища знамениті,— тут же вийшов він,
Міцний, вродливий — всі замилувалися.
Коли ж зумів і бігом не затьмарити
Своєї вроди — першу нагороду взяв.
Але обмежусь: досі ще не бачив я
Таких досягнень і такої мужності.
І ще послухай: тільки-но суддя велів
Чи то подвійний, чи п'ятиразовий біг
Почати,— незадовго всіх Орест лишав
Позаду. Ми ж гукали за окличником:
«Орест-аргівець, парость Агамемнона,
Що славну рать Еллади згуртував колись!»
Ось так було. Та хай-но з-між богів якийсь

Позаздрить — не догнати й найпрудкішому.
Орест зі сходом сонця дня наступного
Примчав на колісниці. Прибуло туди
Чимало інших запальних суперників:
Ахеєць і спартанець; двоє — з Лівії,
Що чотирьох єднають коней в запрягу.
А кобилиць фракійських найдорідніших
Орест мав, п'ятий. Шостий, із Етолії,
Гнідими правив; сьомий — із Магнезії;
Енієць — восьмий: він пишався білими.
Дев'ятий — родом із Афін божественних;
Десятим — і останнім — беотієць був.
Під'їхавши своїми колісницями
До місця, що їм жереб і суддя велів,
На звук труби дзвінкої рвучко рушили,
Гукнули враз на коней, разом віжками
Сіпнули — й задвигтіла під колесами
Земля довкола, й піднялася курява
Стовпом до неба... Віз при возі мчали всі,
Бичів не шкодували; норовив усяк
Передніх перегнати — відчували ті
На шиї кінський подих; піна клаптями
Летіла на колеса та на спини їм.
Орест же, крайній камінь об'їжджаючи,
Черкнув об нього віссю: волю правому
Коневі давши, трохи стримав лівого.
Йшли рівно колісниці. Несподівано
Енійця коні норовисті здибились,
Тоді — рвонули; вже на сьомий круг вони
Заходили з розгону, й тут зіткнулися
Чоло в чоло з баркейцем, що четвірню гнав.
Одна помилка — дві біди: обидва вже —
Серед уламків, що від того зіткнення
Аж ген по цілій Крісі розметало їх.
Афінянин обачний, ледь помітив те,—
Звернув, напнувши віжки,— і промчалися
Повз нього колісниці диким вихором.
Орест останнім їхав: під кінець хотів
Лишити всіх позаду. Та, помітивши,
Що із змагань не вийшов лиш афінянин,—
На коней крикнув, ляснув їм над вухами
Бичем — і колісниці гримотіли вже
Неначе поряд: то один хтось вирветься
На голову, то другий. Без пригод Орест
Пройшов — собі ж на горе! — повороти всі,
Тримався міцно на міцному повозі.
Та, ліву віжку в мить якусь послабивши,
Стовпа на повороті обігнуть не зміг:

Ударив в нього віссю — в друзки колесо,
Й Орест упав на землю і заплутався
У віжках. Тут же й коні наполохані
Його падінням, ген у поле ринули...
Побачивши, що сталось, загула юрба
З жалю: стількох-бо нині переміг юнак —
І стільки мук на долю йому випало:
То по землі, мов лантух, поволочиться,
То здійме ноги вгору. Та вдалось-таки
Візницям зупинити коней спінених.
Розпутали бідаху... А пізнать його,
Скривавленого, певно б, жоден друг не зміг.
І тут його спалили... Жменьку попелу —
Такого тіла рештки! — в міднім посуді
Сюди посли фокейські принесуть ось-ось,
Щоб опустити прах цей в землю батьківську.
Такі-то справи... Важко все це слухати,
А бачити — ще важче: всяке ж горе є,
Та я, гадаю, свідком був найбільшого.

ХОР

Гай-гай! Наш стародавній рід володарський
Під корінь підрубала доля, вирвала!..

КЛІТЕМНЕСТРА

О Зевсе! Що це? Щастя?.. Чи біда моя,
Але корисна?.. Як же так? Життя своє
Врятовую ціною... горя власного?..

ВИХОВАТЕЛЬ

Чого ж тебе ця звістка схвилювала так?

КЛІТЕМНЕСТРА

Що значить материнство! Хоч ображена,
Та на свою дитину і злоби нема!..

ВИХОВАТЕЛЬ

Виходить, що даремне ми прийшли сюди.

КЛІТЕМНЕСТРА

Даремне? Як могло це слово вирватись
Тобі, хто сповістив ось переконливо
Про те, що не живе вже мого лона плід —
Мій син, що втік од ласки та грудей моїх,
Вигнанцем став... Не бачив, не навідувавсь
До матері ні разу, звинувативши
Мене в убивстві батька, відомстить за це
Грозивсь. Тож я не знала ні вночі, ні вдень

Солодкого спочинку... Так ось час минав,
І кожну мить чекала я загибелі.
Та ні його віднині не боятимусь,
Ані її... Під однією крівлею
Натерпілась я з нею: чисту кров пила
Душі моєї! Та сьогодні — хай собі
Бурчить: на ті погрози не зважатиму.

ЕЛЕКТРА

О горе! Саме нині слід оплакувать,
Оресте, твою долю: наглумилась-бо
Й над мертвим мати. От як гарно склалося!..

КЛІТЕМНЕСТРА

Та не для тебе. А для нього — справді так.

ЕЛЕКТРА

О меснице-богине! Вчуй померлого!

КЛІТЕМНЕСТРА

І вчула, і вчинила, як і слід було.

ЕЛЕКТРА

Знущайсь, коли вже щастя посміхнулося!

КЛІТЕМНЕСТРА

І того щастя вже не зруйнувати вам!

ЕЛЕКТРА

Авжеж. Чи мертві можуть руйнувати щось?

КЛІТЕМНЕСТРА

Сама не знаю, як тобі віддячитись,
Чужинцю, що тій плаксі язика зв'язав!

ВИХОВАТЕЛЬ

Пора мені. Як бачу, я зробив своє.

КЛІТЕМНЕСТРА

Ну що ти, гостю! Ти й мене образиш тим,
І друга, що тебе в дорогу вирядив!
У дім зайдімо. А вона хай плаче тут
І над собою, й над своїми друзями!

ЕЛЕКТРА

(до хору)

Гадаєте, страждала, побивалася
В сльозах, нещасна, тільки-но довідалась,

Що син загинув? Де там! Увійшла собі
В покої, сміючися... Наймиліший мій
Оресте! Вмерши, ти й мене зі світу звів!
Адже з душі моєї нині вирвав ти
Єдину, ще не згаслу з-між надій усіх,—
Що ти — живий, що прийдеш ти помститися
За батька і за мене! А тепер куди
Податись безталанній? Одинока ж я,
Без батька... Животіти знов рабинею
В людей, для мене в світі найворожіших,
Що батька вбили? Гарна моя доленька!
Та годі! Вкупі з ними вже не житиму
Ні дня! От зараз ляжу на порозі цім
І так одна, забута, догорятиму...
А на заваді буду — хай уб'є мене
Хтось із домашніх: добру зробить послугу —
Так жити далі годі, та й не хочеться.

СТАСИМ ДРУГИЙ

ХОР

Строфа І

Де ж ті громи Зевсові? Де?
Де вогняне Сонце, якщо,
Бачачи все це,
Не скипає гнівом?

ЕЛЕКТРА

О горе! Горе!

ХОР

Чого ж бо так плачеш?

ЕЛЕКТРА

Ох!

ХОР

Ридай, та в міру...

ЕЛЕКТРА

Губиш мене...

ХОР

Чим?

ЕЛЕКТРА

Хіба ж не вони
Спустились в Аїд?

Навіщо ж надію мені подаєш,
Намарно роз'ятрюєш рану?..

ХОР

Антистрофа І

Знаю: поліг Амфіарай —
Так, наче в сіть, у золоте
Жінки намисто
Він потрапив, нині ж...

ЕЛЕКТРА

О горе! Горе!

ХОР

В Аїді він править.

ЕЛЕКТРА

Ох!

ХОР

Її ж, підступну...

ЕЛЕКТРА

Кара знайшла!

ХОР

Так!

ЕЛЕКТРА

Бо ж месник тоді
За кривду помстив.
У мене ж нікого, нікого нема:
Хто був — того доля забрала...

ХОР

Строфа II

Бідна ти, з бідами здружена...

ЕЛЕКТРА

Я це знаю аж надто добре сама.
У сльозах, у риданнях літа мої,
Нещасливі літа спливають!..

ХОР

Біль твій відчули й ми.

ЕЛЕКТРА

Не треба мені розради,
Тим паче тепер, коли...

ХОР

Ти про що?

ЕЛЕКТРА

Вже надії нема: не повернеться-бо
Рідний мій брат єдиний!..

ХОР

Антистрофа II

Смертним — померти судилося...

ЕЛЕКТРА

Та не так, як загинув бідний мій брат:
Наполохані коні тягли його,
Шматували повіддям тіло...

ХОР

Жах який — слів нема!..

ЕЛЕКТРА

Ще б пак: на землі чужинній
Далеко від рук моїх...

ХОР

Ох, біда!

ЕЛЕКТРА

І за прахом його жоден друг не ступав,
Не тужила і я над мертвим!..

ЕПІСОДІЙ ТРЕТІЙ

ХРІСОТЕМІДА

Пристойність, мов дівчатко, занехаявши,
До тебе я не бігла — мчала з радості:
Приношу вістку втішну! Годі, сестро, вже
Ось так тобі страждати, побиватися!

ЕЛЕКТРА

Звідкіль та втіха? Вже ж не сподіваєшся
Звільнить мене від болю невигойного?

ХРІСОТЕМІДА

Так ось: Орест наш — тут є. Що кажу тобі —
Незаперечне, як і те, що й я — ось тут.

ЕЛЕКТРА

Чи при умі ти, сестро? Так жартуючи,
Своє й моє страждання ти на глум береш.

ХРІСОТЕМІДА

Заприсягнуся нашим рідним вогнищем,
Що не жартую: брат наш повернувсь-таки!

ЕЛЕКТРА

Біда мені з тобою! Хто ж цей слух пустив,
Що так одразу ти йому й повірила?

ХРІСОТЕМІДА

Не поголосам вірю, лиш очам своїм,
Виразні-бо ознаки запримітила.

ЕЛЕКТРА

І що ж то за ознаки, безталаннице,
Тебе так запалили, розтривожили?

ХРІСОТЕМІДА

Молю тебе, послухай! А потому вже
Вирішуй,— чи шалена, чи розумна я.

ЕЛЕКТРА

Ну що ж... Оповідай же, як охота є.

ХРІСОТЕМІДА

Усе по черзі розповім, що бачила.
Прийшла я до могили батька давньої
І бачу: її схилом молоко струмить
Розлите щойно; оповито пагорб весь
Вінками свіжих квітів різноколірних.
То як не дивуватись?.. Озираюся,
Чи поблизу десь із людей нема когось.
Та тихо-тихо всюди, ні душі довкіл...
Підходжу ближче. Ген на самім пагорбі —
Пучок волосся; теж недавно зрізане.
Й мене, сердешну, тут же мов осяяло:
Душею — знак щасливий — я побачила
Жаданий образ брата найлюбішого.
Того волосся мовчки я торкнулася —
Й заслали зір мій тихі сльози радості.
Тоді не сумнівалась, і тепер кажу:

Це він, Орест, дари ці на могилу склав.
Бо хто, крім нас, міг, сестро, там покласти їх?
Та не робила, звісно ж, ані я цього,
Ні ти, хоча б хотіла: з дому вийшовши,
Не можеш без покари й до богів зітхнуть.
А матері й на думку не прийшло б таке.
Якби й була там навіть — люди бачили б.
Отож, погодься, ці дари — Орестові.
Кріпися ж, мила! Доля — перемінлива:
Не все одному й тому ж усміхається.
Не пестила нас досі. Але день новий
Чимало й нам ще, може, принесе добра.

ЕЛЕКТРА

Яке безглуздя! Жаль мені давно тебе!

ХРІСОТЕМІДА

Цій вістці, сестро, бачу, не зраділа ти?

ЕЛЕКТРА

Сама не знаєш, де блукаєш думкою.

ХРІСОТЕМІДА

Того не знаю, що виразно бачила?

ЕЛЕКТРА

Нещасна! Він загинув! Не діждатись нам
Рятунку!.. Надаремно не втішай себе.

ХРІСОТЕМІДА

О горе, горе! Хто ж тобі цю вість приніс?

ЕЛЕКТРА

Хто сам на власні очі бачив смерть його.

ХРІСОТЕМІДА

А де він зараз?.. Як я, сестро, вражена!

ЕЛЕКТРА

В покоях. Там ним мати не натішиться.

ХРІСОТЕМІДА

О горе непоправне! Але хто ж тоді
Поклав дарунки на могилу батькову?

ЕЛЕКТРА

Можливо, хтось дарами поминальними
Покійного Ореста вшанувать хотів.

ХРІСОТЕМІДА

А я так бігла! Так хотілось радістю
З тобою поділитись! Про біду таку
Не думалося навіть. А тут на тобі:
Нові страждання до старих добавились!

ЕЛЕКТРА

Ти правду мовиш. Та, мене послухавши,
Зумієш, сестро, цей тягар полегшити.

ХРІСОТЕМІДА

Хіба життя вернути зможу мертвому?

ЕЛЕКТРА

Ні, не про те я... Ще ж не збожеволіла.

ХРІСОТЕМІДА

А що ж було б мені під силу виконать?

ЕЛЕКТРА

Що повелю зробити,— на те зважитись.

ХРІСОТЕМІДА

Якщо потрібне діло,— не відмовлюся.

ЕЛЕКТРА

Без труду, сестро, не буває успіху.

ХРІСОТЕМІДА

Це так. Що в моїх силах, те робитиму.

ЕЛЕКТРА

Так от послухай, що я тут надумала.
Тепер, сама це знаєш, не подасть ніхто
В біді руки нам, бо близьких Аїд забрав;
На світі, сестро, ми одні лишилися...
Ще поки я чувала, що наш брат живий,
Що все гаразд у нього,— сподівалася,
Що прийде відомстити кривду батькову.
Його не стало... Ти — моя надія вся:
Злочинця, хто нам батька власноручно вбив,
Зі мною не вагайся на той світ послать —
Егіста... Вже нічого не таїтиму.
Чого ж бо ще чекаєш? Може, бачиш ти
Надію певну — ти, якій судилося
Ридати, вбогій, за достатком батьківським
І вік свій коротати неодруженій,
Без радощів весільних, у журбі гіркій?
Не мати тобі мужа — це вже твердо знай:

Егіст-бо не дрімає, не дозволить він
Нізащо в світі, щоби, заміж вийшовши,
Наш рід йому на горе ми продовжили.
Послухай же, що раджу,— й шану виявиш
І батькові, що нині спочиває десь
В оселі попідземній, як і братові.
Ти вільною вродилась, і в майбутньому
Такою будеш. Мужа приймеш гідного
В свій дім. Рішучі вчинки завжди цінятся.
Хіба ж не зрозуміло, скільки слави нам
Примножиш, сестро, як мене послухаєш?
Бо хто ж то, чи з місцевих, чи з мандрівників,
Не скаже слів похвальних, нас побачивши:
«Погляньте, друзі: там он дві сестри пішли,
Що врятувать зуміли дім свій батьківський —
Зі світу можновладних ворогів звели,
Самі на небезпеку наражаючись!
Любити й шанувати всі повинні їх —
Чи то на святі, чи на всенародному
Зібранні — за хоробрість, гідну подиву!»
Така нам, сестро, буде й при житті хвала,
Така ж, невгасна, й після смерті нашої.
Тож не вагайся, мила! Посприяй мені
Заради батька. Від біди й мене звільни,
Й себе. Погодься, що для благородного
Життя в ганьбі прожити — найганебніше.

ХОР

Завбачливість — найкраща тут союзниця
Для того, хто говорить, і хто слухає.

ХРІСОТЕМІДА

Якби був глузд у неї, то цей задум свій
Ховала б так старанно, як тепер ото
Вона його старанно розтлумачує.
На кого задивившись, бадьоришся так
Сама й мене до діла заохочуєш?
Не чоловік ти — жінка, а рука твоя —
Хіба ж вона спроможна ворогів долать?
До того ж їхнє щастя нині в розквіті,
А наше — заникає... вже й нема його.
Та хто такого мужа взявся б знищити
Чи сам од небезпеки вберегтися б міг?
Ми й так сьогодні в скруті. А почує хтось,
Про що йде мова,— й не в таку потрапимо.
Бо що це за рятунок, що за виграш це —
Зажити слави, і ганебно згинути?
Та смерть — ще не найгірше: смерті прагнути

І не могти померти — ось найбільше зло!
Молю ж тебе, отямся, бо ж і нас обох
Занапастиш, і рід наш ти сама ж таки
Зведеш зі світу! Ну а я слова твої
Забуду зовсім, начеб і не чула їх.
То схаменися, сестро, й поки можна ще,
Безсила, вмій сильнішим покоритися.

ХОР

А й справді: що для смертних є важливішим,
Аніж тверезий розум, передбачливість?

ЕЛЕКТРА

Мене й не здивувала твоя відповідь:
Я знала — ти нізащо не погодишся.
Та я не відступлюся! Що задумала,—
Правицею цією довершу-таки!

ХРІСОТЕМІДА

Гай-гай! Була б такою ти рішучою,
Коли загинув батько,— все владналося б!

ЕЛЕКТРА

Була тоді відвага, бракло — розуму.

ХРІСОТЕМІДА

Нехай так завжди буде, як тоді було.

ЕЛЕКТРА

Допомогти не хочеш — не повчай хоча б.

ХРІСОТЕМІДА

У задуму лихого — і кінець лихий.

ЕЛЕКТРА

Хвалю за розум, а за страх — ненавиджу.

ХРІСОТЕМІДА

Сприйму колись так само й похвалу твою.

ЕЛЕКТРА

Її довіку ти не вчуєш з уст моїх!

ХРІСОТЕМІДА

Майбутнє нас розсудить. Ще є час на те.

ЕЛЕКТРА

Іди ж! Від тебе й так не буде помочі.

ХРІСОТЕМІДА

Була б... Але не хочеш навіть слухати.

ЕЛЕКТРА

Спіши сказати все це своїй матері.

ХРІСОТЕМІДА

До тебе так вороже я не ставлюся.

ЕЛЕКТРА

Мене в безчестя вводиш, поміркуй над цим.

ХРІСОТЕМІДА

Не про безчестя — про безпеку думаю.

ЕЛЕКТРА

Виходить, що не я тут, а лиш ти права?

ХРІСОТЕМІДА

Порозумнієш — то й тебе послухаю.

ЕЛЕКТРА

Говориш гарно, та на манівці ведеш!

ХРІСОТЕМІДА

Тебе слова ці, не мене, стосуються.

ЕЛЕКТРА

Хіба ж не очевидна правота моя?

ХРІСОТЕМІДА

І правота, буває, нам на шкоду йде.

ЕЛЕКТРА

В житті я цим не хочу керуватися!

ХРІСОТЕМІДА

Зробивши те, що раджу,— ще й подякуєш.

ЕЛЕКТРА

Зроблю, як знаю. Не боюсь погроз твоїх.

ХРІСОТЕМІДА

Ти справді вже не зміниш свого рішення?

ЕЛЕКТРА

Чи в світі є щось гірше, ніж порада зла?

ХРІСОТЕМІДА

Що не скажу,— перечиш, не подумавши...

ЕЛЕКТРА

Не щойно — вже давно я все обдумала.

ХРІСОТЕМІДА

Ну, то піду я... Ти глуха до слів моїх,
Я ж не схвалю ніколи твого задуму.

ЕЛЕКТРА

Гаразд. Іди додому. Нам, хоч як благай,—
Не по дорозі. Пам'ятай: хто ловить щось
Примарне, той — шаленець над шаленцями.

ХРІСОТЕМІДА

Якщо така ти певна в правоті своїй,—
Нехай так буде. Та, в біду потрапивши,
Мої слова згадаєш і похвалиш їх.

СТАСИМ ТРЕТІЙ

ХОР

Строфа І

У небі ген —
Як то розумно птах живе:
Дбає про тих, хто плекав його,
Хто ще в гнізді вигодовував.
Чом не вчимось у птахів і ми?
Блискавичним вогнем клянусь
Громовержця й Фемідою,
Що на небі,— убивникам
Не втекти від покари!
Чутко людська! Й до тих спустись,
Що під землею. Вість сумну
Хай там почує й Атрея син —
Вість про ганьбу та невтішне горе!

Антистрофа І

Скажи про те,
Як занепав Атрідів дім,
Що тут зайшло між дітьми його...
Скажеш: у гніві дві дочки —
Давня їх дружба минулася.

Лиш Електра, покинута,
Стогне, сльози, сердешна, ллє —
Батька все ще оплакує,
В'ється, б'ється, мов горлиця.
Радо з життя пішла б вона,
Сонячний день покинувши,
Лиш би потвор тих обох скарать...
Де ще дочку таку другу знайдеш?

Строфа II

Хто з людей благородних
Добре ймення своє забруднити б наваживсь
Гідним ганьби життям?
Так от і ти страждання
Обрала, сестро,
Адже проти зла піднялася —
Й дві водночас похвали здобула:
За розум пошана тобі й за чесність.

Антистрофа II

Стань же над ворогами,
Стань, і багата, й міцна, як вони над тобою,
Горді, сьогодні стоять!
Хай тобі важко нині,
Але й в недолі
Шануючи вищі закони,
Зевса вшановуєш ти, як ніхто,
В палкім, найщирішім душі пориві.

ЕПІСОДІЙ ЧЕТВЕРТИЙ

Входять Орест і Пілад із двома супутниками.

ОРЕСТ

Скажіть, чи добре нам дорогу вказано,
Чи ми не відхилились, чи туди йдемо?

ХОР

Чого шукаєш? Чим ти заклопотаний?

ОРЕСТ

Розпитую давно вже, де Егіст живе.

ХОР

Ось тут. Дорогу, бачиш, добре вказано.

ОРЕСТ

Кого б я міг просити, щоб господарям
Сказав, що гості завітали бажані?

ХОР

Ось цю. Вона близька їм, тож і личить їй.

ОРЕСТ

Іди й скажи їм, жінко, що прийшли сюди
Фокейці два й Егіста хочуть бачити.

ЕЛЕКТРА

О горе! Певно, з вами явні докази,
Щоб тій жахливій чутці ми повірили!..

ОРЕСТ

Не чув, не знаю... Ми — від старця Строфія.
Ідеться про Ореста... Передать велів...

ЕЛЕКТРА

О, що там? Що там? Я тремчу, вмліваю вся!

ОРЕСТ

Та ось, як бачиш, у маленькій урні цій,
Що маємо з собою,— прах покійного.

ЕЛЕКТРА

О лишенько! Що чула,— те й побачила!
Так ось він, біль мій! Можна доторкнутися!..

ОРЕСТ

Якщо ти над Орестом побиваєшся,
То знай же: його тіло — в цьому посуді.

ЕЛЕКТРА

Якщо це так, мандрівче, то дозволь мені,
Богами заклинаю, взяти урну цю,
Поголосить над нею і себе при ній
Оплакати, нещасну, як і рід наш весь.

ОРЕСТ

Хто б не була — подайте: не ворожий-бо,
Як видно, в неї задум. Може, дружня з ним
Була вона; можливо, що й споріднена.

ЕЛЕКТРА
(тримаючи урну)

О згадко про людину найжаданішу!
Душе моя, Оресте! Не таким вернувсь,

Яким жадала бачить, посилаючи!..
Тепер ось пригортаю жменьку пороху,
А з дому йшов — аж любо було глянути!
Чому, чому не вмерла я до того ще,
Як на чужинну землю тебе вислала,
Цими ж руками із домівки викравши,
Від смерті врятувавши! Ти ж із батьком міг
У той же день померти, в той же гріб лягти!
І ось — вигнанець, без сестри, в краю чужім
Ти смерть зустрів, мій брате, найжорстокішу!
А я, сердешна, не змогла обмить тебе
Ласкавими руками, ні з захланного
Вогню, як личить, ношу скорбну, винести —
Чужі тебе ховали... Й повернувся ти:
В маленькій урні — трохи твого пороху.
Нещасна я, нещасна! Надарма колись
Я так тебе плекала! Стільки праці йшло
Солодкої для тебе! Й рідна мати так
Тебе не пригортала, не голубила...
Ніхто з домашніх. Я весь час була тобі
І за сестру, й за няньку найласкавішу.
А нині все пропало, нанівець пішло
З твоєю смертю; в цей же день ти все забрав,
Як буря забирає... Згинув батько наш,
Тебе не стало... Ось і я — покійниця...
А вороги сміються. Мати з радощів
Шаліє, нечестива, бо ж не раз мене
Ти сповіщав таємно, що повернешся
На ній помститись. Доля — проти нас була,
Й не так усе те склалось, як гадалося:
Прислала замість тебе, найдорожчого,
Лиш порох у цій урні, марну тінь твою.
О горе!..
О брате нещасний мій!..
Ой леле, страшна ця стежка,
Що ти її відміряв, щоб мене згубить!
Таки згубив ти, рідний, з цього світу зжив!
Прийми ж у цю домівку, хай тісна вона:
Ніщо — з нічим з'єднаюсь, вікуватиму
З тобою під землею, бо й під сонцем ми
Все нарівно ділили; прагну нині я
Й могилу розділити, помираючи...
Померлих-бо, гадаю, жоден біль не йме.

ХОР

Подумай, доню: ти — від батька смертного
І брат твій смертний; нащо голосити так?
Усіх же, хто родився, ця дорога жде.

ОРЕСТ

Ну що тут говорити? Як тут буть мені?
Вже ледве-ледве язика притримую.

ЕЛЕКТРА

Що хочеш цим сказати? Що гризе тебе?

ОРЕСТ

Ти часом не Електра, славна дівчина?

ЕЛЕКТРА

Її, чужинцю, бачиш, безталанницю...

ОРЕСТ

О доле нещаслива! Доле заздрісна!

ЕЛЕКТРА

Чи не мені, мандрівче, співчуваєш так?

ОРЕСТ

О вродо, лихом і ганьбою знищена!..

ЕЛЕКТРА

Мене... мене, напевно, ти оплакуєш.

ОРЕСТ

Без мужа... Без опіки... Ой, не солодко!

ЕЛЕКТРА

До чого ці зітхання, ця печаль в очах?

ОРЕСТ

Що стільки бід у мене,— й не підозрював.

ЕЛЕКТРА

А з чого ж нині ти про них довідався?

ОРЕСТ

Гіркі страждання, бачу, облягли тебе.

ЕЛЕКТРА

І все ж не всі ти бачиш — тільки деякі.

ОРЕСТ

Хіба можливо чимось їх примножити?

ЕЛЕКТРА

А тим, що мушу жити тут, з убивцями.

ОРЕСТ

Кого ж убито? Що за дивні натяки?

ЕЛЕКТРА

Убито батька. Я ж у них — раба тепер.

ОРЕСТ

А хто ж тебе примусив слугувати їм?

ЕЛЕКТРА

Та, кого зву я проти волі матір'ю.

ОРЕСТ

Грозилась бити чи морила голодом?

ЕЛЕКТРА

Бувало всяке... Досхочу знущалася!

ОРЕСТ

Й ніхто не заступився, не поміг ніхто?

ЕЛЕКТРА

Один був... Нині в урні ти приніс його.

ОРЕСТ

Нещасна ти!.. Погляну — серце крається!

ЕЛЕКТРА

До мене жалість, гостю, тільки ти відчув.

ОРЕСТ

Бо тільки я такими ж мучусь болями.

ЕЛЕКТРА

Чи з нами родом ти, бува, не зв'язаний?

ОРЕСТ

Я відповів би, але тут сторонні є.

ЕЛЕКТРА

Дарма: при вірних людях говоритимеш.

ОРЕСТ

Подай же урну — і про все дізнаєшся.

ЕЛЕКТРА

Не відбирай! Богами я молю тебе!

ОРЕСТ

Довірся ж і послухай — не жалітимеш.

ЕЛЕКТРА

О зглянься! Прах мені цей — над життя саме!

ОРЕСТ

Не поступлюсь!

ЕЛЕКТРА

О горе! Навіть попіл твій,
Мій брате, віднімають у нещасної!

ОРЕСТ

Не нарікай! Не маєш права плакати!

ЕЛЕКТРА

Оплакувати брата... заборонено?

ОРЕСТ

Тобі, повір, не личить говорити так.

ЕЛЕКТРА

Чи ж я не гідна й пом'януть покійного?

ОРЕСТ

Ти — найгідніша.

(Вказуючи на урну).

Тільки це — чуже тобі.

ЕЛЕКТРА

Чуже? Хіба в цій урні не Орестів прах?

ОРЕСТ

Ну звісно, не Орестів: на словах лише.

ЕЛЕКТРА

А де ж його могила, безталанного?

ОРЕСТ

Ніде. Хіба в живого десь могила є?

ЕЛЕКТРА

Що кажеш, милий?

ОРЕСТ

Правду, будь упевнена.

ЕЛЕКТРА

То він живий?!

ОРЕСТ

Аякже! Поки я живу.

ЕЛЕКТРА

Так ти — це він?..

ОРЕСТ

Ось бачиш: перстень батьківський.
Тепер про справедливість моїх слів суди.

ЕЛЕКТРА

О днино наймиліша!..

ОРЕСТ

Найприхильніша!

ЕЛЕКТРА

Чи твій це голос?

ОРЕСТ

Вір — нікого іншого!

ЕЛЕКТРА

Тебе я обнімаю?

ОРЕСТ

О, довіку б так!

ЕЛЕКТРА

Мої співгромадянки, любі подруги!
Та ж це Орест, погляньте! Хитромудро він
Загинув; так же хитро став живим тепер!

ХОР

Ми бачим, доню... Небувалий випадок!
Од радості сльозою зір заслало нам.

ЕЛЕКТРА

Строфа

О паростку
Мого батенька, мого рідного!
Ти тут! Прийшов-таки!
Знайшов, зустрів, побачив, кого прагнув так!

ОРЕСТ

Я тут. Але — ні слова, сестро, поки що!

ЕЛЕКТРА

Чому це?

ОРЕСТ

Щоби ніхто з домашніх не довідався.

ЕЛЕКТРА

Клянусь Артемідою
І вічним її дівоцтвом,—
Не буду більше берегтись тих жінок,
Що в домі сновигають
Гуртом бездіяльним!

ОРЕСТ

Але й жінки, буває,— знаєш з досвіду —
Спроможні духом войовничим повнитись.

ЕЛЕКТРА

Гай-гай! Нагадалося
Горе, що не може ні минутись, ні захмаритися,
Горе, що про нього пам'ятатимемо,
Поки ще жити нам.

ОРЕСТ

І я це знаю... Та на все — пора своя:
Діла їх темні впору пригадаються.

ЕЛЕКТРА

Антистрофа

Всякчас мені
Говорить про це, брате, хочеться!
Та як мовчати тут?
Нарешті, вільно можу слово мовити!

ОРЕСТ

Авжеж. І цю свободу вберегти зумій.

ЕЛЕКТРА

А саме?

ОРЕСТ

Як не пора ще — не спіши з розмовами.

ЕЛЕКТРА

Ну хто ж то мовчанкою
Дзвінке замінив би слово,
Коли, мов промінь, ти сяйнув, брате мій,
Негадано й неждано
В моїй безнадії!

ОРЕСТ

Як лиш боги веліли — поспішив сюди...

. . . .

ЕЛЕКТРА

Ще більшою радістю,
Брате, запалала я, почувши, що на батьківщину
Бог тобі, сам бог велів навідатися!
Вгадую волю небес!

ОРЕСТ

Не хочу твою радість погамовувать,
Боюсь, однак, щоб міри ти не втратила.

ЕЛЕКТРА

ЕПОД

Якщо вернувся ти, брате мій,
Хоч і роки спливли вже,
До сестри щасливо,—
Не позбавляй безталанної...

ОРЕСТ

Чого, сестрице?

ЕЛЕКТРА

Радості такої —
На тебе, рідний мій, весь час дивитись.

ОРЕСТ

Ніхто вже не позбавить тебе радості!

ЕЛЕКТРА

То можна?

ОРЕСТ

Звичайно ж!

ЕЛЕКТРА

Вістку ту, подруги, вчувши, вістку, що поклала,
Страшна й неждана, край моїй надії,

Я вся затерпла, заніміла з болю,
Нещасна... Нині ж — ти зі мною... Бачу
Дороге твоє обличчя —
Ним і в бідах я постійно снила.

ОРЕСТ

Доволі слів, одначе! Зайве згадувать,
Що мати — підла, що в оселі владарській
Егіст, посівши статок батька нашого,
Пускає все на вітер,— забалакавшись,
Прогайнувати мить догідну можемо.
Порадь-но краще, як тут повестися нам:
Де появитись, де — побути в засідці,
Щоб ворогам було вже не до радощів.
Але щоб мати, коли в дім увійдемо,
Твоєї втіхи, сестро, не помітила.
Оплакуй горе, хоч воно й удаване,
Ридай! А потім, хай нам пощастить лише,
Вже вволю посміємось та натішимось!

ЕЛЕКТРА

Своє бажання, брате, ти й моїм вважай,
Бо ж ти цю радість нині дарував мені —
Не я її придбала. То й дрібничкою —
Хоча б велику з цього мала вигоду —
Тебе б не засмутила: богу доброму,
Що любить нас, погано прислужилася б.
А втім, тобі сказали, що й до чого тут:
Егіст кудись подався. Щодо матері —
Вона в покоях. Тільки не хвилюйся тим,
Що стану перед нею рада, всміхнена:
Ненависть давня не погасла й досі ще.
До того й сльози, як тебе побачила,
Струмлять. Та як тут не ридати з радості? —
Я водночас і мертвим, і живим тебе
Зустріла нині!.. Так я тим зчудована,
Що, коли б раптом появився батько наш,
Я оком не зморгнувши, привіталась би.
Так-от: якщо щасливо ти прибув сюди,—
Сповняй свій задум. Я ж, коли б одна була,
Одне б із двох зробила: гарно честь свою
Урятувала б, або — гарно згинула б!

ОРЕСТ

Ні слова, сестро! Чую, наче з дому хтось
Сюди виходить...

ЕЛЕКТРА

(до Ореста й Пілада)

Увійдіть, мандрівники!
Такий дарунок з вами, що ні взять його
Не схочеться домашнім, ні відкинути.

Входить вихователь.

ВИХОВАТЕЛЬ

Та що це з вами? Чи такі безглузді ви,
Що, видається, й про життя не дбаєте?
Чи народились, далебі, без розуму?
Хіба ж то невтямки вам, що біду страшну
Самі на себе вперто накликаєте?
Якби я тут, при вході, пильним сторожем
Давно вже не стовбичив,— ваші задуми
Ввійшли б у дім скоріше, аніж ви самі.
Від того я вберіг вас, передбачливий.
Тож довго не розводьтесь, не пора тепер
Так голосно радіти. В дім, не гаючись,
Як гості, входьте. При таких обставинах
Затримка — непоправна. Треба діяти.

ОРЕСТ

Скажи, одначе, як мене зустрінуть там?

ВИХОВАТЕЛЬ

Їм не спаде й на думку, що це ти прийшов.

ОРЕСТ

Ти розказав їм, що зі мною трапилось?

ВИХОВАТЕЛЬ

Еге ж. Затям же: ти — Аїду мешканець.

ОРЕСТ

Раділи ж, мабуть! Чи про що там мова йшла?

ВИХОВАТЕЛЬ

Скажу, коли покінчим... Ну а поки що
Йде добре все, і навіть — що добром не є.

ЕЛЕКТРА

Та хто це, брате? Поясни, молю тебе!

ОРЕСТ

Хіба не знаєш?

ЕЛЕКТРА

Навіть не здогадуюсь.

ОРЕСТ

Кому ж мене, ще хлопцем, ти довірила?

ЕЛЕКТРА

Кому? Про що ти?..

ОРЕСТ

Хто, згадай, одніс мене
В Фокіду, як сама ти передбачила?

ЕЛЕКТРА

Це той один-єдиний, хто не кинув нас
Тоді, як було вбито батька нашого?

ОРЕСТ

Це він. Одначе, годі вже випитувать.

ЕЛЕКТРА

О світла днино! О єдиний захисте,
Надійний страже дому Агамемнона!
Невже це ти, той самий, хто нас вибавив
Од мук стількох? О руки найласкавіші!
О ноги, що так гарно прислужились нам!
Хоч тут давно ти, все ж не розкривав себе!
Вбивав словами, а голубив — подумки.
Вітаю тебе, батьку! Бо ж для мене ти —
Мов рідний батько. Знай, що в цей же день тебе
Ненавиділа, в цей же — й полюбила я.

ВИХОВАТЕЛЬ

Ну досить на сьогодні. Будуть інші дні
З ночами рівномірно чергуватися,—
Про все, Електро, з часом ти дізнаєшся.

(До Ореста і Пілада).

А вас, що стоїте тут, попереджую:
Не зволікайте: в домі — ні душі тепер,
Сама лиш Клітемнестра. Мить прогавите —
Тоді вже позмагатись доведеться вам
Із ворогом хитрішим і численнішим.

ОРЕСТ

Прийшла пора, Піладе, що не слів од нас,
А діла вимагає. Тож, не гаючись,
У дім ввійдімо. Та спочатку батьківським
Богам, що біля входу, поклонімося.

(Орест і Пілад разом з вихователем входять до покоїв).

ЕЛЕКТРА

Владарю Аполлоне! Ти й на них обох,
Як і на мене, зглянься. Бо ж і я, було,
На твій жертовник, що могла, приносила.
Тепер хоч без дарів я, та молю тебе,
Лікейський Фебе, від душі, навколішках:
Дай сили нам здійснити, що задумали! —
Хай знають люди, чим боги відплачують
Негідникам за вчинки їх нелюдяні!

(Входить у палац).

СТАСИМ ЧЕТВЕРТИЙ

ХОР

Строфа

Гляньте, куди
Рине Арес
Невтримно — в нього на вустах
Кров скипа.
Неначе вихор, щойно в дім ввірвалися
Собаки хижі: по слідах злочину
Ідуть впевнено.
Ось-ось — я чую — сповниться
Тривожний сон, що зринув
У душі моїй!

Антистрофа

Ось же він, ось,
Месник німий
Безмовних тіней, увійшов
Хитро в дім,
Де впізнає багатства давні, батьківські.
В руках у нього блиснув меч гострений.
І сам Майї син
Обман окутав присмерком
І месника рішуче
До межі веде!

Входить Електра.

ЕКСОД

ЕЛЕКТРА

Строфа

О подруги солодкі! В одну мить вони
Обов'язок свій сповнять. Помовчіть лише.

ХОР

А що там, що там роблять?

ЕЛЕКТРА

Ця — прикрашує
Вінками урну. Поблизу — вони стоять...

ХОР

Чому ж ти з дому вийшла?

ЕЛЕКТРА

Щоб Егіст, бува,
Зненацька, повернувшись, не застукав нас.

КЛІТЕМНЕСТРА

(за сценою)

О горе! Горе нам!..
Не бачу друзів дома, бачу вбивців тут!

ЕЛЕКТРА

Кричать у домі... Подруги, ви чуєте?

ХОР

Я чула... Й жахнулась!..
Тремчу, нещасна, й досі...

КЛІТЕМНЕСТРА

(за сценою)

Ой лишенько! Егісте, не діждусь тебе!

ЕЛЕКТРА

Я знову чую крики...

КЛІТЕМНЕСТРА

(за сценою)

Зглянься, сину мій,
Над матір'ю своєю!..

ЕЛЕКТРА

А ти зглянулась
Над ним, над його батьком — Агамемноном?

ХОР

Роде Пелопа! Тобі судилось нині
Згинути, згинути — в небуття піти!

КЛІТЕМНЕСТРА
(за сценою)

Ой-ой! Мене вбивають!..

ЕЛЕКТРА

Ще раз, брате, вдар!

КЛІТЕМНЕСТРА
(за сценою)

О горе! Знову!..

ЕЛЕКТРА

Так ото б Егістові!..

ХОР

Ось — помсти мить: піднялись
Мертві з мли, з-під землі...
Хто був убитий,— в свою чергу меч узяв,
Проливши кров своїх убивців...

Входять Орест і Пілад.

Антистрофа

Ось і вони надходять... Закривавлені...
Прийняв Арес їх жертву. Що ж, я схвалюю.

ЕЛЕКТРА

Оресте, як там справи?

ОРЕСТ

Дома — добре все,
Якщо пророцтво Феба — це добро для нас.

ЕЛЕКТРА

Загинула нещасна?

ОРЕСТ

Дорікань її
Віднині, сестро, можеш не боятися.

ХОР

Тихіше!.. Я бачу...
Егіст сюди прямує.

ЕЛЕКТРА

Ой милі, приховайтесь!

ОРЕСТ

Де ж ви бачите
Егіста?

ЕЛЕКТРА

Он, веселий, з передмістя він
Сюди простує...

ХОР

Станьте-но швидше обидва там, при вході.
Добрий початок був — добре й закінчіть!

ОРЕСТ

Не сумнівайсь, покінчим!

ЕЛЕКТРА

Тож не гайтеся!

ОРЕСТ

Ну ось, іду вже...

ЕЛЕКТРА

Решта — це моя журба.

(Орест і Пілад входять у палац).

ХОР

Тепер йому, хоч-не-хоч,
Милих слів нашепчи,
Щоб на свою загибель сам не кинувся,
Де помста суд вершить свій потай.

Входить Егіст.

ЕГІСТ

Хто знає, де ті люди, що прийшли сюди
З Фокіди сповістити, що на ігрищах
Орест розбився разом з колісницею?
Тебе, тебе питаю, що весь час мені
Так допікала. Бачу, ти засмучена
Найбільше — найповніша буде відповідь.

ЕЛЕКТРА

Та як мені не знати? Чи така вже я
Глуха до того, що рідні стосується?

ЕГІСТ

То де ж ті наші гості? Підкажи мені!

ЕЛЕКТРА

В покоях. Там люб'язно привітали їх.

ЕГІСТ

А той загинув? Так і повідомили?

ЕЛЕКТРА

І не словами тільки: є ще й докази.

ЕГІСТ

То можна в тім самому пересвідчитись?

ЕЛЕКТРА

Авжеж. Однак похмуре те видовище...

ЕГІСТ

Ще б пак! Ти мимоволі мене втішила!

ЕЛЕКТРА

Втішайсь, якщо це буде тобі втіхою.

ЕГІСТ

Тепер — ні слова! Одчиняйте двері всі,
Щоб і мікенці бачили, й аргів'яни!
Й коли на чудо все ще хтось надію мав,—
Пізнавши труп Ореста, хай покірливо
Мою вуздечку прийме, щоби силою
Не мусив я на розум наставлять його!

ЕЛЕКТРА

Мені не дорікнеш тим: я навчилася,
Хоч і не зразу, владарям коритися.

На сцену вносять ноші з тілом,
прикритим покривалом. Поряд — Орест і Пілад.

ЕГІСТ

О Зевсе! Тут, гадаю, втрутивсь бог якийсь.
Але, якщо не можна й говорить про це,—
Мовчу. Ну, відслоняйте. Мо', й сплакну над ним,
Бо ж ми з покійним не чужі — споріднені.

ОРЕСТ

Роби, як знаєш. Я — сторонній. Ти знімай
Те покривало. Ти дивись, ти й плач собі.

ЕГІСТ

Ну що ж... Розумна рада.

(До Електри).

А поклич-но ти
З покоїв Клітемнестру, хай до мене йде.

ОРЕСТ

Не розглядайся. Не очікуй: тут вона.

ЕГІСТ

(відслоняючи покривало)

О горе! Що я бачу?!

ОРЕСТ

Не впізнав хіба?

ЕГІСТ

Який жахливий підступ! До чиїх це рук
Потрапив я, нещасний?..

ОРЕСТ

Не підозрював,
Що розмовляв з живими, наче з мертвими?

ЕГІСТ

О горе! Я второпав!.. Це Орест веде
Зі мною мову. Це Орест. Я впевнений!

ОРЕСТ

Такий провидець — довго так обманювавсь.

ЕГІСТ

Пропав я, безталанний, та дозволь мені
Сказати дещо...

ЕЛЕКТРА

Брате, не погоджуйся,
Молю богами! Кинь ті балачки пусті.
Якщо, вчинивши злочин, має вмерти хтось,
Яка ж тоді потреба час затягувать?
Убий негайно! Тіло кинь могильникам —
На них-бо вже давно він заслужив собі.
Щоб не було і духу! Тільки так могли б
Мої страждання довгі окупитися.

ОРЕСТ

(до Егіста)

Заходь-но в дім, та швидше! Про життя твоє,
Не про слова сьогодні сперечаємось.

ЕГІСТ

Навіщо в дім? — При людях убивай мене,
Якщо це справедливо, а не в закутку!

ОРЕСТ

Мені не вказуй! Там, де мого батька вбив,
Загинеш сам сьогодні. Ну, рушай туди!

ЕГІСТ

Цей дім, як видно, нині й у майбутньому
Повинен біди Пелопідів бачити...

ОРЕСТ

Твої — напевно. За пророка — я тепер.

ЕГІСТ

Чи ти не в батька перейняв мистецтво це?

ОРЕСТ

Ну годі слів! Рушай же, куди сказано!

ЕГІСТ

Веди ж!

ОРЕСТ

Іти тобі належить першому.

ЕГІСТ

Боїшся, щоб не втік я?

ОРЕСТ

Вмреш не так, як сам
Бажаєш: я подбаю, щоб найважчим був
Кінець твій. Так ось треба з усіма чинить,
Хто зважився піднятись над законами,—
Вбивати їх, щоб лиходіїв меншало!

ХОР

Скільки горя ти, роде Атрея, зазнав,
Поки, врешті, свободу собі повернув,
На останнє спромігшись зусилля!

ЦАР ЕДІП

ДІЙОВІ ОСОБИ

ЕДІП.

ЖРЕЦЬ.

КРЕОНТ.

ХОР ФІВАНСЬКИХ СТАРІЙШИН.

ТІРЕСІЙ.

ЙОКАСТА.

ГОНЕЦЬ.

ПАСТУХ ЛАЯ.

ЧЕЛЯДИНЕЦЬ ЕДІПА.

ПРОЛОГ

ЕДІП

О молоде старого Кадма пагіння!
Чого під вівтарями посідали тут,
Благальне віття у руках тримаючи?
А там — все місто фіміамом сповнене,
І співом молитовним, і стогнаннями?
А що я не від когось хочу знать про це,
Лиш сам почути, то до вас і вийшов я,
Едіпом славним поміж вами названий.
Скажи-бо, старче, говорить за інших тут
Тобі годиться, що вас привело сюди —
Страх чи якесь бажання? Вдовольнити вас
Готов я. Треба бути безсердечному,
Щоб не відчути жалю до благаючих.

ЖРЕЦЬ

Едіпе, краю нашого володарю!
Ти бачиш: під поріг твій віку всякого
Зібрались люди,— ті, що не оперились
Для летів дальніх, ці ж — роками зігнуті,
Жреці, і я, жрець Зевсів, і від молоді
Обранці. Люд весь, віттями уквітчаний,
Сидить он біля двох святинь Палладиних
На площі й над Ісмена віщим попелом.
Все місто наше, бачиш сам ти, бурею
Збентежене страшною й голови піднять
З безодні хвиль не може, закривавлених,
Все на полях безплідних гине зародком,
Худоба гине й діти ненароджені
У материх утробах. Вогненосний бог
Страшною губить місто моровицею,

Дім Кадмів — пустка, і Аїдів чорний дім
Все багатіє зойками й риданнями,
Тебе ні я з богами не рівнятиму,
Ні діти наші, що тебе благать прийшли,
Та першим серед люду й в життьовій біді
Вважаю, і в єднанні ласки божої.
Колись-бо ти, прийшовши в місто Кадмове,
Нас від данини визволив співучому
Страхіттю, хоч ніким не бувши навчений,
Не знав про нас і божою лиш поміччю —
Всі мовлять так і вірять — нам життя вернув.
Отож, Едіпе, наймудріший всіх мужів,
З благанням щирим нині ми прийшли сюди —
Знайди нам оборону, чи богівського
Глаголу, чи й людського дослухаючи.
Відомо-бо, порада від досвідчених
Нам може дати вихід найдоцільніший.
О кращий з смертних, порятуй же місто нам!
О, зваж-бо і на себе! За минуле ти
По всій землі мав славу рятівничого,—
То щоб твою державність тим не згадувать,
Що ми, підвівшись, наостанку впали знов.
Тож будь несхибний, порятуй-бо місто нам.
Тебе знамення щасне привело до нас —
Нехай так само й нині пощастить тобі.
Якщо ти краєм нашим хочеш правити,
То краще людним, а не запустілим прав.
Не захистить ні корабель, ні вежі мур,
Як оборонців дужих вже нема на них.

ЕДІП

Нещасні діти! Знаю, знаю добре я,
Чого вам треба. І виразно бачу, як
Біль терпите усі ви. Та ніхто із вас
Такого болю не терпів, як я терплю,
Лише за себе кожен з вас печалиться,
І ні за кого більше, а моя душа
За місто, і за себе, і за вас болить,
Не сплю я, і не треба вам будить мене.
Та знайте, сліз багато я гірких пролив,
Шляхів багато виходив я думкою.
По роздумі я ліки лиш одні знайшов —
І так вчинив: у Дельфи до оракула
Послав Креонта — сина Менекеєві
Й дружини брата,— розпитати, що робить
І як благать, щоб врятувати місто нам.
Ось жду й лічу в тривозі дні — щось бариться
Занадто він. Всі строки повернутися

Давно минули, він же й досі бариться.
А вернеться, поганий буду зовсім я,
Як не зроблю усього, що нам бог звелить.

ЖРЕЦЬ

Ти в слушну пору мовив, ось-бо знак мені
Звіщають, що Креонт вже наближається.

ЕДІП

О владче Аполлоне! Дай, щоб радість нам
Таку ж приніс він, як горить в очах його.

ЖРЕЦЬ

Так, вість весела, бо не приоздобив би
Плідним лавровим віттям він чола собі.

ЕДІП

Побачим зараз. Він уже почує нас.
Владарю, сину Менекеїв, брате мій!
Яку-бо вість нам від богів приносиш ти?

КРЕОНТ

Щасливу! Бо за щастя і знегоду ми,
Якщо добром скінчилася, вважаємо.

ЕДІП

Яка ж то вість? Бо поки що ні певності
Від слів твоїх, ні страху не вчуваю я.

КРЕОНТ

Як волиш — чи прилюдно будеш слухати,
То я готовий мовить, чи у дім ввійти.

ЕДІП

Кажи при всіх,— журюся їх печалями
Ще більше я, аніж душею власною.

КРЕОНТ

Гаразд, скажу вам, що почув од бога я.
Феб Аполлон, володар, ясно мовив нам:
«Ту скверну, що в землі Фіванській виросла,
Прогнати, щоб не стала невигойною».

ЕДІП

Як край очистить? І який до того шлях?

КРЕОНТ

«Через вигнання або змивши кров'ю кров,
Бо кров'ю вбивства місто все обурене».

ЕДІП

Яке ж то вбивство? І якого мужа кров?

КРЕОНТ

Колись, владарю, кермував у краї цім
Лай, перед тим як владу в Фівах ти здобув.

ЕДІП

Про нього чув я, та не встиг побачити.

КРЕОНТ

За це убивство ясно вимагає бог
На вбивцях, хоч би й хто це був, помститися.

ЕДІП

Та де ж вони? В якій землі шукати нам
Непевний слід задавненого злочину?

КРЕОНТ

У нашім краї, мовить він. Уважному
Шукати легко, важко нерозважному.

ЕДІП

Та де ж був, дома чи у полі вбитий Лай,
Тут, у своїй вітчизні, чи в чужих краях?

КРЕОНТ

Сказав, що піде бога запитати він:
І от додому більше не вернувсь уже.

ЕДІП

А може, свідки із його супутників
Здайдуться, щоб могли ми щось довідатись?

КРЕОНТ

Всі вбиті, крім одного, що в перестраху
Утік, та дещо міг він розказати нам.

ЕДІП

Що ж саме? Взнать багато можна й з дечого,
Лише б за край надії ухопитися.

КРЕОНТ

Зустріли Лая, мовив він, розбійники
І вбили,— справа не одних це рук була.

ЕДІП

Який на це розбійник мав би зважитись,
Якщо не звідси золотом підкуплений?

КРЕОНТ

І я так думав. Та за Лая вбитого
Нема, в лихій годині, й досі месника.

ЕДІП

Та цар же вбитий! І яке це лихо вам
Перешкоджало розшукати вбивць його?

КРЕОНТ

Сфінкс, ця потвора милозвучна, змусила
Забути дальнє, про найближче дбаючи.

ЕДІП

Із самого початку все розкрию я.
Достойно Феб, так само й ти достойно теж
Увагу привернули до убитого.
В мені найдете щирого ви спільника,
Що за вітчизну й бога буде мститися.
Я дбаю навіть не про когось іншого,
З самого себе пляму хочу скинути,
Хто б той не був убивця, й на мені, мабуть,
Тією ж він рукою схоче мститися.
Не лиш про Лая — і про себе дбаю я,
Вставайте ж, діти, із вівтарних приступців,
Беріть благальне із собою клечання.
Клич, хай кадмійський люд сюди збирається.
Я все зроблю — чи будем з волі божої
Щасливі, чи усі отут загинемо.

ЖРЕЦЬ

Вставайте, діти, все-бо, задля чого ми
Сюди прийшли, уже нам оповіщено.
Хай Феб, що віщування нам послав своє,
Нас порятує й від помору визволить.

ПАРОД

ХОР

Строфа I

Зевсова радісна вість! З золотого дельфійського гаю
Що ти несеш до славних Фів?
Груди пройняв мені острах, тріпоче збентежене серце,
О Делію-Фебе, зціли нас!
Ждеш ти служіння нового, дай знак мені,
Чи по тривалому часі відновлення

Давніх обрядів? Скажи нам, благаємо,
Сину Надії і славо безсмертна!

Антистрофа І

Першою Зевсову доню, Афіну, я кличу безсмертну
Й землеборонницю-сестру,
Що на круглястому ринку стоїть її трон, Артеміду,
Й стрільця непохибного Феба,—
Втрьох нам од смерті з'явіться, захисники,
В тузі страшній, що колись облягала нас,
Згубний від міста вогонь відвернули ви,—
Знову ласкаво до нас завітайте.

Строфа II

Горе! Муки без краю зазнали ми,
Люта пошесть вигублює весь народ,—
Не домислити, чим боронитись!
Парость землі не зростає всеплідної,
Мук у пологах не в силі жінки перетерпіти,—
Глянь на людей, як один за одним вони
І тут, і там
Птахами в небі летять бистрокрилими,
Буйного полум'я швидше, до берега,
Де бог живе вечірній.

Антистрофа II

Місто все неоплаканих повне жертв,
Не злічить непохованих тіл, що з них
Смертоносний вже дихає сморід.
Плач матерів сивокосих і стогони
Юних жінок, що одна припадає за одною
До вівтарів із гіркими благаннями,
В тужливий зойк
З співами світлих пеанів зливаються.
Зевсова доню, що в сяйві злотистому,
Пошли в біді нам захист.

Строфа III

Того, що край плюндрує нам
І без мідного щита,
Злим моровиці полум'ям всіх палить,
Арея прожени з країни рідної
І вкинь його у глибочінь
Покоїв Амфітріти,

В бурхливу кипінь непривітних
Берегів фракійських.
Бо що лишить нам темна ніч,
Одібрать приходить день.
О Зевсе, батьку наш,
Блискавиця з рук твоїх
Хай вогняним його уразить громом!

Антистрофа III

Лікійських нив владарю, й ти
Свій напни злотистий лук
І в поміч нам пусти несхибні стріли!
Хай вслід заблиснуть Артеміди світочі,
Що з ними мчить вона на лов
В лікійських верховинах:
І ти, цій землі соіменний,
Вакху винозорий,
У золотім пишаючись вінку,
З хором радісних менад
Свій факел запали
Й разом з нами йди крушить
Презренного й поміж богами бога.

ЕПІСОДІЙ ПЕРШИЙ

ЕДІП

Ви молитесь? Моліться і одержите
Від лиха захист і в біді полегшення,
Але й моєї ради все ж послухайте.
Я як чужий чуткам цим говоритиму,
Чужий подіям. Недалеко в розшуках
Зайду без вас, адже не знаю сліду я.
Пізніш тут жить за інших став я жителів —
До вас звертаюсь нині, діти Кадмові:
Кому відомо, від чиїх злочинних рук
Лай незабутній, син Лабдаків, смерть прийняв,
Нехай про все негайно сповістить мені.
А побоявся б сам себе він викрити —
Хай зна: йому нічого не загрожує,
Лише вітчизну мусить він покинути.
Якщо ж убивця із країни іншої,
Теж не мовчіть,— той нагороду матиме
Й моєю буде ласкою вдоволений.
А хоч би і мовчали ви із остраху
За друга чи за себе, хай відоме всім

Моє надалі буде повеління вам:
Хто б той не був убивця, а в країні тій,
Де я всією володію владою,
Ні розмовлять з ним, ні у дім приймать його
Не вільно, ані спільно з ним молитися,
Ані приносить жертви й омиватися,
А гнати від домівок як провинника
Тієї скверни, що заполонила нас,—
Таке нам бог піфійський дав провіщення,
І от стаю я нині в поміч богові
І месником за владаря убитого.
Кляну того убивцю я, чи потай він
Зробив це сам, чи мав при тому спільників.
Лихому хай до лиха все життя іде.
Клянусь, як коли-небудь з мого відома
До мене гостем буде він запрошений,
Тяжкої кари хай зазнаю зразу ж я.
А вам це все наказую я виконать
Для мене, й бога, й для країни нашої,
Що на безпліддя в гніві ним приречена.
А хоч би навіть не було провіщення,
Негоже без відомств залишити нам
Загибель мужа і царя славетного,
Час розшуки почати. Що державною
Я після Лая владою наділений,
Успадкував і ложе, і вдову його,
Й якби не був потомства він позбавлений,
То виховати міг би я й дітей йому,
Та злою був побитий він недолею.
Тож проти всього, як за батька рідного,
За нього я вступлюся і усе зроблю,
Щоб розшукати і таки впіймать того,
Ким син Лабдака вбитий, Полідора внук,
Прямий нащадок Кадма і Агенора.
А хто непослух виявить, молю богів,
Щоб не вродила нива ні зерна йому,
Ані дітей дружина, хай загине він
Від цього мору або й смертю гіршою.
А вам, кадмейці, що наказ схвалили мій,
Хай справедлива Діка буде спільниця
І всі боги хай будуть вам супутники.

ПРОВІДНИК ХОРУ

На клятву, царю, відповім я клятвою,
Не вбив я Лая і убивцю викрити
Не можу, Феб, що загадав цю загадку,
Нам, мабуть, допоможе й розв'язать її.

ЕДІП

Ти правду кажеш. Але хто б це міг богів
До чогось проти волі їх примусити?

ПРОВІДНИК ХОРУ

Я й друге міркування можу висловить.

ЕДІП

Та хоч би й третє, не вагайся мовити.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Цареві Фебу лиш Тіресій царствений
Дорівнює своєю прозорливістю,—
Від нього, царю, правди ти дізнаєшся.

ЕДІП

Це взяв я до уваги й за порадою
Креонтовою двох до нього слуг послав,—
Дивуюся, що й досі ще нема його.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Та ще одна непевна давня чутка є.

ЕДІП

Яка ж то чутка? Все повинен знати я.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Лай, кажуть, був убитий подорожніми.

ЕДІП.

Я чув. Та свідків ще ніхто не бачив тих.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Якщо злочинець страху не позбавлений,
Твоїх прокльонів він не зможе стерпіти.

ЕДІП

Хто в ділі смілий, слова не боїться той.

ПРОВІДНИК ХОРУ

От хто розкриє! Он ведуть його,
Богам безсмертним любого провісника,
Що між людьми єдиний правду відає.

ЕДІП

О, все, що в небі й на землі, Тіресію,
Ти знаєш, і досяжне, й недоступне нам:
Хоч невидющий, бачиш ти, як з пошесті
Хиріє місто,— у тобі, володарю,

Уся опора наша, порятунок весь.
Тож Феб,— не чув ти, може, від гінців моїх,—
Таку прислав з посольством нашим відповідь:
Лише тоді хвороби ми позбудемось,
Коли убивців Лая розшукаємо
І вб'ємо чи із краю цього виженем.
Тож не відмов нам, з клекоту пташиного
Чи з віщування іншого довідавшись,
Рятуй себе, і місто, і мене рятуй,
Рятуй усіх нас, скверною сплямованих,
На тебе вся надія. Помагать в біді —
Що стане сили й змоги — то найкращий труд.

ТІРЕСІЙ

Ох, як же тяжко знати, коли це знання
Не на добро нам. Добре пам'ятав я це,
Та ось забув. А то б і не прийшов сюди.

ЕДІП

Що ж трапилось? Чим ти такий стурбований?

ТІРЕСІЙ

Дозволь мені додому йти,— й тобі, й мені
На краще буде, як мене послухаєш.

ЕДІП

Не впору мовиш, та й вітчизну нехтуєш
Ти рідну, відповіді уникаючи.

ТІРЕСІЙ

Ця мова, бачу, в тебе не на добре йде,—
Боюсь, щоб і зі мною так не трапилось.

ЕДІП

В ім'я богів — не крийся з тим, що відаєш,
Усі тебе уклінно ми благаємо.

ТІРЕСІЙ

Ви всі безумні. Не скажу ні слова я,
Щоб не смутить нікого, а тим більш тебе.

ЕДІП

Як? Знаєш і не скажеш? То замислив ти
Нас зрадить і занапастити місто все?

ТІРЕСІЙ

Щоб не було обом нам болю. Нащо ти
Питаєш? Не почуєш ти нічого більш.

ЕДІП

З негідних найнегідніший! Розгнівати
Здолав би ти і камінь! То не скажеш нам?
Лишишся невблаганний, незворушений?

ТІРЕСІЙ

Мою затятість лаєш ти, а власної
Не помічаєш, одного мене ганьбиш.

ЕДІП

Хто б слухать міг без гніву і обурення,
Як рідне місто наше зневажаєш ти!

ТІРЕСІЙ

Все збутись має, хоч би я й мовчав про це.

ЕДІП

Тим більше ти повинен все сказать мені.

ТІРЕСІЙ

Нічого не скажу я, хоч би й гнівом ти
На мене розлютився найжахливішим.

ЕДІП

Так, не втаю ні гніву, що обняв мене,
Ані того, що думаю. Знай, в злочині,
Вважаю, співучасник ти, хоч коїв це
Не власними руками. Був би зрячий ти,
То я сказав би — ти один вчинив усе.

ТІРЕСІЙ

Чи й справді? Отже, за твоїм велю тобі
Наказом — більш однині не звертатися
Ані до мене, ні до них з докорами,—
Ти сам безмежна скверна краю нашого.

ЕДІП

Невже, ці смівши безсоромні вимовить
Слова, уникнуть кари сподіваєшся?

ТІРЕСІЙ

Я вже уник, живлюсь-бо тільки правдою.

ЕДІП

Відкіль вона у тебе? З ворожінь твоїх?

ТІРЕСІЙ

Від тебе. Сам до цього слова змусив ти.

ЕДІП

Якого? Мов іще раз, щоб затямив я.

ТІРЕСІЙ

Як не затямив зразу, що й казать тобі?

ЕДІП

Ти говорив неясно, ще раз мов мені.

ТІРЕСІЙ

Ти сам — той вбивця, що його шукаєш так.

ЕДІП

З образи вдруге — довго не радітимеш.

ТІРЕСІЙ

Що ж говорить, щоб ти ще більше гнівався?

ЕДІП

Що хочеш мов, усе це — балачки пусті!

ТІРЕСІЙ

Так-от, в зв'язку огиднім з кров'ю рідною
Живеш ти, сам про лихо те не знаючи.

ЕДІП

Безкарно й далі так гадаєш мовити?

ТІРЕСІЙ

Авжеж, якщо хоч трохи сили в правді є.

ЕДІП

Є в правді, та не в тебе. Бо сліпий єси
На очі, і на вуха, і на розум ти.

ТІРЕСІЙ

Мені, нещасний, докоряєш тим, за що
Тобі усі небавом докорятимуть.

ЕДІП

Окритий ночі пітьмою, чим можеш ти
Мені і всім, хто бачить день, пошкодити?

ТІРЕСІЙ

Тобі не від моєї впасти суджено
Руки,— сам має Аполлон здійснити це.

ЕДІП

Це що — Креонтів чи твій власний умисел?

ТІРЕСІЙ

Ні, не Креонт, ти сам тому причиною.

ЕДІП

О гроші й владо, вміння із усіх умінь
В змаганні життьовому наймогутніше,
О, скільки ви породжуєте заздрощів!
Тож задля влади, що не домагався я,
А добровільно город дарував мені,
Креонт, мій з давніх років найвірніший друг,
Підповз таємно, щоб мене прогнати геть,
І ворожбита підіслав лукавого,
Підступного бродягу, що в одній лише
Наживі зрячий, що ж до віщувань — сліпий.
Скажи, коли ти віщуном правдивим був?
Чи, може, громадянам від співучої
Потвори віщим словом ти рятунок дав?
Не перший стрічний ту розв'яже загадку —
Було б науки тут додати віщої,
Та не дізнавсь нічого ти ні в лету птиць,
Ні від богів. Аж поки не прийшов Епід
Малотямущий і своїм лиш розумом,
Без віщувань на птицях, розв'язав її.
А ти мене хотів би з трону скинути,
Щоб ближче примоститись при Креонтовім,
Ти з спільником ще ці оплачеш задуми
Очищення! Не був би ти такий старий,
То вирвав би признання я із уст твоїх!

ПРОВІДНИК ХОРУ

Здається нам, Едіпе, що його слова,
Як і твої, лиш гнівом напоумлені.
Та про одне нам треба турбуватися —
Веління боже якнайкраще виконать.

ТІРЕСІЙ

Хоч цар ти, але рівне маю право я
Відповісти, у слові рівно владні ми,
Не твій я раб, а Аполлона Локсія,
І ласки у Креонта не шукатиму.
Мені ти сліпотою докоряв, а сам,
Хоч зрячий, а своїх нещасть не бачиш ти,
Ні де домуєш, ані з ким живеш тепер.
Чи знаєш рід свій? Ти й того не відаєш,
Що ворог рідним на землі й під нею ти
І що подвійно, за отця із матір'ю,
Гірким вигнанням будеш ти покараний
І замість світла бачитимеш темряву.

В якій долині зойк твій не лунатиме,
Де Кітерон, що не помножить луни ті,
Коли збагнеш ти, що твоє одруження —
То пристань горя по щасливім плаванні.
Численних інших ти не відчуваєш лих,
Що із своїми дітьми в них зрівняєшся.
Топчи тепер в болото і Креонтові,
Й мої слова. Чи з смертних ще хто знайдеться,
Кому б загибель випала жахливіша!

ЕДІП

Нестерпна річ — оці зухвальства слухати!
Бодай би ти загинув! Забирайся геть
Від мого дому, щоб тебе не бачив я!

ТІРЕСІЙ

Я б не прийшов, якби мене не кликав ти.

ЕДІП

Не ждав я, що дурниці говоритимеш,
А то б до свого дому не запрошував.

ТІРЕСІЙ

Тобі здається, що кажу дурниці я,
Батьки ж твої вважали за розумного.

ЕДІП

Які батьки? Стривай — хто породив мене?

ТІРЕСІЙ

Цей день породить і вмертвить тебе.

ЕДІП

І знов якісь незрозумілі загадки.

ТІРЕСІЙ

А ти хіба не вмієш їх розгадувать?

ЕДІП

Глузуй із того, що мене звеличує.

ТІРЕСІЙ

Веде тебе та велич до загибелі.

ЕДІП

Що з того, місто все ж я врятував-таки.

ТІРЕСІЙ

Ну, я піду... Ти, хлопче, проведи мене.

ЕДІП

Нехай веде. Мене лиш розтривожив ти
Своїм приходом. Підеш — стане легше нам.

ТІРЕСІЙ

Піду, коли скажу, чого приходив я,
Й не боячись, бо не тобі згубить мене.
Так слухай. Муж той, що давно шукаєш ти
Як вбивцю Лая і сурмиш погрозами,
Тут, серед вас він. За чужинця зайшлого
Його вважають, і хоча природженим
Фіванцем виявиться, не радітиме
Він з того анітрохи. Із видющого
Сліпцем він стане, жебраком з багатого,
Путь в чужині намацуючи посохом.
Ще й власним дітям виявиться братом він
І батьком, чоловіком власній матері
І сином, співженцем своєму батькові
І вбивця. Йди ж додому і над всім оцим
Подумай. Як неправду в мене виявиш,
Всім говори — не тямлю в віщуваннях я.

СТАСИМ ПЕРШИЙ

ХОР

Строфа І

Хто ж той, кого віща дельфійська
Викриває скеля?
І хто вчинив злою рукою
Злочин цей жахливий?
Немов вітроногий кінь,
Мов вихор у глиб пустинь
Хай в безвість тікає!
Блискавками озброєний гонить його
Вседержавного Зевса розгніваний син
І кер непохибних
Зграя страховійна.

Антистрофа І

Засяла нам вість із парнаських
Верховин сніжистих —
Злочинця слід, стертий в непам'ять,
Нам велить шукати
У хащах лісів густих,

В ущелинах диких гір
Мов тур він блукає.
В самоті тих блукань сподівається він
Віщування розвіяти з глибу землі,—
Вони ж безустанно
Понад цим кружляють.

Строфа II

Ділом страшним, справді страшним,
Нас засмутив птаховіщун.
Вірить йому чи не приймать,—
Впевнитись я ще не здолав.
То в надіях я злітаю, то у сумнів забреду.
Не чував ніколи я,
Щоб у зваді син Поліба з Лабдакідом пробував —
Та й тепер ніде не чуть.
Нащо ж мав би на Епіді, що навіки заслужив
Славу й шану всенародну,
Мститись я за Лабдакіда люту смерть,
Що упав від невідомої руки?

Антистрофа II

Тільки боги — Зевс, Аполлон —
Знають усі смертних діла.
Де ж би то взяв цей ворожбит
Дар віщувань, вищий за нас?
В світі мудрість є на мудрість — переважить нею вмій.
Поки доказів нема,
Цю Едіпові ніколи не накину я вину,
Адже бачили усі,
Як колись крилата діва до Едіпа надійшла,
Як довів свою він мудрість
І здобув народу нашого любов.
Ні, не вірю, щоб він злочин учинив.

Входить Креонт.

ЕПІСОДІЙ ДРУГИЙ

КРЕОНТ

Мужі фіванські, у жахливім злочині
Мене Едіп, наш владар, звинувачує.
Не стерпівши, прийшов я. Якщо мислить він,
Що в цих нещастях словом а чи ділом я
Йому чинити шкоду намагаюся,

То й жити далі із такою славою
Було б мені немило. Не малої-бо
Зазнав би втрати з цього поговору я —
Ганьба велика, якби звали ворогом
Ви всі мене, все місто, кожен приятель.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Цих винувачень слово в нього вибухло
Скоріше з гніву, ніж з ясного розуму.

КРЕОНТ

Чого ж він каже, нібито з намов моїх
Тут говорив неправду ворожбит оцей?

ПРОВІДНИК ХОРУ

Казав, але підстав того не знаю я.

КРЕОНТ

Невже він з чистим серцем, з чистим поглядом
На мене міг таку неславу кинути?

ПРОВІДНИК ХОРУ

Не знаю. Володарських справ не відаю.
Та он і сам із дому вже виходить він.

ЕДІП

Чого ти тут? Невже такого сповнене
Чоло твоє зухвальства, що без сорому
До мого дому входиш, явний вбивця мій
І злодій безперечний влади нашої?
Скажи, будь ласка, на таке наваживши́сь,
Дурним чи боягузом ти вважав мене?
Гадав, твоїх я не помічу підступів,
А підповзеш ти — я не боронитимусь?
Подумай, чи не божевільний задум твій —
Без друзів, грошей влади добиватися,
Що потребує коштів і прихильників?

КРЕОНТ

А може б, ти послухав спершу відповідь
Мою, а після того вже судив мене?

ЕДІП

Ти вмієш говорити, але слухать я
Тебе не хочу — небезпечний ворог ти.

КРЕОНТ

Якраз про це й послухай, що скажу тобі.

ЕДІП

Якраз про те й ні слова, що безвинний ти.

КРЕОНТ

Якщо вбачаєш благо в самопевності
Твоїй безглуздій — гірко помиляєшся.

ЕДІП

Якщо вважаєш, що безкарне шкодити
Міг рідним ти — так само помиляєшся.

КРЕОНТ

Так, згоден я, це правда. Лиш одне скажи —
Якої саме шкоди я завдав тобі?

ЕДІП

Скажи одне лиш — радив чи не радив ти
Послать за пресловутим ворожбитом тим?

КРЕОНТ

Готовий я і зараз це порадити.

ЕДІП

А скільки вже минуло відтоді, як Лай...

КРЕОНТ

Що ж учинив він? Не збагну питання я.

ЕДІП

...І зник, рукою вбитий невідомою?

КРЕОНТ

Так, вже багато відтоді минуло літ.

ЕДІП

А вже й тоді цей ворожбит у силі був?

КРЕОНТ

Такий же мудрий і всіма шанований.

ЕДІП

А чи про мене він тоді не згадував?

КРЕОНТ

Ні, при мені не згадував ніколи він.

ЕДІП

Але того убивцю ви шукали все ж?

КРЕОНТ

Звичайно, так. Та не могли знайти його.

ЕДІП

А чом же вам не допоміг мудрець отой?

КРЕОНТ

Не знаю. А не знаю — то й мовчу про це.

ЕДІП

А от що знаєш, те й розкажеш ясно нам.

КРЕОНТ

Що саме? Якщо знаю, не мовчатиму.

ЕДІП

А от, якби раніше ви не змовились,
На мене б смерті Лая він не звалював.

КРЕОНТ

Що він сказав, ти знаєш. А тепер дозволь
Так само дещо і мені спитать тебе.

ЕДІП

Питай. Але на вбивстві не вловить мене.

КРЕОНТ

Скажи, дружина в тебе — не сестра моя?

ЕДІП

Цього, звичайно, я не заперечую.

КРЕОНТ

І спільно з нею краєм володієш ти?

ЕДІП

Усі її бажання я виконую.

КРЕОНТ

Але обом вам — третій — чи не рівний я?

ЕДІП

От ложним другом ти себе і виявив.

КРЕОНТ

Ні, ти-но глибше вдумайся в слова мої.
І зваж: навіщо влади домагатися
Й тривог її, коли спокійно можна спать,

Права ті ж самі і без того маючи?
Отож ні я, ні інший, в кого розум є,
Не буде сану більше прагнуть царського,
Ані з царями рівної могутності.
Усе від тебе маю без тривоги я,
А сам би правив — проти волі діяв би.
Невже б миліший царський був вінець мені
Від величі і влади безтурботної?
Я ще не зовсім розуму позбавлений,
Щоб не бажати гарного й корисного.
Мене вітає кожен, кожен рад мені,
До тебе хто бажає — йдуть до мене всі,
Моя увага — запорука успіху.
Й на що ж усе це мав би проміняти я?
З здоровим глуздом не дійти дурниць таких.
Я й сам такої думки не дотримую,
І іншим в цьому не допомагатиму.
Для певності — перепитай у Піфії,
Чи я правдиво передав провіщення.
А впевнишся, що з віщуном у змові я,
То вбий мене, ще й до свого камінчика
Додай і мій — мені на звинувачення.
Та не осуджуй, доказів не маючи.
Ні злих дарма не подобає друзями
Вважати, ані добрих — зловорожими.
А приязнь друга щирого відкинути —
Це у житті позбутись найдорожчого.
Настане час — ти в цьому й сам упевнишся.
Ми тільки з часом вивіряєм чесного,
Спізнать підлоту — досить і одного дня.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Він добре мовить. Стережись, володарю,
Щоб не упав,— непевна рішень бистрих путь.

ЕДІП

Як бистрий ворог у таємних підступах,
То бистро й я повинен боронитися.
А гаятися буду — все зробити він
Устигне, я ж ні з чим тоді зостануся.

КРЕОНТ

Чого ж ти хочеш? Звідси мене вигнати?

ЕДІП

Не вигнати, а смерті тобі хочу я.

КРЕОНТ

Скажи раніше, чим твій гнів я викликав?

ЕДІП

Хіба не говорив я? Ще не віриш ти?

КРЕОНТ

Ти збожеволів?

ЕДІП

Ні, здоров для себе я.

КРЕОНТ

Будь при умі й для мене!

ЕДІП

Злий ти, зраднику!

КРЕОНТ

А що, як це неправда?

ЕДІП

Все одно — корись!

КРЕОНТ

Лиш не лихим державцям!

ЕДІП

Люде, люде мій!

КРЕОНТ

Для нього й я щось важу, не один лиш ти.

ПРОВІДНИК ХОРУ

О, зупиніться, владарі! Он бачу я,
Йокаста вийшла з дому,— може, з нею ви
В цій суперечці дійдете до злагоди.

ЙОКАСТА

Чого, нещасні, завелись у сварці ви
Безглуздій? В час, коли в біді країна вся,
Не сором вам дрібні рахунки зводити?
Додому, йди, Едіпе. Й ти, Креонте, йди.
З малого лиха не робіть великого.

КРЕОНТ

Едіп, твій, сестро, чоловік, лиху мені
Замислив кару, маю тільки вибрати —
Смерть чи вигнання із країни рідної.

ЕДІП

Це так, дружино, викрив на лихому я
Креонта — дише проти мене лихом він.

КРЕОНТ

Хай, проклятий, в нещастях і загину я,
Якщо за мною хоч якась провина є.

ЙОКАСТА

Задля богів, Едіпе мій, повір йому
І задля клятви вір йому побожної,
Заради мене й задля всіх, присутніх тут.

КОММОС

Строфа І

ХОР

Владарю наш, ласки дар
Нам яви, просим всі.

ЕДІП

Яку ж вам ласку виявить?

ХОР

Ізмалку він чесний був,
Нині дав клятву він,—
Прости йому!

ЕДІП

Чого ж ти хочеш, знаєш?

ХОР

Знаю.

ЕДІП

Що ж, кажи?

ХОР

Твій свояк поклявсь — не карай його,
Як вини за ним не доведено.

ЕДІП

То знай — мені жаданням цим жадаєш ти
Загину чи вигнання з краю рідного.

Строфа II

ХОР

Клянусь, ні! Світлий Гелій, свідком будь!
Хай відкинутий від богів, людей
Тут загину я, якщо мислив це.
Краю сум всім смутить груди нам.
Невже лих давніх нам не досить ще,
І край наш ще й нового лиха жде?

ЕДІП

Хай всіх воно минає, краще я умру
Або ганебно з краю буду вигнаний.
Це вашими словами я зворушений,
А він для мене все одно ненависний.

КРЕОНТ

Хоч поступивсь ти, але бачу — гнів таїш,
А він ущухне — й каяття пройме тебе.
Ти сам собі тягар з такою вдачею.

ЕДІП

Ти підеш звідси?

КРЕОНТ

Так, піду, зневажений
Тобою, а для інших — все той самий я.

Антистрофа I

ХОР

О жінко, чом ти його
В дім вести не спішиш?

ЙОКАСТА

Та що таке тут сталося?

ХОР

З підозр пустих звада ця,
Та докір серце рве
І без підстав!

ХОР

Дуже.

ЙОКАСТА

В чому ж річ?

ХОР

Годі, годі вже,— коли край в біді,
Краще сварок тих вже й не згадувать.

ЕДІП

Так-от дійшло до чого! Хоч і щирий ти,
А гнів у серці хочеш погасить мені.

Антистрофа II

ХОР

Не раз клявсь я тобі, владарю мій,—
Був би справді вже божевільний я,
Якби смів тебе відцуратися.
Любий наш край з біди вивів ти,—
То будь же і в тяжкій годині цій
Між хвиль злих непомильним стерником.

ЙОКАСТА

В ім'я богів, державче, розкажи мені,
З якої ти причини так розгнівався.

ЕДІП

Тебе, дружино, більше всіх шануючи,
Скажу тобі про підступи Креонтові.

ЙОКАСТА

Але ж причину сварки поясни мені.

ЕДІП

Мене він називає Лая вбивцею.

ЙОКАСТА

Це він від себе каже чи з чиїхось слів?

ЕДІП

Він ворожбита підіслав лукавого,
А сам нічого нібито й не відає.

ЙОКАСТА

Не треба цим, мій муже, хвилюватися.
Мене послухай: тож ніхто між смертними
Науки віщування не збагнув іще.
Короткий довід зараз наведу тобі.
Було колись то Лаєві провіщено
Від Феба — не скажу, але від слуг його,
Що повелінням долі вмре від сина він,

Який від нього в мене мав родитися.
Але ж те чули, як загинув Лай
Від рук чужинців на розпутті трьох доріг.
Дитятко ж через три дні по народженні,
Суглоби ніжок ізв'язавши, кинули
Сторонні руки в нетрі непрохідних гір.
Так не збулось віщання Аполлонове —
Син батьковбивцею не став, і Лай також
Впав не від сина: хоч весь вік боявсь того.
А саме ж так було йому провіщено —
Та цим ти не турбуйся. Якщо схоче бог
Відкрити щось, то й сам це легко виявить.

ЕДІП

От слухаю, дружино, а слова твої
Бентежать душу й серце розтривожили.

ЙОКАСТА

Та що ж тебе в них може непокоїти?

ЕДІП

Була, здається, чутка, говорила ти,
Що Лая вбито на розпутті трьох доріг?

ЙОКАСТА

Тоді так говорили й зараз мовлять так.

ЕДІП

А де ж це, у якій країні сталося?

ЙОКАСТА

Той край — Фокіда зветься, а місцевість та,
Де сходяться дороги в Дельфи й Давлію.

ЕДІП

А скільки вже часу минуло з того дня?

ЙОКАСТА

Та незадовго перед тим, як владу ти
Обняв у місті, це було сповіщено.

ЕДІП

О Зевсе, що зробить зі мною хочеш ти!

ЙОКАСТА

Едіпе, що з тобою, що смутить тебе?

ЕДІП

О, не питай... А Лай — який собою був,
Скажи, будь ласка... й скільки років мав тоді?

ЙОКАСТА

Високий був, і скроні вже сріблилися,
Був з вигляду на тебе дуже схожий він.

ЕДІП

О горе! На страшні себе прокльони я
Прирік, нещасний, сам того не знаючи!

ЙОКАСТА

Що мовиш ти? На тебе страшно глянути!

ЕДІП

Боюсь, сліпий той ворожбит видячий був.
Ти ще скажи, і буде все ясніш тоді...

ЙОКАСТА

Скажу, що знаю, хоч проймає страх мене.

ЕДІП

З ним небагато їхало супутників
Чи цілий почет, як при можновладцеві?

ЙОКАСТА

Було їх п'ять, між ними і окличник був,
Лай в путь подався на одному повозі.

ЕДІП

О жах! Тепер уже все ясно. Хто ж тоді
Вам розповів, дружино, все, що сталося?

ЙОКАСТА

Слуга, що врятувався і прибіг до нас.

ЕДІП

Чи й досі ще живе він в домі нашому?

ЙОКАСТА

Ні, він сюди вернувся, та, дізнавшися,
Що владу після смерті Лая ти обняв,
До рук моїх припавши, ублагав мене
Стада на луках пасти відіслать його,
Щоб тільки жити від столиці осторонь.
Його я відпустила. Ласки й більшої,
Дарма що раб, цілком він заслуговував.

ЕДІП

Сюди б мерщій не можна повернуть його?

ЙОКАСТА

Звичайно, можна. Та навіщо він тобі?

ЕДІП

Боюсь, дружино, мовив забагато я,
Отож його і треба нам побачити.

ЙОКАСТА

Він прийде. Та, здається, гідна й я почуть,
Що так тебе турбує, володарю мій.

ЕДІП

Ні, не втаю, з якою я тривогою
Жду тої звістки. З ким, як не з тобою, я
Своїми б мав ділитися турботами?
Поліб, корінфський володар, мій батько був.
Меропа ж із Доріди — мати. Першим я
Вважався у Корінфі громадянином.
Та трапилась пригода, гідна подиву,
Хоч і не гідна хвилювання зайвого.
На учті якось надто захмелілий гість
Сказав, що я не справжній свого батька син.
Весь день своє тоді я ледве стримував
Обурення, але до батька й матері
Пішов нарешті розпитать. Були вони
Страшенно на зухвалість ту розгнівані.
Зрадів я, та не втихли в серці сумніви —
Зневага та запала надто глибоко.
І потай од своїх я батька й матері
Пішов до Дельф. Не удостоїв Феб мене
Ясної відповіді, та звістив мені
Страшні нещастя й лиха ще не чувані,—
Що з матір'ю своєю одружуся я,
Дітей, огидних людям, з нею матиму
І стану батька рідного убивцею.
Це вчувши, втік я із землі корінфської,—
До неї віддаль лиш по зорях міряв я,—
Тікав все далі, де вже не могла б ніяк
Ганьба, мені провіщена, справдитися.
І от дійшов туди я, де, як кажеш ти,
Ваш цар загинув. Всю я розкажу тобі,
Дружино, правду. На розпутті трьох доріг
Мені якісь мандрівники зустрілися —
Попереду окличник, і на повозі,
Запряженім у двокінь, як казала ти,

Поважний муж. Візник тоді та й сам старий
З дороги грубо почали зганять мене.
Скипівши гнівом, візника ударив я.
Старий те бачив, і як тільки з повозом
Я порівнявсь, роздвоєним стрекалом дав
Мені по тім'ю. Тут я відплатив йому.
Так з рук моїх дістав він патерицею,
Що навзнаки відразу перекинувся
І з повозу на землю покотився геть.
Так всіх я повбивав їх. Якщо спільне є
Між Лаєм і убитим подорожнім тим,
То хто від мене між людьми нещасніший,
Хто для богів у світі ненависніший?
«Ні в дім приймать не вільно, ні вітатися,
Лише від дому гнати». І не інший хто,
На себе сам накликав я прокльони ці!
А тими ж доторкнувшись ложа вбитого
Кривавими руками, не злочинець я?
Не нечестивець? Та куди тікать мені?..
Ні в рідний край не смію я вернутися,
Ні бачить рідних, бо повинен з матір'ю
Я одружитись і убить отця свого
Поліба, що родив мене і виховав.
Хіба не правда, лиш якийсь жорстокий бог
На мене ці нещастя міг накинути?
Ніколи, хай ніколи, о боги святі,
Дня того не побачу, хай безслідно я
Загину з світу, аніж маю бачити,
Як та ганьба огидна осквернить мене.

ПРОВІДНИК ХОРУ

І нам, владарю, страшно. Але поки той
Пастух свого не мовив, не втрачай надій.

ЕДІП

Ніяких більше в мене вже нема надій,
Одна лиш — пастуха того діждатися.

ЙОКАСТА

А чим тебе він міг би заспокоїти?

ЕДІП

Скажу: якщо те саме говоритиме,
Що й ти, то від нещастя я врятований.

ЙОКАСТА

А що ж від мене ти почув важливого?

ЕДІП

Ти з слів його казала, що розбійники
Убили Лая. Якщо й нині скаже він,
Що їх було багато, то не я убив.
Бо зграя їх — не все одно, що я лиш сам.
А скаже, що убивця був один лише,
То ясно буде — злочин на мені тяжить.

ЙОКАСТА

Та ні, він про одне лиш говорив тоді
І нині свого слова не відкинеться.
Це чуло ціле місто, а не я одна.
Якщо ж від слова навіть би й відмовився,
Не доведе, що віщування в Лаєвій
Справдилось смерті. Локсієм провіщено —
Від мого сина має Лай загинути.
А вбило ж не нещасне немовлятко те,
Яке саме давно уже загинуло.
Отож-бо я й не вірю віщуванням тим —
Для них ні в цей, ні в той бік не погляну я.

ЕДІП

Ти правду кажеш. Але все ж пошли когось
В поля по того пастуха — прошу тебе.

ЙОКАСТА

Пошлю негайно. Та ходім додому вже...
Лише б тобі приємно, я усе зроблю.

СТАСИМ ДРУГИЙ

ХОР

Строфа I

О доле, дай нам довіку
Слів і діл побожну чистоту плекать
І шанувать закони непорушні —
Вічних небес сяйво святе.
Не розум смертного їм життя дарує,
    Один їх отець — Олімп,
    І сон забуття повік
В імлі не владен їх поховати —
Вічно живий бог їх великий,
    Що не старіє ніколи.

Антистрофа I

Гордині дух — влади виплід.
Але марних пересичена пишнот.
З височини найвищої гординя
Враз стрімголов пада в глибінь,
Що в ній ногою нема вже де ступити.
Нехай же великий бог
В борні за вітчизну нам
Подасть завзяття, щиро благаю.
Хай же повік бог невмирущий
Буде заступником нашим.

Строфа II

Якщо словом чи ділом смертний
Йде в житті шляхом пихи,
Не знаючи страху Правди,
Не шануючи богів,—
Хай долі лихої кара
Ту гординю осягне.
Хто вигоди неправої шукає
Й сваволі не кладе межі,
Покрови рве з таємниць священних,—
Чи сила ж нам гніву праведну стрілу
Відвести від серця злого?
Якщо діям цим така пошана й честь,
То нащо й спів наш?

Антистрофа II

Не піду я побожно в Дельфи,
Де священний пуп землі,
Ні в Аби, у храм славетний,
Ні в Олімпію святу,
Аж поки віщань несхибність
Очевидна стане всім.
О всемогутній Зевсе, якщо справді
Тобі кориться світ увесь,
Хай влади злий не умкне твоєї.
Уже нема віри в правду віщувань
Про сумну недолю Лая
І пошани Аполлонові нема —
Кінець благочестю.

ЕПІСОДІЙ ТРЕТІЙ

ЙОКАСТА

Прийшло мені на думку, Фів правителі,
З вінками й запахущими куріннями
В священний храм з молитвою й самій піти:
Душа Едіпа надто розтривожена,
Скорботних мислей повна. Розум гублячи,
Не судить про майбутнє він з минулого,
Й чуток найважливіших дослухається.
Моїх порад вже більше він не слухає.
І от, Лікейський Аполлоне, йду тепер
До тебе я з дарами — ти ж найближчий нам,—
О, зглянься і з напасті цеї визволи!
Усіх-бо нині острах обіймає нас,
Коли в тривозі бачимо й керманича.

ГОНЕЦЬ

Не міг би, чужоземці, в вас дізнатись я,
Де дім царя Едіпа? А ще краще ви
Скажіть мені, самого де його знайти.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Ось — дім його, чужинче, й сам удома він.
А ось — дружина й матінка дітей його.

ГОНЕЦЬ

Живи щасливо завжди між щасливими,
Дружино славна владаря могутнього.

ЙОКАСТА

Того ж тобі бажаю — заслужив цього
Ти, гостю, привітанням. Та скажи мені,
З чим ти прийшов — сказати чи спитати щось?

ГОНЕЦЬ

Приніс я добру звістку дому й мужеві.

ЙОКАСТА

Що ж маєш ти сказати? Хто послав тебе?

ГОНЕЦЬ

Прийшов я із Корінфа. Буде вість моя
І радісною разом, і скорботною.

ЙОКАСТА

Що ж це за вість із силою подвійною?

ГОНЕЦЬ

Істмійської країни волять жителі
Царем Едіпа мати,— так схвалили всі.

ЙОКАСТА

Хіба вже не царює там Поліб старий?

ГОНЕЦЬ

Ні, смерть у домовину вже звела його.

ЙОКАСТА

Що кажеш ти? Поліб умер?

ГОНЕЦЬ

Якщо сказав
Неправду, сам достоїн буду смерті я.

ЙОКАСТА

Біжи, служнице, і мерщій поклич сюди
Володаря! Де ж ви, богів провіщення?
Від страху стати батькові убивцею
Едіп утік від нього, але вмер Поліб
Своєю смертю, а не він убив його.

ЕДІП

Йокасто люба, дорога дружинонько,
Чого мене із дому ти покликала?

ЙОКАСТА

Послухай цього мужа і упевнишся,
У що богів віщання обернулися!

ЕДІП

Хто він такий? І що розповідає він?

ЙОКАСТА

Він із Корінфа. Сповістив, що батько твій,
Поліб, умер, серед живих нема його.

ЕДІП

Що кажеш, гостю? Повтори це сам мені.

ГОНЕЦЬ

Якщо найперш повинен я сказати це,
То знай напевно, що в обіймах смерті він.

ЕДІП

Як, кимсь убитий чи умер від слабості?

ГОНЕЦЬ

Старому вмерти — невеликі труднощі.

ЕДІП

То вмер він, видно, від якоїсь хворості?

ГОНЕЦЬ

Та ще ж і віку надто був похилого.

ЕДІП

Гай, гай! Хто ж після цього буде вірити
Словам віщання з вогнища піфійського
Чи з льоту птиць, що нібито судилося
Мені убити батька? А він сам умер
І вже лежить в могилі, я ж меча свого
І не торкавсь. Хіба що вмер від туги він
За мною — лиш в такому разі винен я.
Нічого вже не варті віщування ці —
Поліб їх із собою всі в Аїд узяв.

ЙОКАСТА

Хіба цього раніше не казала я?

ЕДІП

Казала, але острах обіймав мене.

ЙОКАСТА

Отож-бо зовсім викинь із душі його.

ЕДІП

Ще ж треба шлюбу з матір'ю боятися?

ЙОКАСТА

Чого боятись, коли нами випадок
Керує і нема в нас передбачення?
Живімо так, як дозволяє доля нам.
І з матір'ю не бійся ти одруження.
У сні, буває, і на ложі з матір'ю
Себе людина бачить, та пустий то сон —
Його забудеш, і живи спокійно знов.

ЕДІП

Було б усе це добре, якби матінки
Вже не було на світі, та жива ж вона,
Й хоч добре мовиш, мушу я боятися.

ЙОКАСТА

А батькова могила — чи не просвіток?

ЕДІП

Звичайно, та живої ще боюся я.

ГОНЕЦЬ

Яка ж це жінка, що тебе лякає так?

ЕДІП

Мерона, старче, удова Полібова.

ГОНЕЦЬ

Та чим вона, владарю, так страшить тебе?

ЕДІП

Страшним, мій гостю, від богів провіщенням.

ГОНЕЦЬ

Яким же саме? Чи не можна знать мені?

ЕДІП

Авжеж. Було колись мені від Локсія
Провіщено, що одружусь я з матір'ю
Й кров батькову проллю рукою власною.
Тому й живу давно вже від Корінфа я
Далеко, й був щасливий. Та миліш було б
Своїх батьків кохані очі бачити.

ГОНЕЦЬ

Тому-то і подався у вигнання ти?

ЕДІП

Та щоб не стати, старче, батьковбивцею.

ГОНЕЦЬ

Від цього страху, царю, я звільню тебе —
Прийшов я недаремно добрим вісником.

ЕДІП

За те ж і нагороду гідну матимеш.

ГОНЕЦЬ

Для того ж і прийшов я, щоб вернуть тебе
В Корінф і заслужити нагороду цю.

ЕДІП

Не повернусь в дім батьківський ніколи я.

ГОНЕЦЬ

І сам не знаєш, сину мій, що робиш ти.

ЕДІП

Що ж саме, старче? Для богів — скажи мені.

ГОНЕЦЬ

То задля рідних утікав із дому ти?

ЕДІП

Щоб не справдилось віщування Фебове.

ГОНЕЦЬ

Щоб через рідних та не осквернитися?

ЕДІП

Так, старче, споконвіку це страшить мене.

ГОНЕЦЬ

Як хочеш знати, то даремний острах твій.

ЕДІП

Це ж як даремний, адже рідний син я їм?

ГОНЕЦЬ

Та ні, не рідний зовсім ти Поліботі.

ЕДІП

Та що ти кажеш? То Поліб — не батько мій?

ГОНЕЦЬ

Такий же самий, як і я, повір мені.

ЕДІП

Від нього народивсь я, ти ж — ніхто мені.

ГОНЕЦЬ

Родився ні від нього, ні від мене ти.

ЕДІП

Як так? Адже він сином називав мене?

ГОНЕЦЬ

З цих самих рук в дарунок він прийняв тебе.

ЕДІП

Як з рук чужих узяте він любити міг?

ГОНЕЦЬ

Тому й любив чужеє, що бездітний був.

ЕДІП

А як же ти — купив десь чи знайшов мене?

ГОНЕЦЬ

В лісах, під Кіфероном, у яру знайшов.

ЕДІП

А як ти опинився в цій місцевості?

ГОНЕЦЬ

Поміж горами пас тоді отару я.

ЕДІП

То пастухом, виходить, був ти, наймитом?

ГОНЕЦЬ

Так, сину, і з біди я врятував тебе.

ЕДІП

Яка ж біда зі мною мала трапитись?

ГОНЕЦЬ

Це ніг твоїх суглоби розказать могли б.

ЕДІП

Ой! Ой! Навіщо давнє лихо згадувать!

ГОНЕЦЬ

Тобі ступні я розв'язав проколоті.

ЕДІП

Страшні сліди ті змалку й досі маю я.

ГОНЕЦЬ

Отож від них походить і ім'я твоє.

ЕДІП

Хто ж учинив це? Батько мій чи матінка?

ГОНЕЦЬ

Не знаю. Знає той, хто дав мені тебе.

ЕДІП

То не знайшов, а взяв мене ти в іншого?

ГОНЕЦЬ

Так, інший-бо пастух тебе віддав мені.

ЕДІП

А хто він був? Ти можеш докладніш сказать?

ГОНЕЦЬ

Здається, що слугою Лая звався він.

ЕДІП

Чи не царя над краєм цим колишнього?

ГОНЕЦЬ

А саме так, у нього пастухом він був.

ЕДІП

Чи ще живий він? Слід його побачити.

ГОНЕЦЬ

То вам, тутешнім людям, краще знати це.

ЕДІП

Чи з тут присутніх пастуха не знає хто,
Що говорив про нього чоловік оцей,
Ніхто в полях чи тут десь не стрічав його?
Скажіть, тепер повинно все розкритися.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Здається, той же самий то пастух сільський,
Що ти його недавно прагнув бачити,—
Це краще всіх Йокаста пояснить тобі.

ЕДІП

Скажи, дружино, той, за ким послали ми,
Не той же самий, що про нього каже він?

ЙОКАСТА

Що каже він? Даремно не тривожся тим,
І слів пустих не згадуй, та забудь про це.

ЕДІП

Того не може бути, щоб, на слід такий
Напавши, свого роду я не вияснив.

ЙОКАСТА

Для всіх богів, як миле ще життя тобі,
То не випитуй... Досить мук зазнала я.

ЕДІП

Не бійся. Хай би й до коліна третього
Рабом потрійним був я — не тобі ганьба.

ЙОКАСТА

Прошу тебе, благаю, не дошукуйся.

ЕДІП

Не переконуй, все повинен знати я.

ЙОКАСТА

Тобі ж на краще раджу — не питай про це.

ЕДІП

Як ці поради кращі надокучили!

ЙОКАСТА

Бодай, нещасний, не дізнавсь нічого ти!

ЕДІП

Біжіть мерщій і пастуха ведіть сюди,—
Вона ж сама хай родом знатним хвалиться.

ЙОКАСТА

О горе, горенько, бездольний, тільки це,
І вже нічого більше не скажу тобі.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Едіпе, глянь, як мовчки вийшла з тугою
Твоя дружина звідси. Та боюсь, проте,
Щоб це мовчання бурею не вибухло.

ЕДІП

Хай вибухне, чим хоче. Знать повинен я,
Відкіль мій рід, хоч би й який нікчемний він.
Це їй — з жіночим марнолюбством — соромно,
Що, мабуть, я низького був походження.
Я — Долі син, що благом обдаровує,
Й мене нічим не можна понеславити.
Вона для мене мати, місяці ж — брати,
Знайшовши низько, високо поставили.
Такий мій рід, і вже не буду іншим я,
Та знати мушу про своє походження.

СТАСИМ ТРЕТІЙ

ХОР

Строфа

Доки горить дух пророчий
У моєму серці віщім,
Горнім клянусь я Олімпом,
Ти почуєш, Кіфероне,—
В повні місячній ми завтра
В співах і танцях почнемо
Славить край,
Що зростив і згодував нам
Мудрого царя Едіпа,
Здавна-бо ти до вподоби
Нашим був державцям,
Тебе ж, Аполлоне, просим,
Будь до нас ласкавий.

Антистрофа

Хто ж бо із дів вічноюних
Породив тебе, дитино,
З Паном з'єднавшись в узгір'ях,
Чи подружнє ложе мавши
З Локсієм, що пасовиська
Любить в гірських полонинах
З давніх літ?
Чи Кіллени владареві,
А чи Вакхові палкому
Німфи тебе гелiконські
Піднесли малятком
У скелях, де часто з ними
Ігри він провадить?

ЕПІСОДІЙ ЧЕТВЕРТИЙ

ЕДІП

Хоч незнайомий він мені, старійшини,
Але, здається, це отой пастух іде,
Якого дожидаємо. Глибокий-бо
Старик, гінцеві віком він дорівнює
Та й пізнаю, здається, у супутниках
Своїх я слуг. Та ви точніше скажете —
Його й раніш доводилось вам бачити.

ПРОВІДНИК ХОРУ

А так, це він. Між челядинців Лаєвих
Ми пастуха не знаємо вірнішого.

ЕДІП

Тебе, корінфський гостю, запитаю я:
Це ти про нього мовив?

ГОНЕЦЬ

Так, володарю.

ЕДІП

Дивись у вічі і відповідай мені,
Старий, правдиво: був рабом ти Лаєвим?

ПАСТУХ

Так, був, але не купленим, при домі зріс.

ЕДІП

А що робив, чим заробляв прожиток свій?

ПАСТУХ

Отари пас я майже все життя своє.

ЕДІП

В яких місцях ти проживав здебільшого?

ПАСТУХ

На Кіфероні та в його околицях.

ЕДІП

А цього чоловіка не пригадуєш?

ПАСТУХ

Хто він такий? Про кого саме мовиш ти?

ЕДІП

А ось про цього. Ти не зустрічав його?

ПАСТУХ

Можливо, та відразу й не згадать мені.

ГОНЕЦЬ

Воно й не дивно, володарю. Дайте-но
Усе згадати я допоможу йому.
Хай пригадає, як на Кіфероні ми
Отари пасли — він аж дві, а я одну —
Три цілих літа, із весни й до осені,

Коли Арктур у небі піднімається.
А взимку в хлів свій заганяв отару я,
Та й він свої — гнав до вівчарень Лаєвих.
Що, правду чи не правду я розказую?

ПАСТУХ

Все правда, тільки надто це давно було.

ГОНЕЦЬ

А пам'ятаєш, дав мені ти хлопчика,
Щоб я його, неначе сина, виховав?

ПАСТУХ

Що з того? Нащо ти про це запитуєш?

ГОНЕЦЬ

Та от, мій друже любий, хто був хлопчик той?

ПАСТУХ

Бодай би ти загинув! Не замовкнеш ти?

ЕДІП

Ні, ні, старий, його не треба лаяти.
Уже б тебе скоріше треба вилаять.

ПАСТУХ

Та чим же завинив я, володарю мій?

ЕДІП

Не кажеш про хлоп'ятко, що питає він.

ПАСТУХ

Нічого він не знає, марний труд його.

ЕДІП

Добром не кажеш, то розкажеш плачучи.

ПАСТУХ

В ім'я богів! Хоч зглянься на літа мої!

ЕДІП

Зв'яжіть-но руки ви йому за спиною.

ПАСТУХ

О горе! За що? В чім мені признатися?

ЕДІП

Ти дав йому хлоп'ятко, що питає він?

ПАСТУХ

Так, дав. Щоб того ж дня мені загинути!

ЕДІП

Що ж, і загинеш, як не скажеш правду всю.

ПАСТУХ

Скоріш, мабуть, загину, якщо все скажу.

ЕДІП

А він таки, я бачу, хоче вислизнуть.

ПАСТУХ

Та ні, сказав же, що колись оддав дитя.

ЕДІП

Відкіль воно, чи власне, чи десь взяв його?

ПАСТУХ

Не власне, я узяв його від іншого.

ЕДІП

Від кого ж саме, із якого дому він?

ПАСТУХ

В ім'я богів, владарю, не питай мене.

ЕДІП

Загинеш, якщо повторю питання я.

ПАСТУХ

Дитя це народилось в домі Лаєвім.

ЕДІП

В сім'ї рабів чи у царевих родичів?

ПАСТУХ

Ой лишенько! Це страшно навіть вимовить!

ЕДІП

Мені ж почути. А почути хочу я.

ПАСТУХ

Його вважали за дитину Лаєву.
Та краще хай дружина розповість тобі.

ЕДІП

Вона й дала дитятко?

ПАСТУХ

Так, владарю мій.

ЕДІП

Для чого ж це?

ПАСТУХ

На те, щоб погубить його...

ЕДІП

Своє дитя?

ПАСТУХ

Злих звіщень уникаючи.

ЕДІП

Яких?

ПАСТУХ

Що має свого батька вбити він.

ЕДІП

Навіщо ж передав його ти іншому?

ПАСТУХ

Із жалю, володарю,— сподівався я,
Що той до свого краю віднесе його.
А він для лих ще більших урятований.
Якщо це ти, то доля жде страшна тебе.

ЕДІП

О горе, горе! Стало ясно все тепер!
О світло дня, тебе востаннє бачу я.
В проклятті народився я, шлюб мій проклятий,
І рідну кров пролив я — замість подвигу.

(Вибігає до свого палацу).

СТАСИМ ЧЕТВЕРТИЙ

ХОР

Строфа I

О смертних нещасний рід.
Долі марної плин гіркий
Нам судився на світі!
Хто щастя черпнув на мить,

Ще й відчути його не встиг,
Як надходить година знов
Тої втіхи позбутись.
        Уділ твій — нам наука всім,
Твій, бездольний Едіпе, твій,—
Не назву вже на світі я
        Щасливим нікого.

Антистрофа І

Як лучник, що вище всіх
Непохибну метнув стрілу,
Долю щасну здобув він,
        О Зевсе, й співучу сам
Діву кривокогтисту вбив,
І від смерті лихої став
Всій країні оплотом.
        Нашим з того часу царем
Став ти зватись, Едіпе мій,
І в найбільшій пошані був
        У Фівах великих.

Строфа II

Тепер же — хто між людей нещасніший?
Кому в житті стільки горя випало,
        Над ким судьба знущалась так?
О царю, Едіпе вславлений!
В тій же гавані якір кидали
Батько й син, в єдиному ложі шлюбному!
        Як же, бездольний, стільки літ
        Мовчки могла тебе терпіть —
Батьком засіяна щедра нива?

Антистрофа II

А нині — час всевидючий викрив шлюб,
Що цим ім'ям був негідний зватися,
        Дитя з отцем рівняючи.
О горе! Нещасний Лаїв син!
О, коли б тебе вік не бачив я
І слізьми пекучими не оплакував!
        Правду скажу я — ти в біді
        Легше зітхнуть нам дав колись,
Нині ж нам тьмою вкриваєш очі.

ЕКСОД

ЧЕЛЯДИНЕЦЬ

Шановні міста нашого старійшини!
Що вам почуть належить і побачити,
Яких скорбот зазнати ще ви маєте,
Якщо ви вірні Лабдакідів домові!
Мабуть, ні Істр, ні Фасіс не обмили б ту
Оселю, стільки вільного й невільного
В ній зла таїться й має всьому світові
Одкритися. Немає муки тяжчої,
Ніж та, що зазнаємо добровільно ми.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Вже й те, що знаємо, таке, що гіршого,
Мабуть, нема. Що ж можеш ти додати ще?

ЧЕЛЯДИНЕЦЬ

І говорить недовго це, і слухати —
Нема в живих Йокасти божественної.

ПРОВІДНИК ХОРУ

О безталанна! Що ж тому причиною?

ЧЕЛЯДИНЕЦЬ

На жаль, сама. Всієї не збагнути вам
Скорботи тої,— не були при тому ви.
У мене ж все у пам'яті лишилося —
То слухайте, що сталось із нещасною.
В дім увійшовши, тугою охоплена,
Вона до ложа кинулась подружнього,
Рвучи волосся на собі у розпачі,
І, зачинивши двері, стала кликати
Свойого мужа Лая, що умер давно,
І первістка спогадувать, що вбив його
Й дітей родив нещасних з нею, матір'ю.
Ридала гірко, до свого двошлюбного
Припавши ложа, на якім від мужа муж
Родивсь у неї і від сина діти знов.
І от вона, не знаю як, загинула,
Бо тут Едіп із божевільним зойком вбіг,
І не до неї нам було, усі-бо ми
Дивились, як туди й сюди він кидався,
Меч вимагав подати і дружину звав,
Що звать не міг дружиною, лиш матір'ю,
Яка й його родила, і дітей його.
Ніхто із нас, присутніх, тільки бог якийсь
Йому на неї указав — безумному.

І з диким зойком, наче кимось ведений,
Він кинувсь до дверей подвійних, виламав
Із гнізд глибоких засуви й до спальні вбіг.
І бачать всі — жона його повісилась,
У плетеному зашморгу хитається.
Він глянув і, в риданнях знемагаючи,
Почав його розв'язувать. І он вона
Лежить, нещасна, долі,— й страшно вимовить! —
З її одіння золотії застібки,
Що їй були прикрасою, зриває він
І вістря їх собі в очниці вколює,
Й кричить,— бодай ні мук його, ні злочинів
Ці осоружні очі не побачили,
На що не слід у пітьмі б не дивилися,
Про кого й треба, більше не дізнались би.
В тужінні цім, повіки підіймаючи,
Разів багато очі він колов собі.
З зіниць роса кривава не краплинами,
А мов багрова злива, мовби чорний град,
По лицях закривавлених сочилася.
Так мужу й жінці — з джерела двоїстого —
Зазнать недолі випало двоїстої.
О, давнє щастя, що йому раділи так,
Було то справжнє щастя! А тепер лише
Стогнання, й горе, і ганьба, і люта смерть,
Усе, що лихом зветься,— всього досить тут.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Що ж він, нещасний, чи опам'ятався вже?

ЧЕЛЯДИНЕЦЬ

Кричить, щоб двері навстіж одчинили ми
Й кадмейцям батьковбивцю показали всім,
Що з матір'ю. То уст не осквернюю своїх...
Що сам вигнання прагне, щоб проклятому
В цім домі не лишатись, так, як сам закляв.
Ослаб він дуже, і проводиря йому
Потрібно, понад людські сили терпить він
Ось гляньте всі! Вже відчиняють засуви
Дверей. Таке видовище побачите,
Що й ворога жорстокого розжалобить.

КОММОС

ХОР

О, як страшно людині цей жах споглядать!
Ще ніколи страшніших не бачив я мук!
О нещасний, яке божевілля тебе
Охопило? Ненатле яке божество
Налетіло, мов вихор, з пекельних глибин
На твою нещасливу долю?
Леле, леле! Дивитись на тебе мені
Вже несила, а скільки б хотів я спитать,
І почути, й дізнатися скільки б хотів,—
Але жах мою душу проймає!

ЕДІП

Горе, горе мені! О нещастя моє!
В край який я, бездольний, іду?
І куди мого стогону луни летять?
О, куди ти ведеш мене, Доле?

ПРОВІДНИК ХОРУ

В імлу страхіть нечуваних, невиданих.

ЕДІП

Строфа І

О пітьми жах!
Непроглядна мла хмари чорної,
Повінь темряви нездоланної!
О горе!
І горе знов! Мов вістря, в груди вп'явсь мені
Страждання біль і спогад лютих злочинів.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Не диво, що у незрівняннім горі цім
Подвійно тужиш і подвійно мучишся.

ЕДІП

Антистрофа І

О друже мій!
Лиш один тепер ти слуга мені,
Бо сліпцем сумним ще піклуєшся.
Ой леле!

Ти тут, зі мною, ясно відчуваю я,
Бо хоч і темний, але чую голос твій.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Страшне вчинив ти! Як ти очі зважився
Згасити? Хто з богів тебе штовхнув на це?

ЕДІП

Строфа II

Аполлон то був, Аполлон, брати!
Злом він злочини завершив в мені.
Не інший хто, сам очі вирвав, безталанний, я!
Нащо ж ті очі,
Як ні на що не мило вже й дивитися?

ПРОВІДНИК ХОРУ

Все сталось так, як мовив ти.

ЕДІП

Куди ж тепер гляну я?
І кого любить мені?
З ким, друзі, щиро привітатися?
О, мерщій мене проженіть відціль,
Згубу, скверну цю проженіть мерщій!
Тричі проклятий, я усім богам
Став ненависний.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Сумні — і доля, й розум твій однаково,—
Нехай би краще зовсім я не знав тебе.

ЕДІП

Антистрофа II

А бодай би він та й навік пропав,
Той, хто з ніг моїх пута зняв тугі
І не на радість вихопив із рук загибелі.
А умер би я —
Не знали б стільки горя й сам я, й родичі.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Було б і справді краще так.

ЕДІП

Не йшов би я батька вбить,
Не знеславив би себе
Я шлюбом із своєю матір'ю!
І богами я вже відкинутий,
І батьків своїх став соложником.
Якщо в світі є зло над всяке зло,—
Все прийняв Едіп.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Не знаю я, чим виправдати вчинок твій,—
Вже краще не родитись, як сліпому жить.

ЕДІП

Не говори, що не найкращий вихід то,
Не радь мені нічого і не вчи мене.
Якими-бо очима мав би глянути,
В Аїд зійшовши, на свойого батька я
Чи на нещасну матір? Перед ними-бо
Я винний так, що мало і петлі мені.
Чи любо на дітей було б дивитися,
Моє поріддя, з нею блудно роджене?
О ні, очам моїм несила бачити
Ні їх, ні міста, ані славних стін його,
Ані священних статуй,— сам позбавив я
Себе всього — найперший між фіванцями.
Сам наказав я гнати нечестивого,
У кому голос божий скверну виявить,
Що на родину Лая впала плямою.
І як в ганьбі цієї скверни смів би я
На громадян очима лиш поглянути?
Нізащо! О, коли б я міг джерела вух
Замкнуть для слуху і мою нещасну плоть,
Немов в'язницю, всю огородити скрізь,
Щоб і не чуть нічого, і не бачити.
Не відчувати лиха — як це солодко.
О Кіферон, навіщо ти прийняв мене?
І чом, прийнявши, зразу ж не убив тоді,
Щоб тайни не відкрить мого походження?
Полібе, й ти, Корінфе, що вважав тебе
Я рідним домом, скільки зла затаював
Я під красою, що в мені плекали ви,
Й те зло жахливі породило злочини.
О шлях троїстий, тіняві ущелини,
І гай дубовий на розпутті трьох доріг,
То ж ви мою, пролиту мною кров пили
Мойого батька,— все ви пам'ятаєте,

Що я вчинив і потім, як прийшов сюди,
Що я накоїв! О мій шлюбе, шлюбе мій!
Те лоно, від якого народився я,
Моє прийнявши сім'я, породило знов
Синів братами батька однокровними
І дочок — сестер від тієї ж матері —
Ганьба, якої людський рід не знав іще.
Та нащо ці ганебні дії згадувать!
В ім'я богів — скоріш мене сховайте десь,
Чи вбийте, чи втопіть у глибині морській,
Щоб більш ніхто не міг мене побачити.
Наблизьтесь, доторкніться до нещасного.
Не бійтеся — ні скверни, ні недуг моїх
Ніхто з людей, крім мене, неноситиме.

ПРОВІДНИК ХОРУ

А от, до речі, і Креонт іде сюди —
Тобі він допоможе і пораду дасть,
Один-бо замість тебе він — країни страж.

ЕДІП

О горе, горе! Що ж йому казатиму?
Чи, може, в нього ласки сподіватися,
Коли я сам його недавно скривдив так?

КРЕОНТ

Я не прийшов, Едіпе, зловтішатися
Чи за недавню кривду докоряти тобі.
А ви — якщо перед людьми не сором вам,
То хоч би світло сонця, що живить усіх,
Вшануйте й неприкрито не показуйте
Нечистоти, що ні земля, ні дощ її
Святий не прийме, ні небесне сяєво.
Та швидше до покоїв проведіть його,—
На скруту рідних тільки близьким родичам
Дивитись слід і слухати з повагою.

ЕДІП

В ім'я богів! Тривоги тінь розвіяв ти,
Явивши благородство недостойному.
Послухай,— не мені, тобі важливо це.

КРЕОНТ

Якої ж ти від мене хочеш послуги?

ЕДІП

Мерщій із краю цього прожени мене
Туди, де й слова смертних не почую я.

КРЕОНТ

Це я вчинив би, та раніше хочу я
Спитать поради в бога, що нам діяти.

ЕДІП

Але ж ясну він провістив нам відповідь —
Убити батьковбивцю нечестивого.

КРЕОНТ

Так він сказав. Але, щоб не вагатися,
Спитати краще знову, що робить нам.

ЕДІП

Що ж у богів питати за пропащого?

КРЕОНТ

Не бійсь уже на божу волю здатися.

ЕДІП

Ще про одно прошу я і нагадую:
У домі там лишилась... поховай її,
Як знаєш, то є родича обов'язок.
Мене ж нехай не ушанує дозволом
Мій рідний город — тут своє життя кінчать.
Дозволь мені у горах оселитися,
На Кіфероні, там, де батько й матінка
Живим законно мали поховать мене,—
Хай там умру, нехай сповниться воля їх.
Та знаю я, ні хворості, ніщо мене
Не доконає. Врятувавсь од смерті я,
Щоб в муках ще страшніших катуватися.
Хай збудеться, що Долею призначено.
Що ж до дітей, Креонте,— про синів моїх
Ти не турбуйсь, вони повиростали вже
І у житті зуміють раду дать собі.
А от дівчаток бідолашних жаль мені,
Ніколи за обідній не сідали стіл
Вони без батька, і усім, що сам я їв,
Ділився з ними завжди, їх голублячи.
Про них подбай. А зараз їх дозволь мені
Обняти і недолю їх оплакати.
О царю мій!

О брате благородний! Обніму лише —
Й здаватиметься, що я знову бачу їх.
Що я кажу!
В ім'я богів, невже це плач їх чую я?
Невже, Креонте, й справді ти привів сюди
Моїх коханих, рідних, любих донечок?
Чи правда це?

КРЕОНТ

Так, правда. Ось до тебе сам привів я їх,
Я знав, як оцієї втіхи прагнеш ти.

ЕДІП

Будь щастен! Хай з тобою на шляху твоїм
Бог кращий, ніж зі мною, йде супутником!
О дітки любі, де ж ви? Підійдіть сюди,
Обняти дайте вас руками братніми,
Що відібрали очі в батька вашого
І сяєва ясного їх позбавили.
Не відавши й не знавши, вас він, дітоньки,
Родив із лона, із якого вийшов сам.
Я вас не бачу, та над вами плачу я,
Скорботних днів остаток уявляючи,
Що між людьми прожити доведеться вам.
Як до зібрання йти вам всенародного,
Як на свята ходить, якщо додому з них
В сльозах вертатиметесь, їх не бачивши?
А як пори йти заміж ви доспієте,
То хто на себе, донечки, наважиться
Ганьбу прийнять, що нею заплямив я вас
І покоління, що від вас народиться?
Якого вам нещастя бракуватиме?
Ваш батько свого батька вбив, дружиною
Взяв ту, що сам від неї був народжений
І з того ж лона потім вас на світ привів.
Так будуть вас ганьбити. Хто посватає
Вас, донечки? Такого-бо не знайдеться.
Безплідні, без подружжя ви зів'янете.
О сину Менекея! Ти один тепер
Їм батько,— ми-бо, ті, що породили їх,
Загинули обоє. Не покинь же їх,
Безмужних, вбогих, безпритульних родичок,
Не дай з моєю їх біді зрівнятися.
Май милосердя, пожалій хоч юність їх,
Нема, крім тебе, хто б їм став опорою.
Дай, благородний, клятву. Доторкнись до них.
А вам багато б ще я радив, донечки,
Якби могли збагнуть ви. Одного лише

Бажаю, щоб жилось спокійно в світі вам,
У щасливішій долі, аніж батькова.

КРЕОНТ

Доволі плакать, краще до оселі йти.

ЕДІП

Йду, хоч не рад.

КРЕОНТ

Усе гаразд у слушний час.

ЕДІП

Я все ж хотів би...

КРЕОНТ

Говори, я слухаю.

ЕДІП

Щоб з краю ти прогнав мене.

КРЕОНТ

Як бог звелить.

ЕДІП

Богам бридкий я.

КРЕОНТ

Тим скоріш це станеться.

ЕДІП

Вважаєш так?

КРЕОНТ

Інакше б не казав цього.

ЕДІП

Веди ж мене.

КРЕОНТ

Ходімо, лиш дітей покинь.

ЕДІП

Не відбирай їх в мене.

КРЕОНТ

Не бажай всього,—
Й того-бо, що мав досі, зберегти не міг.

ХОР

О фіванські громадяни! Подивіться — он Едіп,
Мудру загадку вгадав він і могутнім став царем.
На його щасливу долю всяк завидував із нас,
А в яку тепер безодню горя лютого він впав!
Дожидай же, кожен смертний, дня останнього в житті,
За щасливого у світі ти нікого не вважай,
Поки він у пристань вічну без біди не допливе.

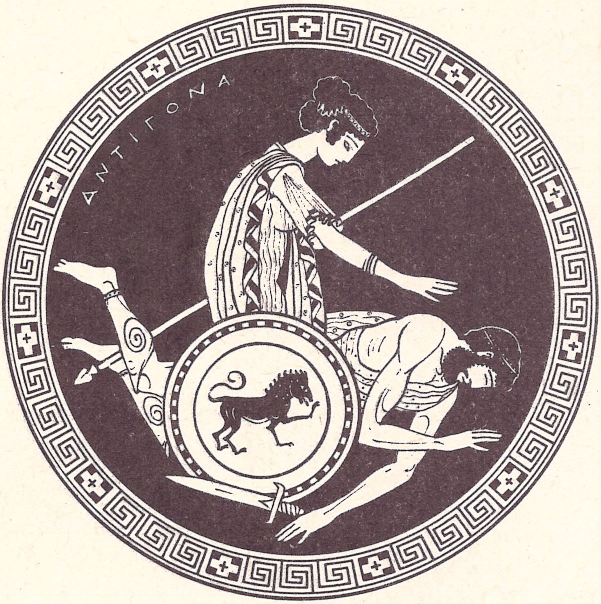

АНТІГОНА

ДІЙОВІ ОСОБИ

АНТІГОНА }
ІСМЕНА } — дочки царя Едіпа.

КРЕОНТ — цар фіванський.

ЕВРІДІКА — його дружина.

ГЕМОН — син Креонта, наречений Антігони.

ТІРЕСІЙ — сліпий провісник.

СТРАЖ.

ВІСНИК.

СЛУГА КРЕОНТА.

ХОР ФІВАНСЬКИХ СТАРІЙШИН.

ПРОЛОГ

АНТІГОНА

Ісмено рідна, сестронько улюблена!
Де лиха ті, яких Едіпу-батькові
Й нам, що живі ще ходим, не послав би Зевс?
Ні горя вже, здається, ані напасті,
Ані ганьби й безчестя не знайти ніде,
Яких з тобою, сестро, не зазнали ми.
Новий сьогодні, кажуть, оголошено
Наказ у місті від воєначальника?
Не чула ти нічого? І не знаєш ти,
Що зловорожа доля наших друзів жде?

ІСМЕНА

Ні, Антігоно люба, не доходило
Чуток до мене ні гірких, ні радісних
Від дня, як наші два брати загинули,
Убивши на двобої один одного.
Лише цієї ночі відійшла відціль
Аргейська рать,— нічого більш не знаю я.
Але не краще з того і не гірш мені.

АНТІГОНА

Та я-то добре знаю, тим-то й кликала
Тебе за браму — побалакать сам на сам.

ІСМЕНА

В чім справа? Видно, дуже ти схвильована?

АНТІГОНА

Правитель похороном одного з братів
Вшановує і відмовляє другому,

Прах Етеокла, кажуть, по закону він
Віддав могилі і по правді праведній,
І той між тіней бути удостоєний.
Нещасне ж тіло Поліника вбитого
Заборонив не тільки поховати він,
А навіть не дозволив і оплакати,
Щоб без плачу й обряду похоронного
Став хижим птахам здобиччю солодкою.
Так, кажуть, добрий всім оголосив Креонт,—
Тобі й мені,— так, і мені, повторюю,
І йде сюди оголосити людові,—
Хто ще не знає,— щоб не смів порушити
Ніхто цього наказу, а порушив би,
Камінням буде без жалю побитий він.
От знаєш все ти й незабаром виявиш —
Чи благородна, чи низька душею ти.

ІСМЕНА

О бідна сестро! Що ж робити? Вузол цей
Ні розв'язати, ні стягнуть не в силі я.

АНТІГОНА

Чи згодна ти сприяти й помагать мені?

ІСМЕНА

Хіба це легко буде? В чому задум твій?

АНТІГОНА

Чи допоможеш брата поховать мені?

ІСМЕНА

Як поховать? Та це ж нам заборонено.

АНТІГОНА

Мого й твого — як ти не схочеш — брата я
Ховатиму,— йому лишусь я вірною.

ІСМЕНА

Смілива ж ти. Наперекір Креонтові?

АНТІГОНА

Мого чуття не може в мене взяти він.

ІСМЕНА

Ой леле! Ти подумай, сестро, батько наш
В неславі згинув, усіма зневажений,
Свої жахливі виявивши злочини
І власноруч два ока в себе вирвавши.

А потім мати і дружина — дві в одній —
В петлі ганебній свій укоротила вік.
І третє — нещасливі наші два брати
В відвазі самозгубній один одного
В єдину мить рукою вбили братньою.
Тепер подумай, як, самі лишившись, ми
Загинем ще страшніше, не послухавши
Закону, влади й повеління царського.
Зваж те, що ми жінками народилися
І нам з чоловіками не змагатися.
Тож завжди коримося ми сильнішому
І слухаєм в усьому, навіть в гіршому.
Отож підземні сили я благатиму
Простить, що дію не своєю волею,
А владцям мушу підкоритись — марна річ
Із тим, що вище сил твоїх, боротися.

АНТІГОНА

Нічого не прошу я, хоч би й хтіла ти
Мені допомагати,— все сама зроблю.
А ти — як хочеш. Брата поховаю я.
Обов'язок здійснивши,— й вмерти солодко.
Для нього люба, з любим поруч ляжу я —
Безвинно погрішивши. Доведеться-бо
Годить померлим довше, ніж живим отут.
Зостанусь там навіки. Ну, а ти — як хоч —
Зневаж закони, що й боги шанують їх.

ІСМЕНА

Велінь богів ніколи не зневажу я,
А й громадянам побоюсь перечити.

АНТІГОНА

Та годі, не виправдуйсь. Я сама піду
Надгробок брату любому насипати.

ІСМЕНА

Нещасна сестро, як страшусь за тебе я.

АНТІГОНА

Журись не мною, лиш своєю долею.

ІСМЕНА

Нікому ж не проговорись про задум свій.
Дотримуй таємниці, й я мовчатиму.

АНТІГОНА

Ой леле. Йди вже краще й розкажи усім,
А змовчиш — будеш тим ще ненависніша.

ІСМЕНА

Ну й лід же в тебе під душевним полум'ям.

АНТІГОНА

Годжу, кому й повинна догоджати я.

ІСМЕНА

Якби ж то так! Жадаєш ти незбутнього.

АНТІГОНА

Хоч упаду й без сили — не спинюся я.

ІСМЕНА

За безнадійне й братися нема чого.

АНТІГОНА

Не говори так, бо й мені немилою,
Й померлому ти станеш осоружною.
Хай вже сама з своєю безрозсудністю
Той жах я перетерплю. Не страшніше це,
Аніж умерти смертю недостойною.

ІСМЕНА

Іди й роби, як знаєш. Нерозумна ти,
Але для близьких зостаєшся близькою.

ПАРОД

ХОР

Строфа І

Сонця променю, ще не грав
Ти ніколи яскраво так —
Світло Фів семибрамних.
Зір ясний золотого дня
Нам нарешті являєш ти
Над потоком Діркейським.
Весь у зброї аргівський муж,
Що із білим прийшов щитом,
Кроком швидким утікав назад,
Наче кінь без вудила.
Він розбоєм у нашу країну прийшов,
Полінікових гнівних послухавши слів,
І, неначе могутній орел,
Він із криком шаленим пронісся по ній,
Сніжно-білими крилами вкритий увесь,

З зброєносною раттю в шоломах,
Що їх кінські оздоблюють гриви.

Антистрофа I

Він над наші доми злетів,
Люттю хижих списів обняв
Місто це семибрамне.
Але мусив тікати геть —
Кров'ю нашою він не впився,
Не наситив утроби.
Зрубів башт не сягнув вогонь
Смолоскипів Гефеста, вчув
Гомін Ареїв за спиною враг —
Нездоланність дракона.
Бо хвальків велемовних ненавидить Зевс
І, побачивши, як гордовито ідуть
Повноводдям бурхливим вони,
Брязкотіння почувши золочених лат,
При самій вже меті, коли мали свою
Перемогу вони скликати,
Він метнув на них грім-блискавицю.

Строфа II

Аж загриміло, як впав і об землю вдаривсь
Муж вогненосний, що гнівного повен шалу,
Злобно кинувсь на нас
Диким бурі поривом.
Сталось, проте, інакше:
Нам допоміг славний Арей
І відігнав помахом дужим
Військо вороже.
Вийшло сім полководців на семеро брам —
Переможцеві Зевсу по рівнім бою
Поскладали вони свою зброю ясну,
Тільки двоє нещасних, що батько один
І одна породила їх мати, зійшлись,
Щоб списів одночасним ударом
Один одному смерть заподіять.

Антистрофа II

Врешті до нас велеславна прийшла звитяга
В Фіви, де гул колісниць бігових лунає,
Щоб в імлі забуття
Жах війни ми втопили.
В храми богів ходімо,

Хай цілу ніч в Фівах святих
Наш хоровод, ведений Вакхом,
Землю стрясає!
Але гляньте, он син Менекеїв Креонт,
Що підданців новітніх новим владарем
Став із волі безсмертних, підходить до нас.
І яким же велінням сюди він іде,
Розіславши окличників всюди своїх
Семибрамного міста старійшин
Поскликати на раду народну.

ЕПІСОДІЙ ПЕРШИЙ

КРЕОНТ

Мужі фіванські! Від страшної бурі ми
Врятовані — нам відновили мир боги.
От і послав я вісників — з вас кожного
Закликать поіменно. Владу Лаєву
І трон його державний шанували ви,
Так само і Едіпа, що владарив тут;
А як загинув батько, то й синам його,
Як завжди, серцем залишались вірними.
Коли ж, побиті смертю обопільною,
Убивці й жертви, в день один загинули
Обоє братовбивством осквернившися,
Державну владу перейняв по праву я,
Загиблим бувши якнайближчим родичем.
Але людину важко розпізнати нам,
Її всю душу, і думки, і наміри,
Якщо вона у владі їх не виявить.
Тож мислю так я: хто, людьми керуючи,
На кращі їх поради не зважатиме,
Кому уста ганебний острах сковує,
Того найгіршим з владарів я визнаю.
А хто своїх шанує друзів більше, ніж
Вітчизну,— за ніщо того вважаю я,
Я сам — хай свідком буде всевидющий Зевс! —
Мовчать не буду, тільки б небезпеки тінь
Для нашого я міста десь побачив би.
Ніколи другом я вітчизни ворога
Не назову, бо знаю — порятує нас
Лише вона, і, пливши тільки цим човном,
Хороших друзів ми для себе знайдемо,
Таким законом возвеличу місто я.
А зараз я повинен сповістити вам
Про двох братів тих, про синів Едіпових:

Я Етеокла, що в бою за місто впав,
Міць вражу списом подолавши доблесно,
З обрядом урочистим поховать звелів,
Як личить то героєві славетному.
А Поліника, його брата рідного,
Що хтів свою вітчизну і богів її
Умкнувши із вигнання, всю до тла спалить
І кров'ю прагнув братньою упитися,
А хто лишивсь — у рабство повигонити, —
Звелів оголосити всьому місту я —
Не вільно ні ховати, ні оплакувать,
Лише без похорону, на поживу псам
І хижим птахам на поталу кинути,
Так ухвалив я, і не ждать злочинцеві
Такої шани, як і справедливому,
Лиш той, хто місту вірний буде й відданий,
Живий чи мертвий, в нас пошану матиме.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Креонте, Менекеїв сину, визначить
Ти владен друзів міста й ворогів його.
Закон який завгодно застосовувать
Ти й до померлих можеш, і до нас, живих.

КРЕОНТ

То будьте ж ви закону охоронцями.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Є в нас молодші, їм загадуй службу цю.

КРЕОНТ

Я вже поставив стражів біля мертвого.

ПРОВІДНИК ХОРУ

То що ж ти нам волієш загадати ще?

КРЕОНТ

А щоб не потурали ви порушникам.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Нема дурних, нікому з нас не мила смерть.

КРЕОНТ

Це слушна засторога... Багатьох, проте,
Корисливі надії погубили вже.

Входить *страж*.

СТРАЖ

Признаюсь, володарю, не задихавсь я
Від того, що, не чувши ніг, прибіг сюди,—
Не раз в путі я зупинивсь, вагаючись,
Чи то назад не краще повернутися.
То так, то так мій розум говорив мені:
«Чого, нещасний, поспішать до кари так?
Що, бідолашний, длієшся? Не журишся,
Що інший хтось все доповість Креонтові?»
Отак роздумуючи, брів повільно я,
Й коротка путь для мене стала довгою.
Та зважився я дійти до тебе зрештою,
І хоч не легко мовить, а скажу тобі:
Прийшов із однією я надією —
Не потерпіти більше, ніж заслужено.

КРЕОНТ

Та що ж бо сталось? Чим ти так збентежений?

СТРАЖ

Сказать про себе хочу спершу: участі
Не брав в тій справі, й хто вчинив — не бачив я;
Було б несправедливо і винить мене.

КРЕОНТ

Занадто щось себе ти вигороджуєш,—
Мабуть, якась важлива новина ота.

СТРАЖ

Така, що я боюся і промовити.

КРЕОНТ

Мерщій розказуй, і тоді іди собі.

СТРАЖ

Усе скажу. Хтось над померлим виконав
Обряди похоронні й сам утік кудись,
Сухого пилу залишивши слід на нім.

КРЕОНТ

Що кажеш ти? Хто з громадян посмів таке?

СТРАЖ

Не знаю. Ні сокири там, ні заступа
Знаків не видно, лиш твердий та голий грунт,
Ні колії від возового колеса
Немає там,— так винний десь безслідно зник.
Лиш денний страж нам перший указав на це,

І всі були страшенно ми здивовані.
Хоч видно труп, був не цілком заритий він,
Від скверни тільки пилом був посипаний,
Та ні від псів, ані від звіра дикого,
Які терзали б тіло, ані сліду там.
І почали ми між собою лаятись,
Страж стража винуватив, не було кому
Спинить нас, хоч до бійки наближалося,
Бо кожен, очевидно, не безвинний був,
Але не признавались, одмовлялися,
Готові й крицю в руки взять розпечену,
Й в огонь іти, й богами поклястись всіма,
Що ми про це не знали і не відали
Й ні помислом, ні ділом не замішані,
Але не дошукались ні до чого ми,
Й один сказав нарешті — і від страху всі
Поникли головами, ні перечити
Ніхто не міг, ні певне щось порадити,
Як краще діять. Слід одверто — мовив він —
Про все тобі доповісти, не криючись.
На це пристали, і мене, бездольного,
Твою прийняти ласку жеребок послав.
Я розумію, що прийшов некликаний,—
Не любі нам з лихою вістю вісники.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Давно, державче, у думках плелось мені —
Чи не боги то, справді, учинили це?

КРЕОНТ

Замовкни, щоби гніву я не сповнився.
Чи ти під старість не позбувся розуму?
Та ти ж говориш просто нісенітницю:
Хіба боги вже й мертвими піклуються?
Хто ж може шанувать як благодійника
Того, хто йшов, щоб храми з колонадами
Вогнем палити, грабувать скарбниці їх,
Усю країну і закони нищити?
Хіба боги шанують вже й лихих людей?
Не може бути. Хоч між громадянами
Давно на мене дехто нарікає вже,
Чолом киває потай, не бажаючи
Схилить покірно шию під ярмо свою.
Цілком я певен, стражів цих не інший хто
Підбив за мзду хорошу учинити це.
Немає для людини лиха гіршого
За гроші срібні. Знищують міста вони
І громадян виганять із домівок їх;

Вчать добрі мислі підмінять лукавими
І чесний люд до вчинків тягнуть пагубних;
Підказують, як учиняти підступи,
Як злочинів безбожних не соромитись.
А ті, кого на справу цю підкуплено,
Свою в свій час винагороду матимуть.
І якщо правда, що шаную Зевса я,
А сам ти бачиш — привселюдна клятва це —
Як в похороні винного не знайдете
Й мені тут перед очі не поставите,
Вам смерті буде мало, вас живими я
Повішу, тільки б те зухвальство викрити.
Тоді дізнаєтеся, де вам вигоди
Шукать, збагнете і запам'ятаєте,
Що й вигода не всяка йде на користь нам
І що із заробітками нечесними
Не стільки нам прибутку, скільки пагуби.

СТРАЖ

Дозволь сказать? Чи так іти звелиш мені?

КРЕОНТ

А знаєш ти, як гірко все це слухати?

СТРАЖ

Що ж — слух твій я чи душу засмутив тобі?

КРЕОНТ

Ти ще шукати хочеш, де болить мені?

СТРАЖ

Злочинець серце вразив, я — лиш слух тобі.

КРЕОНТ

Вродивсь, я бачу, надто балакучий ти.

СТРАЖ

Та злочину я не вчиняв ніякого.

КРЕОНТ

Якби ж то ні,— продав за срібло совість ти.

СТРАЖ

О леле!
Зле, коли правди в самого судді нема.

КРЕОНТ

Глузуєш з правди. Але знай, як винного

Сюди не приведете ви, то впевнитесь,
Що ці прибутки ваші — то велике зло.

СТРАЖ

(про себе)

Вже краще б він знайшовся. А чи знайдеться,
Чи ні — то це розсудить тільки випадок.
Ні, тут мене вже більше не побачиш ти.
Понад надію всяку врятувався я
Від лиха, і богам повинен дякувать.

СТАСИМ ПЕРШИЙ

ХОР

Строфа I

Дивних багато в світі див,
Найдивніше із них — людина,
Вітер льодом січе, вона ж
Дальшу в морі верстає путь —
Хай сива хвиля бушує,
А човен пливе вдаль,
Уславлену в богинях Землю,
Вічно й невтомно родючу, виснажує,
Плугом щороку в ній борозни орючи
Із конем своїм, людина.

Антистрофа I

Птиць безтурботні зграї й риб,
Що живуть у морських глибинах,
Звірів диких з гущин лісних
В пастку й оплетену вправно сіть
Розумна ловить людина
Й собі скоря їх.
В полях і в горах звірів ловить,
Хитрим знаряддям їх перемагаючи,
І запрягає коня довгогривого
І бика в ярмо заводить.

Строфа II

І мислей, як вітер швидких,
І мови навчивсь чоловік,
Звичаїв громадських пильнує здавна;
Від лютих стуж, буйних злив

Знайшов міцний захист він,
Благодольний.
Бездольним не буде той, хто сам
Майбутню путь ясно зрить,—
Нездоланна смерть одна,
А біль хвороб, тягар знегод — не страшні нам.

Антистрофа II

Є витвори мудрі в людей —
Ясніші від світлих надій,
Та часто біди від них більш, як блага;
Хто в шані мав клятви міць,
Батьків закон, гнів богів,
Той — преславний.
Безславним хай буде, хто посмів
На кривдну путь серцем стать —
Щастя не знайти йому,
Й ні в домі гість, ні друг мені він не буде.
Чи безсмертних то знак? Я повірить боюсь,
Та її пізнаю, і чи можу сказать,
Що вона — не дитя Антігона?
Ой нещасна-бо ти
О, Едіпа, нещасного батька, дочка!
Що з тобою, скажи? В чім винують тебе?
І невже-бо ти царські закони
Так безумно посміла порушить?

Входить страж з Антігоною.

ЕПІСОДІЙ ДРУГИЙ

СТРАЖ

Ось та, що злочин учинить насмілилась
І мертве тіло поховала. Де ж Креонт?

ПРОВІДНИК ХОРУ

От і до речі вийшов з свого дому він.

КРЕОНТ

Що сталось? І чому до речі вийшов я?

СТРАЖ

Не слід, державче, зарікатись смертному,
Щоб клятва та не виявилась хибною.
От клявся ж я до тебе не вертатися,

Погроз твоїх злякавшись, але кращою
За втіхи всі є радість несподівана.
І от я знов тут, хоч і зарікавсь тоді,
І дівчину, що учинила похорон,
Привів сюди. Не треба й жереб кидати —
Не інший хто, а тільки я застав її.
Тепер, державче, як захочеш, сам суди
На злочині упійману, мене ж звільни
Від кари,— бачиш, я не заслужив її.

КРЕОНТ

Яким же чином, де її захоплено?

СТРАЖ

Вона ховала тіло,— от і все тобі.

КРЕОНТ

Чи сам хоч тямиш добре, що говориш ти?

СТРАЖ

На власні очі бачив, як покійника
Вона ховала,— чи не ясно мовлю я?

КРЕОНТ

Та як же ти побачив, де застав її?

СТРАЖ

Це так було. Коли вернувсь на варту я
І розповів, як страшно ти загрожуєш,
Змели ми пил, який вкривав померлого,
Відкрили труп, що починав гнити вже,
І так на ближнім посідали пагорку,
Щоб з вітром смороду на нас не віяло.
А засинав хто, то один ми одного
Міцною підбадьорювали лайкою.
Так час минав, аж поки в небі чистому
Вогнистим колом сонце не розжеврілось
І припікати стало. Раптом вихор знявсь,
Напастю небо й землю обіймаючи,
Вкрив млою поле, листя позривав з дерев,
Повітря сповнив пилом. Очі мружачи,
Ми довго ждали, поки божий стихне гнів.
Коли все заспокоїлось, побачили
Ми дівчину — стогнала й гірко плакала
Вона, мов пташка, що знайшла гніздо своє
Порожнім і постіль осиротілою.
Схилившися над тілом непохованим,
Вона ридала тужно, проклинаючи

Усіх, що так із мертвого знущалися.
І от, сухого взявши пилу в пригорщі
І міднокутий глечик знявши високо,
Трикратним узливанням труп вшановує.
Ми кинулись до дівчини й затримали,
Але вона нітрохи не злякалася.
Про цей і попередній злочин ми її
Допитуєм — вона не відмовляється.
Мені ж і гірко стало, й разом солодко:
Що сам я зможу лиха вже уникнути —
Приємно, а комусь біду накликати —
Це прикро. Та звичайно, лихо іншого
Не так мене обходить, як рятунок мій.

КРЕОНТ

Ти що так низько похилила голову,
Чи признаєш провину, чи зрікаєшся?

АНТІГОНА

Нічого не перечу — я зробила це.

КРЕОНТ

(до стража)

Ну що ж, ти можеш куди хоч іти собі —
Тепер ти вільний від обвинувачення.

(До Антігони).

А ти — пряму й коротку дай нам відповідь.
Ти знала, що робить це заборонено?

АНТІГОНА

Так... Як не знати? Скрізь це оголошено.

КРЕОНТ

І все ж наказ переступить посміла ти?

АНТІГОНА

Його ж не Зевс з Олімпу сповістив мені,
І це богів підземних правда вічная,
Що всі закони людям установлює.
Не знала я, що смертних розпорядження
Такі могутні, щоб переступать могли
Богів закон одвічний, хоч не писаний.
Його не вчора, не сьогодні створено,
Коли з'явивсь він — вже ніхто не відає.
Не хтіла я, людських велінь страхаючись,
Відповідати потім перед вічними
Богами. Що умру, хіба не знаю я

І без твоїх наказів? А раніш часу
Умерти — це за благо я вважатиму.
Тому, для кого в смутку безнастанному
Усе життя минає, чи не благо — смерть?
Тож я для себе не вбачаю в долі цій
Сумного. От коли б я сина матері
Моєї залишила непохованим,
Було б сумніше. Смертю ж не журюся я.
А як назвеш дурною, то скажу тобі —
Чи не дурний мене винує в дурості.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Завзята, видно, донька, як і батько був
Завзятий духом,— лихо не страшить її.

КРЕОНТ

Та знай, проте,— хто найтвердіший вдачею,
Той падає раніше, наймiцнішу сталь,
В горнилі вогняному загартовану,
І розламати можна, і розбити вщент.
Відомо й те — коневі норовистому
Гамує шал мала вузда. Хто в рабському
Ярмі, тому нема чим величатися.
Вона себе явила й тим зухвалою,
Що мій наказ переступити зважилась.
Зухвальство ж друге, додане до першого,—
Цим хвастати і в вічі нам сміятися.
Не я — вона була б тоді мужчиною,
Якби сваволя дурно їй минулася.
Хай це й дочка сестри моєї рідної,
Всіх ближча при родиннім Зевса вогнищі,
Ні їй тяжкої кари не уникнути,
Ані сестрі її. Адже однаково
Обидві похованням завинили тим.
Позвіть Ісмену. В домі щойно бачив я,
Вона, мов божевільна, у нестямі вся.
Хоч злодій і ховає в пітьмі задум свій,
Та сам себе вже власним серцем викрив він.
Але найгірш, як, на гарячім впійманий,
Свою провину пнеться ще й прикрасити.

АНТІГОНА

Убий мене. Чого ж ти хочеш більшого?

КРЕОНТ

Нічого більше, досить і цього мені.

АНТІГОНА

Чого ж спинився? Як мені слова твої
Не милі, і не стануть вже милішими,
Так і тобі не до вподоби вчинок мій.
Чи то ж мені ще треба слави вищої,
Ніж свого брата поховати рідного?
І всі б мене схвалили, знаю добре я,
Якби їм острах язика не сковував.
Чи не найкраще з багатьох царевих прав —
Лиш те, що хочеш, говорити й діяти.

КРЕОНТ

З усіх кадмейців ти одна так думаєш.

АНТІГОНА

Усі так мислять, лиш уста в них замкнуті.

КРЕОНТ

А думать з ними не в одно — не соромно?

АНТІГОНА

Чи ж сором — брата вшанувати рідного!

КРЕОНТ

А той, кого убив він, чи не брат тобі?

АНТІГОНА

Так, брат він — від одного батька й матері.

КРЕОНТ

Чому ж його так само не вшановуєш?

АНТІГОНА

Цього тобі померлий не підтвердить сам.

КРЕОНТ

То ти із ним рівняєш нечестивого?

АНТІГОНА

Але ж це рідний брат мій, а не раб якийсь.

КРЕОНТ

Цей захищав вітчизну, той — ганьбив її.

АНТІГОНА

Обох закон Аїда робить рівними.

КРЕОНТ

Там честь лихим і добрим не однакова.

АНТІГОНА

Хто зна, чи так це під землею діється?

КРЕОНТ

Не буде і по смерті друга з ворога.

АНТІГОНА

Любить я народилась, не ненавидіть.

КРЕОНТ

Зійдеш в Аїд — і будеш там любити їх,
Я ж не скорюся жінці, поки житиму.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Он погляньте, виходить Ісмена з дверей —
Гірко плаче вона за своєю сестрою,
Й темна хмара, що звисла у неї з-над брів,
Їй рожеві спотворює лиця прекрасні,
Сліз потоками їх оросивши.

КРЕОНТ

(до Ісмени)

Ти, що в мій дім закралася єхидною,
Щоб кров із мене пити,— я ж не знав того,
Що годував дві мого трону пагуби,—
Кажи, чи брала в похороні участь ти,
Чи поклянешся, що того й не відала?

ІСМЕНА

Я винна і, якщо сестра погодиться,
Прийнять готова й кару за провину ту.

АНТІГОНА

Ні, сестро, та й було б несправедливо це —
Ти ж не хотіла, й я тебе відкинула.

ІСМЕНА

Та ти ж в біді, й з тобою не соромлюсь я
Глибінь твого страждання переплинути.

АНТІГОНА

Всю правду лиш боги підземні відають.
Тих не люблю, хто любить на словах лише.

ІСМЕНА

О сестро, не безчесть мене й дозволь мені
З тобою вмерти, вшанувавши вмерлого.

АНТІГОНА

Не вмреш зі мною,— як не доторкалася,
Не став своїм. Доволі, коли я умру.

ІСМЕНА

Та як же, люба, я без тебе житиму?

АНТІГОНА

Спитай Креонта, що йому годила ти.

ІСМЕНА

Чого глузуєш! Це ж бо незаслужено.

АНТІГОНА

Якщо це посміх, то сміюсь крізь сльози я.

ІСМЕНА

То чим тепер я можу послужить тобі?

АНТІГОНА

Рятуй себе, удасться — не позаздрю я.

ІСМЕНА

Невже, нещасна, мук не поділю твоїх?

АНТІГОНА

Ти — хтіла жить, я — смерті прирекла себе.

ІСМЕНА

Що в мислях мала, все тобі сказала я.

АНТІГОНА

Ми неоднаково з тобою мислили.

ІСМЕНА

Але з тобою рівно завинили ми.

АНТІГОНА

Мужайсь, тобі ще жити, а моя душа
Вже мертва, тож і послужу померлим я.

КРЕОНТ

Вони обидві, мабуть, збожеволіли,
Одна — ось зараз, друга — чи не зроду ще.

ІСМЕНА

Та як, державче, розуму не втратити,
Зазнавши стільки лиха нездоланного.

КРЕОНТ

Ще б пак, коли з лихими робиш лихо ти!

ІСМЕНА

Як я без неї в самотині житиму?

КРЕОНТ

За неї не турбуйся — вже нема її.

ІСМЕНА

Невже ти стратиш наречену синову?

КРЕОНТ

Є ще й багато інших нив для оранки.

ІСМЕНА

Але такої близької не знайде він.

КРЕОНТ

Не хочу жінки синові поганої.

АНТІГОНА

Тебе, Гемоне, кривдить батько твій.

КРЕОНТ

Ох, як і ти, і шлюб твій надокучили.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Невже в свого ти сина відбереш її?

КРЕОНТ

Ні, Аїд скасує це одруження.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Ясний, здається, вирок,— їй на смерть іти.

КРЕОНТ

Й мені здається. Відведіть негайно їх
У дім мій, стражі. Хай вони під вартою
Обидві там посидять по-жіночому.
Тікати-бо й хоробрі намагаються,
Коли Аїд на їх життя чигатиме.

(Стражі виводять Антігону й Ісмену).

СТАСИМ ДРУГИЙ

ХОР

Строфа I

Щасливі ті люди, чий вік нещасть не відав!
Ті ж, що дім їх з волі богів похитнувся,
Не уникнуть горя,
аж поки той рід загине.
Фракійським вітром гнані вдаль,
Так морські біжать вали
І з вирової темряви підводної
Піску виносять накип чорний,
Аж гудуть від хвиль грізних
І тяжко стогнуть скелі прибережні.

Антистрофа I

Я бачу — на дім Лабдакідів стародавній
Споконвіку падає лихо за лихом,
Гине рід за родом, їх бог невблаганний губить.
І не знайти рятунку їм.
От і парость юну цю —
Едіпового дому промінь сяючий —
Уже й її скосить готовий
Бога тьми нещадний серп —
Безумства жертву й гордої сваволі.

Строфа II

Зевсе, владу і міць твою
Не здолає людська зухвалість,
Ні сон-можновлад,
ні місяців божистих
Незмінно-невтомний хід.
Вічний владар,
старості ти не знаєш,—
На яснім Олімпі
Світла твоя оселя,
І в минулім, і в майбутнім
Панує один закон:
Не перейти людині
Шляхами життя
без тягарів недолі.

Антистрофа II

Втіху для багатьох людей
Всеосяжна дає надія,

А для багатьох —
це лиш пуста омана.
Не ждавши лихих негод,
Раптом ступню
палиш об грань пекучу.
Недаремно славне
Мовить прислів'я мудре:
Хто лихе вважає добрим,
Того вже ведуть боги
На манівці безтямні,—
Недовго йому
ждать тягарів недолі.
Он виходить Гемон, із потомства твого
Наймолодший. Мабуть, його тяжко смутить
Нареченої доля, судьба Антігони,
І в печалі гіркій
Він за шлюбним сумує утраченим ложем?

ЕПІСОДІЙ ТРЕТІЙ

КРЕОНТ

От зараз краще за волхвів дізнаємось.
Мій сину, чи на батька не гнівишся ти
За вирок для твоєї нареченої?
Чи залишусь я завжди любий синові?

ГЕМОН

Я, батьку, твій,— порадами розумними
Мене ведеш ти, і за ними й я іду.
Немає-бо для мене й шлюбу кращого,
Аніж коли ти мною керуватимеш.

КРЕОНТ

Цього ж бо і дотримуй в серці, сину мій,—
Все волі батька має поступитися.
Тим-то й радіють люди, коли в домі їх
Дітей слухняних пощастить їм виховать,
Щоб відплатить за лихо вміли ворогу
І шанували друга, як і батько їх,
А хто нікчемних наплодив дітей собі,
То що тут скажеш, чи не клопіт матиме
Він з ними й ворогам на посміховище?
Отож не піддавайся примхам, сину мій,
І не губи для чар жіночих розуму.
Знай, і в палких обіймах буде холодно,
Якщо в твій дім дружина увійде лиха.

Чи є де лихо гірше, ніж невірний друг?
То краще кинь цю зловорожу дівчину,
Нехай в Аїді знайде жениха собі.
Я нині викрив перед усіма її —
Єдину в місті нашім супротивницю,
Ні, брехуном не буду, її страчу я,
Коли б і Зевса, всіх родин заступника,
На поміч звала. Хто з своїм не дасть ладу,
Той не здобуде й від чужих слухняності.
Хто в хатніх справах доброчесним виявивсь,
Той справедливим буде й у державі всій.
А хто закон із гордощів порушує
Чи владарями хтів би верховодити,
Такого аж ніяк не похвалив би я.
Кого поставить місто, треба слухати
В найменшім — правий чи несправедливий він.
Хто звик коритися владущим, певен я,
При владі ставши, гідно керуватиме,
У вихрі бойовому біля тебе він
Надійним стане, доблесним соратником.
Безладдя ж — то найгірше з лих, міста воно
Й держави губить, і доми збезлюднює,
І бойових товаришів утечею
Ганьбить, бо тільки ті з біди рятуються,
Хто вмів своїм начальникам коритися.
Отож законів конче слід дотримувать,
Не піддаватись розуму жіночому,
Якщо на те, від мужа краще смерть прийнять,
Ніж від жінок нам виявитись слабшими.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Наскільки, років тягарем обтяжені,
Судить ми можем, говорив розумно ти.

ГЕМОН

Так, батьку, розум, що боги дарують нам,
То скарб найвищий і дорожчий всіх скарбів,
Що справедливо й правильно все кажеш ти,
Не міг би й не зумів я заперечити.
Але ж і в інших, може, доля правди є,
В моєму стані швидше можу знати я,
Що люди кажуть, роблять або ганять що.
Ти ж поглядом єдиним наганяєш страх
На тих, хто міг би в чомусь докорить тобі.
Мені чувати нишком вже доводилось,
Як всі у місті цю жаліють дівчину,
З жіноцтва найгіднішу, що ганебно так
Загинуть має за славетний подвиг свій.

Вона не допустила, щоб убитий брат
Валявся непохований, став здобиччю
Псам кровожерним, зграям птаства хижого.
Хіба вона не гідна шани світлої?
Такі розмови неспокійні чути скрізь,
Мені ж нема, мій батьку, щастя більшого,
Лише б тебе благополучним бачити.
Чи не найбільша гордість сина — батькова
Квітуча слава, а для батька — синова?
Але не думай, що лише в твоїх словах
Є правда, і ні в кого більш нема її.
Кому здається, що лиш в нього розум є,
Й душа, й дар слова, в того, як роздивишся
Насправді, то немає нічогісінько.
Бо для людини, хоч би й наймудрішої,
Не сором вчитись і поради слухати.
Ти ж бачив, як у зливу під потоками
Дерева гнуться і рятують віття цим,
А впертий стовбур повінь із корінням рве,
Той, хто вітрила надто вже натягує
І в бурю не ослабить, перевернеться
Й дном догори своє закінчить плавання.
Забудь же гнів і відміни цей вирок свій.
Хоч я й молодший, а свою скажу тобі
Я думку: добре, як людина розумом
Багата зроду, а якщо не завжди це
Трапляється, то й в іншого послухати
Розумної поради не завадить нам.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Якщо дозволиш, слід, державче, зважити
Й на нього,— добре ви обидва мовили.

КРЕОНТ

Та чи ж мені годиться у літах таких
У юнака такого вчитись розуму?

ГЕМОН

Лиш справедливості. Хай молодий ще я —
Тут не на вік, на діло слід дивитися.

КРЕОНТ

Чи діло — шанувати заколотників?

ГЕМОН

Злочинців шанувати не прошу тебе.

КРЕОНТ

А в неї що ж, нема цієї хворості?

ГЕМОН

Ніхто б у цілих Фівах не сказав цього.

КРЕОНТ

То місто має вже мені наказувать?

ГЕМОН

Невже не бачиш — як дитя говориш ти?

КРЕОНТ

Чи не чужим я мушу править розумом?

ГЕМОН

Хіба то місто, що один правує в нім!

КРЕОНТ

Кому ж належить місто? Не державцеві?

ГЕМОН

От гарно керував би ти пустелею!

КРЕОНТ

За цю ти жінку, бачу, побиваєшся.

ГЕМОН

Якщо ти — жінка, то за тебе дбаю я.

КРЕОНТ

Який негідник! Що ж, ти проти батька йдеш?

ГЕМОН

Бо бачу, справедливість ти порушуєш.

КРЕОНТ

Не тим, що бережу своєї влади честь?

ГЕМОН

Не бережеш, богів-бо не шануєш ти.

КРЕОНТ

О нрав злочинний, ще й підвладний женщині!

ГЕМОН

Ти все ж не скажеш, що служу лихому я.

КРЕОНТ

У тебе кожне слово лиш про неї все.

ГЕМОН

Й про тебе, і про мене, й про богів усіх.

КРЕОНТ

Але з живою з нею не одружишся.

ГЕМОН

Умре вона — то й інший з нею теж умре.

КРЕОНТ

То ти, зухвальцю, ще мені й загрожуєш?

ГЕМОН

Чи то ж загроза — марному перечити?

КРЕОНТ

В повчаннях марних слізно ти розкаєшся!

ГЕМОН

Не будь ти батько, зрік би: нерозумно вчиш.

КРЕОНТ

Жіночий рабе, не плети дурниць мені!

ГЕМОН

Сам мовиш, мови ж інших ти не слухаєш.

КРЕОНТ

Невже? Та не на радість, от клянусь тобі
Олімпом, лаєш ти мене зухвало так.
Гей, приведіть негідницю! Нехай вона
Вмре на очах у свого нареченого.

ГЕМОН

Ні, так не буде, і не сподівайся цього,
Не тільки на очах моїх не вмре вона,
Але й тобі вже більш мене не бачити —
Шукай десь інших друзів для безглуздь оцих.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Державче, в гніві швидко він пішов кудись.
В такому віці — небезпечний горя шал.

КРЕОНТ

Нехай іде, занадто веледумний він,—
Але дівчат цих не урятувать йому.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Невже обох скарати смертю маєш ти?

КРЕОНТ

Ні, тільки не безвинну,— правду кажеш ти.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Якою ж смертю іншу ти каратимеш?

КРЕОНТ

В пустелі кину, де й слідів людських нема,
Живою у печері кам'яній замкну,
Не більш лишивши їжі, ніж потрібно це,
Щоб пляма скверни міста не торкнулася.
Хай, лиш Аїда із богів шануючи,
Благає, може, він од смерті визволить,
А ні, то хай сама переконається,
Що шанувать тих, що в Аїді, марний труд.

СТАСИМ ТРЕТІЙ

ХОР

Строфа I

О Ерос, ти — славен в боях!
О Ерос, ти — всіх підкоряєш!
Ти в юної діви тихо
На лицях ночуєш ніжних,
По лону хвиль
плаваєш ти
й ходиш в лісних дебрях.
Не уникне тебе
жоден з безсмертних,
Всі люди, тобі підвладні,
шалом горять нестримним.

Антистрофа I

Не раз серця гідних людей
Ти на ганьбу вабив негідну,
І зараз братів ти рідних
В лихій ворожнечі губиш.

Та ніжна млость в діви з очей
все подолать владна,—
То одвічний закон
радощів шлюбних,
То шал нездоланно-буйний
ігр Афродіти знадних.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Вже несила й закони мені шанувать,—
Як погляну на все це, то, мов з джерела,
Сліз потоки нестримні біжать із очей:
Не в весільні покої — до вічних осель
Незворотно іде Антігона.

ЕПІСОДІЙ ЧЕТВЕРТИЙ

КОММОС

Строфа І

АНТІГОНА

В останню путь, рідного краю люди,
Нині відходжу я.
Сяйво сонця востаннє зрю —
Під сумний Ахеронта плеск
До осель похмурих мене
Вже веде, безшлюбну, Аїд,
І не співають
Гімнів мені весільних,
У вічній пітьмі для мене вже
ложе готове,
Навіки я — Ахеронта дружина.

ХОР

Чи не в славі й пошані тепер
Ти в оселю померлих ідеш?
Не недуги убили тебе,
Не удари меча бойового,
Ти одна ж ще живою зійшла
До померлих в Аїд добровільно.

Антистрофа І

АНТІГОНА

Погибла так в горі безмежнім, кажуть,
Гостя з фрігійських гір,

Лона Тантала юний цвіт.
Де стрімкий височить Сіпіл,
Враз важкий тягар кам'яний,
Мов плющем, її огорнув,—
Кажуть так люди,—
Й вічним дощем по скелях
Невпинно сльози її біжать,—
от і мені так
Постелю бог непробудну готує.

ХОР

Це ж богиня й богівське дитя,
А ми — люди і діти людей.
Але все ж, і вмираючи, ти
Заслужила великої шани,
Бо дорівнюєш вічним богам
І в земному житті, і по смерті.

Строфа II

АНТІГОНА

Для чого цей поглум? Ім'ям богів вітчизни!
Скоро мене не буде —
Ждать вам недовго.
Рідний мій краю, і ви,
Велеславні краяни!
Ой леле,
Діркейські джерела і славні
В змаганнях гаї фіванські,
У свідки вас кличу — безправно,
Без сліз від друзів, маю навіки йти
Під пагорб похоронний, у цю могилу небувалу.
Ой, я нещасна:
Вже не жити мені між живих,
Між мертвих ще мертвою не ставши.

ХОР

Межу дерзань переступивши,
Об правди вищої престол
Спіткнулась тяжко ти, дитино,
Й за батька зазнаєш покуту.

Антистрофа II

АНТІГОНА

Торкнувсь ти моєї найглибшої скорботи —
Отчої долі злої,
Спільного лиха,
Що переслідує рід
Лабдакідів славетних.
Ой леле,
О матері ложе злочинне,
Розділене з власним сином.
О, шлюб їх нещасний,—
від нього
Життя немиле маю, бездольна, я.
До них тепер у пітьму іду я, проклята, безшлюбна.
О брате, бідний,
Нещасливим одруженням ти
Мене, живу,—
з мертвими єднаєш.

ХОР

Їм почесть — справа благочестя,
Але й владущих владу все ж
Не вільно нам переступати,—
Тебе твоє свавілля губить.

ЕПОД

АНТІГОНА

Без друзів, без плачу і пісень весільних
Іду я, нещасна, в призначену путь
І не побачу ніколи, бездольна, очей
Священного в небі світила,—
З друзів ніхто й не оплаче мене,
Не зітхне в жалобі.

Входить Креонт.

КРЕОНТ

Дай перед смертю голосить і плакати —
Цьому й кінця не буде, то звичайна річ.
То відведіть же швидше й зачиніть її
У підземеллі темнім, як звелів я вам,
І залишіть одну там. Вільно вмерти їй
Чи, живши там, весілля навіть справити.
Ми чисті перед дівчиною будемо,
Та цього світа більше їй не бачити.

АНТІГОНА

О темний склепе, мій весільний захистку,
Моя в'язнице й вічне пристановище.
Йду до своїх, що Персефона без ліку
В оселю мертвих прийняла навіки їх.
Із них остання і найгірша долею
В Аїд я сходжу, хоч життя й не скінчене.
Та сподіваюсь, мила й там я батькові,
Й тобі я мила буду, рідна матінко,
Й для тебе мила, брате мій улюблений.
Коли ви вмерли, я руками власними
Обмила вас, прибрала й узливання вам
Вчинила. Й от за те, що поховала я
Тебе, мій Полініку, маю кару цю,
Хоча розумний всяк би похвалив мене.
Коли б була я жінкою та матір'ю
І тіло мужа бачила померлого,
Громадської я волі не порушила б,—
Хіба людських законів не шаную я?
Адже знайшла б я чоловіка іншого,
Могла б дитину б іншу я придбати з ним.
Але коли в Аїді й мати, й батько мій,
То я вже брата іншого не матиму.
Тебе ушанувавши, я дотримала
Закон, Креонт же мовить — погрішила я,
Страшний вчинила злочин, о мій братику!
І от мене схопили, і на смерть я йду
Без співів шлюбних, без весільних радощів,
Ні діточок при лоні не голубивши,
Одна, нещасна, друзями покинута,
Жива в оселю мертвих я спускаюся.
Який закон богів переступила я?
І як тепер, бездольній, до богів мені
Звертатись? Як шукати в них заступників,
Коли за чин побожний звусь безбожною?
Що ж, можу я, коли богам угодно це,
Свою, і потерпівши, визнать помилку.
Вони ж як помилились, то не більше їм
Бажаю зла, аніж від них зазнала я.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Не стихає жорстокої бурі порив
В цій бентежній душі.

КРЕОНТ

От тому й доведеться ще їм шкодувать,
Тим, що й досі її відвести забарились.

АНТІГОНА

Ой леле! З цих слів я вже чую — моя
Наближається смерть.

КРЕОНТ

Подавати облудних не буду надій,
Що не справдиться те, що жахає тебе.

(Виходить).

АНТІГОНА

О країни фіванської місто святе!
О вітчизни богове безсмертні!
От ведуть вже мене, й повороту нема.
Подивіться на мене, старійшини Фів,
На останню із славного роду царів,—
Що терпіти повинна від цих я людей
Лиш за те,
що я гідне пошани шаную.

СТАСИМ ЧЕТВЕРТИЙ

ХОР

Строфа I

Так Даная колись світло небесне
Вкрила тьмою важких мідноокутих башт.
Пагорб могильний
Став їй замість весільних покоїв.
Славен був її рід, любе моє дитя,
Адже лоно її Зевсів скропив дощ золотий.
Але долі страшна влада тяжить над нами,
Сильніше злота і твердинь,
І війська, й чорних кораблів,
Що пінять хвиль морських вологу.

Антистрофа I

Так приборканий був цар едонійський,
Син Дріанта палкий,— сам Діоніс його
В темній печері
Ув'язнив за гордливу зухвалість.
В вогкій скелі остиг буйного серця шал,
Цвіт гордливий зів'яв, марність зусиль той
зрозумів,
Хто зухвало посмів Вакхову власть хулити,

Хто з рук ним ведених жінок
Вогонь божистий виривав,
Тривожив муз натхненні співи.

Строфа II

Біля скель голубих між морями-близнятами,
Де стоїть Сальмідес на Босфорі фракійському,
Там сусідній Арес з жахом побачив
Лиш рани замість очей
В юних синів Фінея —
Їх пройняла вістрям веретена
Рука кривава мачухи безжальної,
І лиш очниці невидющі
З ясних небес
помсти їй волали.

Антистрофа II

І ридали бездольні
вони за бездольною,
У нещасному шлюбі загиблою матір'ю,
Славна ж родом була, від Ерехтея
Ведучи свій родовід,
В дальніх росла печерах
Плекана бур батькових ревінням
Дочка Борея, наче бистрий кінь, легка;
Дитя богів, та сиві мойри
Вже перейшли путь їй,— о дитино!

ЕПІСОДІЙ П'ЯТИЙ

ТІРЕСІЙ

Старійшини фіванські! Ми удвох пройшли,
Та лиш один з вас зрячий, бо дорогу нам,
Сліпим, звичайно, поводир показує.

КРЕОНТ

Що ж там нового, старче мій Тіресію?

ТІРЕСІЙ

Скажу, ти ж слів послухай ворожбитових.

КРЕОНТ

Твоїх порад не відкидав ніколи я.

ТІРЕСІЙ

Тому-то й містом так щасливо правиш ти.

КРЕОНТ

Ти, признаюсь, багато допоміг мені.

ТІРЕСІЙ

І от на лезо долю ти поставив знов.

КРЕОНТ

В чім справа? Ці слова мене стривожили.

ТІРЕСІЙ

Збагнеш, коли скажу тобі прикмети я.
Сидів одного разу я над урвищем,
Де віщі птиці зграями злітаються.
І раптом дикий чую я пташиний крик,
І гніву, й люті повен незбагненної.
Терзають, видно, кігтем один одного,
Й повітря аж дзвенить од крил їх шелесту.
Жахнувшись, хтів над вівтарем палаючим
З вогню я ворожити, та Гефестове
Не спалахнуло полум'я, лиш в попелі
Сочився жир, із стегон опливаючи
Овечих, і димився, і вибризкував,
І жовчі розливалась чорна пасока,
Й біліла кість, від м'яса вже оголена.
Про все оце мій хлопчик розповів мені,
Коли я віщих марно дожидав ознак,
Тож він — вожай для мене, як і я для вас.
Напасть цю терпить місто через вирок твій,
Всі вівтарі в країні й хатні вогнища
Птахи поосквернялц та бездомні пси,
Що трупом Полініковим живилися.
За це боги ні молитов, ні полум'я
Жертовного не хочуть і приймать од нас,
Ознак нам віщим криком не дають птахи,
Густої крові вбитого напившися.
Над цим подумай, сину. Всі-бо люди ми,
І кожному властиво помилятися.
Хто ж помиливсь, якщо не безрозсудний він
І не пропащий, впавши, не лежатиме,
А встане й тут же помилку ту виправить.
А впертість горда свідчить про убогий ум.
Прости мерцеві і не бий лежачого,
Хіба ж то доблесть — убивати мертвого?
Я раджу добре й на добро. А вчитися
В порадників хороших — завжди корисно.

КРЕОНТ

Гей, старче, всі ви, наче ті стрільці, мені
Націлились у груди й віщуваннями
Мене не обділяєте, а родичі
Давно вже оцінили й продали мене.
Що ж, наживайтесь, коли так, торгуючи
Електром сардським чи індійським золотом —
З собою їх в могили не сховаєте.
Ні, коли б навіть і орлята Зевсові
Йому в поживу падло це приносили,
То не злякався б і цієї скверни я,
Й не допустив би похорону, знаю-бо —
Богів несила осквернити смертному.
Та наймудріші, старче мій Тіресію,
Ганебно гинуть, якщо задля користі
Словами прикрасять ганебні задуми.

ТІРЕСІЙ

Овва!
Чи розуміє хто з людей, чи знає те?..

КРЕОНТ

Про що ти? Знов загальну скажеш істину?

ТІРЕСІЙ

Наскільки розум вищий за багатства всі.

КРЕОНТ

Настільки і нерозум, мислю, пагубний.

ТІРЕСІЙ

А от якраз на це-то і захворів ти.

КРЕОНТ

Не відповім зневажно віщунові я.

ТІРЕСІЙ

То не зневага — віщування лжею звать?

КРЕОНТ

Всі завжди ласі віщуни до золота.

ТІРЕСІЙ

Властива і тиранам всім користливість.

КРЕОНТ

Чи не забув, віщуне, з ким говориш ти?

ТІРЕСІЙ

Ні,— знаю, що й царюєш завдяки мені.

КРЕОНТ

Ти мудрий, але любиш і дошкулити.

ТІРЕСІЙ

Мене ти змусиш таємницю викрити.

КРЕОНТ

Що ж, викривай, лише не задля користі.

ТІРЕСІЙ

Невже таким і справді я здаюсь тобі?

КРЕОНТ

Але ж моїх я рішень не зміню проте.

ТІРЕСІЙ

То знай же, небагато перегонів ще
Своїм звичайним колом пройде сонця бог,
Як те дитя, від лона твого роджене,
Сам мертве мертвим віддаси відплатою
За те, що ти до темряви підземної
Живу спровадив душу так безжалісно.
А сам береш в богів підземних мертвого
Й лишаєш непохованим, збезчещеним.
Ні в тебе цього права, ні в богів нема
Безсмертних, ти вчинив це проти волі їх.
За це на тебе злобні ждуть Еринії,
Аїда і богів нещадні месниці,
Що за біду бідою відплатять тобі.
Побачиш сам, чи мовлю це підкуплений
Чи ні. Ще зовсім трохи, і в дому твоїм
Жінок і чоловіків зойк лунатиме.
Гнів повстає на тебе міст околишніх,
Де на тілах синів їх непохованих
Справляли пси, і звірі, й птиці похорон
І вівтарі сквернили трупним смородом.
Ось стріли ті, що в серце, як стрілець, тобі
Я в гніві кидав — ти ж його і викликав,—
Отож від ран болючих не врятуєшся.
Тепер додому, хлопче, відведи мене,—
Нехай навчиться язика притримувать
І в голові набуде більше розуму.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Страшне, державче, вирік віщування він.
Та з дня, як на чолі у мене з чорного
Волосся білим стало, добре знаю я:
Ще не було неправди у словах його.

КРЕОНТ

Я теж це знаю й серцем сам збентежений.
Хоч тяжко поступатись, та, противлячись,
Боюсь біди ще тяжчої накликати.

ПРОВІДНИК ХОРУ

О сину Менекеїв, будь розсудливий!

КРЕОНТ

Та що ж робить? Скажи, я рад послухати.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Іди ж бо, визволь із печери дівчину
І, як належить, поховай померлого.

КРЕОНТ

Так ти вважаєщ? Радий поступитися.

ПРОВІДНИК ХОРУ

І то мерщій, державче, не баряться-бо
Швидкі богині на злодумних з карою.

КРЕОНТ

О жах! Хоч тяжко, мушу відмінити я
Свій вирок,— хто б змагався з Неминучістю!

ПРОВІДНИК ХОРУ

Йди й сам зроби, на інших не звіряючись.

КРЕОНТ

Іду негайно. Гей ви, слуги, всі, хто є
Й кого немає, гострі топори беріть
І он до того місця поспішайте всі!
А я, своє веління сам касуючи,
Сам із в'язниці дівчину ту випущу.
Збагнув я — нам до смерті шанувати слід
Закони споконвіку установлені.

СТАСИМ П'ЯТИЙ

(Гіпорхема)

ХОР

Строфа

Громовладного бога сину многойменний,
Діви кадмейської гордість,
Італії страже славетний,
Що обнімаєш владно
Елевсінські луки гостинні
В краю Деметри,
О Вакху,
що в Фівах живеш, материнськім
Місті буйних вакханок,
Біля джерел Ісмени,
Де засів дракона сходить!

Антистрофа I

Де з двоверхої скелі димом полум'я грає,
Де корікійські німфи
Вакхічні ведуть хороводи
При джерелі кастальськім,—
Ти зі схилів Ніси приходиш,
Плющем повитих,
Із зелені й пурпуру лоз виноградних,
Щоб під крики священні
Глянути на фіванські
Укриті народом площі!
Сам ти й мати твоя,
Що Зевсів
грім її вбив,
Нашим Фівам вищу всіх
Шану й честь віддали;
а тепер,
Коли хворість над містом тяжить,
Зійди цілющим кроком
з парнаських висот.
На тихий шумливого моря берег.

Антистрофа II

Зір палаючих вождь,
Владар нічних голосів,
Зевсів паростку, прийди,
О державче, із сонмом фіад,

Що буянням вакхічних пісень
В нестримнім танців шалі вславляють тебе,
Блаженства подателю, о Вакху!

ЕКСОД

ВІСНИК

Оселі Кадма й Амфіона жителі!
Нема життя людського, що весь час його
Могли б чи вихваляти ми,
чи ганити.
Підносить щастя, щастя ж і знедолює
Щасливого так само, як нещасного.
А як — того й провісник не відкриє нам.
Здавалось, можна заздрити Креонтові —
Він землю Кадма врятував від ворога,
І владарем єдиним став над нею він,
І квітнув щастям у вінку дітей своїх.
І от — усе загинуло. Хто радості
В житті позбувся, не живий для мене той,
Лише бродячим трупом я б назвав його.
Збирай, як хоч, багатства у дому своїм,
Живи як цар, а як не маєш щастя ти,
То не віддам за все це й тіні диму я,
До справжніх людських порівнявши радощів.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Яку ж біду цареві ти звістить прийшов?

ВІСНИК

Це — вість про смерть. Але живий, хто винен в ній.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Хто ж винен? І загинув хто? Кажи мерщій.

ВІСНИК

Гемон загинув — від своєї вмер руки.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Це ж як — від батькової чи від власної?

ВІСНИК

Вбив сам себе, на батька злий за дівчину.

ПРОВІДНИК ХОРУ

О старче віщий! Провістив правдиво ти!

ВІСНИК

Як так, то й про майбутнє слід подумати.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Нещасна он із дому Еврідіка йде,
Креонтова дружина,— випадково це
Чи вже вона про сина щось довідалась?

ЕВРІДІКА

О громадяни, вашу я, виходячи,
Розмову чула,— йшла у храм Паллади я
Молитву скласти перед вівтарем її.
Лиш засув хтіла в дверях я відсунути,
Як наче громом вух моїх торкнулася
Скорботна вість,— я з жаху знепритомніла
Й до рук служницям навзнак похилилася.
Але прошу, всю правду розкажіть мені,—
Не вперше-бо лихі я вісті слухаю.

ВІСНИК

Я все, владарко люба, розповім тобі
Як очевидець,— не втаю нічого я.
Навіщо б я втішав тебе неправдою?
Щоб брехуном назвала? Краще правди путь.
Провів твойого мужа я на пагорок,
Де псами безпощадними розтерзане
В ганьбі валялось тіло Полінікове.
Богині придорожній у Плутонові
Ми помолились, щоб зм'якшили гнів вони,
Та обмиванням очисним омивши труп,
Ми все спалили на гіллі оливному.
Тоді із рідної землі насипали
Могилу і до кам'яних покоїв ми
Пішли Аїдової нареченої.
Та от ридання хтось почув іздалеку,
Що долинало із печери темної,
І враз побіг доповісти Креонтові.
Став чути, підійшовши, й він ті жалоби
Непевні й, застогнавши тяжко, скрикнув він
В журбі: «О безталанний, чи не сам біду
Накликав я? З усіх доріг життя мого
Чи не ступив на путь я найнещаснішу?
Я чую сина голос. Побіжіть мерщій,
Погляньте, слуги, через кам'яний пролом
У глиб підземної печери — справді я
Відтіль Гемона голос чую рідного
Чи то мене богове лиш обманюють».
Як владар, ледь живий од страху, мовив нам,

Так ми й зробили — в підземеллі темному
Побачили ми діву, що повісилась,
Петлю зв'язавши з покривала верхнього.
А поряд він, труп милий обнімаючи,
Оплакував загибель нареченої,
Нещасний шлюб свій і жорстокість батькову.
Креонт, його побачивши, із стогоном
У склеп до нього кинувся, волаючи:
«Нещасний, що ти робиш? Що замислив ти?
Яке безумство помутило розум твій?
Йди звідси, сину, я прошу, молю тебе!»
Але юнак, ні слова не промовивши,
Лиш дико глянувши, із піхов вихопив
Свій меч двосічний. Ледве врятувавсь отець,
Вбік швидко відхилившись. І, на себе шал
Свій обернувши, груди простромив собі
Мечем; бездольний і напівпритомний вже,
Обняв він мертве тіло нареченої,
І краплі крові із останнім подихом,
Пролив на лиця білі вмерлій дівчині.
Труп біля трупа — так вони лежали там,—
Шлюб скорбний їх у тьмі з'єднав Аїдовий,—
Хай для людей це вічним буде прикладом:
Немає над безумство лиха гіршого.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Що значить це? У дім вона вернулася,
Ні злого не сказавши, ані доброго.

ВІСНИК

І я дивуюсь, але все ж надіюся,
Що сором їй при всіх над сином сльози лить
І хоче в домі разом із служницями
Вона без свідків досхочу наплакатись.
Не схибить жінка, досить в неї розуму.

ПРОВІДНИК ХОРУ

Не знаю, тільки тиша ця здається нам
Від голосіння марного страшнішою.

ВІСНИК

Ми зараз будем знати, чи, зайшовши в дім,
Вона не затаїла в серці змученім
Думок таємних. Справедливо кажеш ти:
В мовчанні, надто довгім, щось непевне є.

ПРОВІДНИК ХОРУ

От і сам володар вже підходить до нас,
Переконливий доказ несе він в руках,
Якщо можна сказать, не чужої біди,
А своєї провини тяжкої.

КОММОС

Строфа I

КРЕОНТ

О гріх тяжкий,
Похиб розуму нерозумного,
Смертоносної гріх упертості!
Подивіться-бо — вбиті з вбивцями
Крові спільністю щільно з'єднані.
Жалюгідні ви, мої задуми!
Сина юного юна смерть взяла —
горе, горе нам —
Ти пішов од нас і загинув ти:
Та не винен ти — винен я у тім!

ХОР

Ой леле!
Надто пізно бачиш правду ти.

КРЕОНТ

О горе!
Її збагнув я, нещасливий! Бог якийсь
Мене безжально вразив прямо в голову,
На шлях нещасть жорстоких раптом кинувши,—
О горе, радість всю мені розтоптано,
О марна марносте жадань і прагнень всіх!

ВІСНИК ДРУГИЙ

О скільки горя в тебе, володарю мій!
Одне в руках несеш ти, друге — жде тебе
В твоєму домі,— йди й побачиш сам усе.

КРЕОНТ

Знов горе? Що ще може бути гіршого?

ВІСНИК ДРУГИЙ

Твоя дружина, справжня мати вмерлого,
Від свіжих ран, нещасна, теж загинула.

Антистрофа І

КРЕОНТ

О глиб страшний,
о Аїду глиб невблаганного,
Заповзявся ти погубить мене!
І яку тепер вість приносиш ти,
Найстрашніших лих оповіснику?
Знов ти вб'єш мене, вже загиблого!
Що ж бо, сину мій, що б ти мовив ще —
Горе, горе нам —
Та невже услід смерті синовій
Ще й дружинонька вже загинула?

ХОР

Глянь сам на неї —
ось її вже винесли.

КРЕОНТ

О горе!
Біду вже й другу, безталанний, бачу я.
Яке ж мені нещастя ще готується?
Ось синів труп я щойно на руках тримав,
І от, бездольний, я вже бачу труп новий!
О бідна матінко!
О бідний сину мій!

ВІСНИК ДРУГИЙ

При вівтарі себе убила в розпачі
Й навік склепила очі,— Мегареєву
Загибель славну перед тим оплакавши
І сина другого, отож біди вона
Тобі, дітоубивці, і накликала.

Строфа II

КРЕОНТ

Горе, горе нам!
Аж тремчу я ввесь. Хто б двосічний меч
Прямо в груди ці устромив мені?
Горе, горенько нещасливому —
Я нещастями скрізь оточений.

ВІСНИК ДРУГИЙ

Тебе сама небіжка звинувачує —
В одній-бо і у другій смерті винен ти.

КРЕОНТ

Та як же, бідна, позбулась життя вона?

ВІСНИК ДРУГИЙ

Мечем себе в самеє серце вразила,
Почувши про сумну загибель синову.

КРЕОНТ

О, кому ж би я між усіх людей
Цих провин тягар міг накинути?
Сам убив тебе,— безталанний, я —
Мовлю правду всю. Гей, прислужнику,
Відведіть мене, відведіть мерщій!
Більш нема мене — я ніщо тепер.

ХОР

Ти правду мовив,
                    якщо в горі правда є,
З усіх нещасть найкраще — найкоротше з них.

Антистрофа II

КРЕОНТ

Хай приходить він,
Щонайкращий день, мені суджений.
Хай же з'явиться мій останній день!
Хай мерщій іде, хай приходить він,
Щоб дня іншого вже не бачити.

ХОР

Це все — майбутнє.
Треба про сучасне ще
Подбати, а майбутнє — все в руках богів.

КРЕОНТ

Усі мої бажання — у молитві цій.

ХОР

Облиш молитву — від нещасть, нам посланих,
Ніколи смертним не урятуватися.

КРЕОНТ

Відведіть мене, божевільного,—
Я ж убив тебе, рідний сину мій,

І дружину вбив, і нема мені,
Безталанному, де подітися!
Все, що мав — згубив, лиш нестерпної
Долі впав тягар
на чоло мені.

ХОР

Запорукою щастя лиш мудрість одна
Може стати, й нікому не вільно богів
Зневажати. Зухвальців зухвалі слова
Доля їм повертає в ударах важких
І під старість лише
Запізнілої мудрості вчить їх.

ΦΙΛΟΚΤΕΤ

ДІЙОВІ ОСОБИ

ОДІССЕЙ.

ХОР МОРЕПЛАВЦІВ.

ВИВІДАЧ
під виглядом торговця.

ФІЛОКТЕТ.

НЕОПТОЛЕМ.

ГЕРАКЛ.

ПРОЛОГ

ОДІССЕЙ

Ось і безлюдне побережжя Лемносу,
Довкіл омите морем. Саме тут колись,
Неоптолеме, сину нездоланного
Між еллінів Ахілла, я в біді лишив —
Бо так вожді веліли — одинокого
Мелійця Пеантіда: на нозі його
Гноїлась рана невигойна, болісна.
При ньому жертви скласти ні вина узлить
Ніхто не міг належно: лихослів'ям він
І диким зойком табір переповнював.
Але до чого все це? Не пора тепер
Вести розмови: раптом він розвідає,
Що я причалив,— піде прахом задум весь,
Нелегко буде захопити лучника!
Та поки що на тебе покладаюся,
Піди й розглянься: тут крізна́ печера є.
У стужу промінь сонця із обох боків
До неї зазирає, а в спекотний день
Так і кортить поспати в ній на продуві.
По ліву руку, трохи нижче, вигулькне
Струмок, хіба що досі пересох уже.
Так ось: туди закравшись, ти кивни мені,
Чи хворий та́м ще, чи переселивсь кудись.
Щоб я, договоривши, ти — дослухавши,
До справи врешті приступили спільної.

НЕОПТОЛЕМ

Нехитре діло, Одіссею-владарю:
Здається, вже й помітив я печеру ту.

ОДІССЕЙ

А я не бачу... Зверху чи внизу вона?

НЕОПТОЛЕМ

Та зверху, лиш не чутно кроку жодного.

ОДІССЕЙ

А може, спить недужий десь у закутку?

НЕОПТОЛЕМ

Оселю бачу... без людей, занедбану.

ОДІССЕЙ

Нема й слідів ніяких, що живе там хтось?

НЕОПТОЛЕМ

Та от немовби постіль — купа листя тут.

ОДІССЕЙ

Оце й усе, що можна там побачити?

НЕОПТОЛЕМ

Ще кухоль дерев'яний, наспіх тесаний
Невмілою рукою, і кресало є.

ОДІССЕЙ

Напевне, він спромігся на майно таке.

НЕОПТОЛЕМ

Стривай-но! Онде, бачу, лахмани бридкі
Всі в сукровиці відворотній сушаться.

ОДІССЕЙ

Тепер не сумніваюсь — це його житло,
І сам він поблизу десь: чи далеко б міг
Піти каліка, хвору ногу тягнучи?
У пошуках поживи, певно, бродить тут
Або для рани лікувальне зілля рве.

(Вказуючи на мореплавця, супутника Неоптолема).

Ось цей хай піде гляне, щоб не стріти нам
Недужого зненацька: він-бо першого
Мене з-поміж аргів'ян захопити б рад.

НЕОПТОЛЕМ

(до мореплавця)

Іди й цю стежку повсякчас на оці май!

(До Одіссея).

Ну-ну, ти, очевидно, ще не все сказав.

ОДІССЕЙ

Ахілла сину! Те, за що взялися ми,
Не тільки сили вимагає — мужності.
Щó б не почув ти, отже,— хай нечуване —
Сприяти мусиш: ти ж бо тут — напарник мій.

НЕОПТОЛЕМ

Повелівай же!

ОДІССЕЙ

Ось що: Філоктетові
Обманом душу мусимо обплутати,
Коли спитає, хто ти, як забрів сюди,—
Відмовиш, не збрехавши, що Ахілла син,
Що вирушив додому, табір еллінів
Покинувши, бо гнівом запалав до них:
Благали, щоб ти був їм за союзника,—
Мовляв, інакше Трої не здобути їм.
Коли ж ти їх послухав,— не дали тобі
Ахіллової зброї, хоч по праву ти
Жадав — подарували Одіссеєві.
Ось так жалійся, зневажай, паплюж мене
Хоч як — я не ображусь, а відмовишся —
Занапастиш аргів'ян: поки з рук його
Не вихопимо лука — годі й думати,
Що край Дардана буде розруйнований.
Тут саме ти з ним легко б і відверто міг
Вести розмову, я ж — хіба нашкодив би:
Не плив же ти під Трою, заприсягшися,
Не з примусу... Не був в поході першому.
Мені ж не відбрехатись, хоч там що кажи...
А буде лук при ньому — то й мені кінець,
Як тільки вгледить, і тобі, супутнику.
Тож поміркуй гарненько, що робити слід,
Щоб лук цей невідхильний в нього викрасти.
Ти не такої вдачі, знаю, синку мій,
Щоб до брехні вдаватись та до підступу,
Зате нас дар солодкий — перемога — жде!
Кріпись! А завтра — знову станем чесними.
Якусь хвилину нині послужи мені,
Відклавши сором, ну а там — довіку вже
Служи зразком найвищим доброчесності!

НЕОПТОЛЕМ

Якщо когось не можу навіть слухати,—
Такому, Лаертіде, й не сприятиму!
Не з тих я, що навиклі потай зло чинить,
І не з таких-от, кажуть люди, батько був.
Готов я Філоктета взяти силою,
А хитрістю — нізащо! Стільки є нас тут —
І не зламаєм опір одноногого?
Боюсь, що з мене, хто в підмогу посланий,
Ще й зрадник вийде... Краще чесно, владарю,
Піддатись, ніж безчесно взяти верх над кимсь.

ОДІССЕЙ

Ахілла сину! Юнаком і я волів
Не на язик — на руку покладатися.
Життя ж мене навчило: не діла в людей,
А слово більше важить і керує всім.

НЕОПТОЛЕМ

А ще що, крім обману, повелиш мені?

ОДІССЕЙ

Велю я Філоктета взяти хитрістю.

НЕОПТОЛЕМ

А чи не краще прихилити, вмовити?

ОДІССЕЙ

Його не вмовиш і не візьмеш силою.

НЕОПТОЛЕМ

Аж так він у руці своїй упевнений?

ОДІССЕЙ

У стрілах, що від цілі не відхиляться.

НЕОПТОЛЕМ

Виходить, до такого й не наблизитись?

ОДІССЕЙ

Хіба що, повторяю, взяти хитрістю.

НЕОПТОЛЕМ

І не вважаєш, що брехати соромно?

ОДІССЕЙ

Якщо в брехні рятунок — то не соромно.

НЕОПТОЛЕМ

Як, не змигнувши оком, отаке верзти?

ОДІССЕЙ

Для корисної справи — напролом іди.

НЕОПТОЛЕМ

Везти його до Трої — чим корисно це?

ОДІССЕЙ

Лиш Філоктета стрілам Троя скориться.

НЕОПТОЛЕМ

Чи ж не мені судилось руйнувать її?

ОДІССЕЙ

Ні стрілам тим без тебе, ні тобі — без них.

НЕОПТОЛЕМ

Задля такої справи — варто б мати їх.

ОДІССЕЙ

Дві нагороди, окрім того, матимеш...

НЕОПТОЛЕМ

Ну-ну, які ж це... Може, й заохочуся.

ОДІССЕЙ

Назвуть тебе хоробрим і розсудливим.

НЕОПТОЛЕМ

Гаразд! Одклавши сором, я берусь за це.

ОДІССЕЙ

Поради пам'ятаєш? Не забув чого?

НЕОПТОЛЕМ

Раз я погодивсь — можеш бути впевнений.

ОДІССЕЙ

Тож залишайся, підожди самітника,
Я ж відійду: не хочу, щоб застав мене.
Вартівника одправлю на судно твоє.
А видасться мені, що надто довго вже
Ви забарились — миттю знов сюди пришлю
Його ж — як мореплавця, судновласника,
Щоби підозри не будити жодної.
Тоді-то з його мови хитромудрої

Висловлюй все, що може знадобитись нам.
То я вже до судна йду; ти ж — про діло дбай.
Хай, підступами славний, нас Гермес веде
Й Звитяжниця-Афіна — моя спільниця.

(Одіссей відходить. На сцену входить Х о р — веслярі із судна Неоптолема).

ПАРОД

ХОР

Строфа І

Ну що скажу, пришелець, що повім тому,
Хто нам віри не йме, про що — не обмовлюсь?
Що? Порадь, нема ж тобі
В мудрій раді, владáрю, рівних.
Бо ж і божéственне берло Зевса
Держиш нині, велителю.
Влади давньої всю вагу
Взяв ти, сину. Повчай же нас,
Як тобі посприять тепер.

НЕОПТОЛЕМ

Мабуть, хочеш розвідати закутки всі,
Де самітник живе, де оселя його,—
Розглядайся сміливо, та лиш прибреде
Небезпечний відлюдько, що тут оселивсь,—
Подаватиму знак тобі, ти ж повсякчас
Будь готовий мені посприяти.

ХОР

Антистрофа І

Твоя журба, владарю,— це й моя журба:
Добро, щастя твоє — в мене завжди на думці.
Де ж він, де, скажи мені!
Де пристанище, дім свій має?
Де, підкажи, він тепер може бути,
Де? Не зайве б дізнатися,
Щоб не застукав зненацька мене...
Де стежини, де крівля його,
Дома він чи пішов кудись?

НЕОПТОЛЕМ

Он заглибина в скелі — печéра крізна —
Там домівка його.

ХОР

А куди ж бідолаха подався?

НЕОПТОЛЕМ

Певно, бродить, каліка, десь тут поблизу,
Щоб якусь роздобути поживу собі.
Йде-бо чутка: мисливством сірома живе:
Час од часу, насилу тамуючи біль,
Він у звіра пернату пускає стрілу
І шукає дарма,
Хто б цілителем був його муки.

ХОР

Строфа II

Жаль мені... Ох і жаль його! —
Хто догляне самітника,
Ліки дасть? Ні душі ніде!
Сам-один коротає дні.
Їсть недуга недужого...
А доводиться ж раз у раз
Із постелі вставать... Як же він, як цей тягар
Одинцем несе?
Ось вона — воля богів!..
О, нещасний роде людський!
Справді без меж твої муки...

Антистрофа II

Він, хоч найблагородніший,
Хоч ніхто б не зрівнявся з ним,—
Усього тут позбавлений,
На безлюдді страждає.
Часом лиш зазирне сюди
Чи лякливий, чи хижий звір.
Терпить голод і біль. Думи, що душу гнітять,
Облягли його.
Тільки відлуння лунке
Зойки болісні хворого
Ген аж до моря доносить.

НЕОПТОЛЕМ

А мене й не дивує, що так він живе:
Всі ті муки, наскільки я можу судить,—
Од богів. Та причиною болю його
Стала Хріса, безжалісна німфа.
А що й нині без догляду мучиться тут,—

Так і те від богів: мабуть, є з них такий,
Хто подбав, щоб на Трою не міг скерувать
Він несхибні божественні стріли,
Поки день той настане, коли їй од них
Таки суджено, кажуть, упасти.

ХОР

Строфа III

Тихіше, сину...

НЕОПТОЛЕМ

Що таке?

ХОР

Здалось мені,
Наче стогін важкий долинув...
Десь поблизу
Стогне хтось... Але де ж він, де?
Чую, чую виразно —
Хтось насилу бреде сюди...
Ось ізнов долетів до вуха
Скрик такий, що аж душу рве...
Ясно, як день: невимовно страждає хтось.

ХОР

Антистрофа III

Пора, мій сину...

НЕОПТОЛЕМ

Ти сказав щось?

ХОР

Пильний будь!
Вже не хтозна-де — вже ж бо поряд
Той чоловік!
На сопілці не грає він,
Мов пастух серед поля,—
Тільки стогне та скрикує.
Чи, спіткнувшись, роз'ятрив рану,
Чи затон озирнув, куди
Не заходить судно,— так і стогне, й зітхає він.

ЕПІСОДІЙ ПЕРШИЙ

ФІЛОКТЕТ

Прибульці, хто ви?
З якого краю? Що вас привело сюди,
В цей закут? Ні оселі ж тут, ні гавані...
Про батьківщину, про свій рід мені
Повідайте... Та, бачу, одяг носите
Моєму серцю милий,— як у еллінів!
Почути хочу й мову... Не лякайтеся
Страшного з виду, бідака здичілого!
Молю, не відсахніться од самітника,
Що тут, серед безлюддя, коротає вік.
Скажіть, якщо ви друзі, хоч слівце якесь
У відповідь: не гоже ні мені до вас,
Ні вам до мене з підозрінням ставитись.

НЕОПТОЛЕМ

Ти для початку ось що, чужоземцю, знай:
Ми — елліни: про край наш ти питав мене.

ФІЛОКТЕТ

О мово рідна! Як-то любо слухати
Такого мужа... Скільки вже років спливло!
Яка потреба, синку, привела тебе,
З яким примчав ти вітром найприхильнішим?
Розказуй же. Про тебе все я знати б рад.

НЕОПТОЛЕМ

Омитий морем Скірос — край мій батьківський.
Пливу додому; син Ахілла; звуть мене
Неоптолемом. От і все вже знаєш ти.

ФІЛОКТЕТ

Дитя близького друга! Земле приязна!
О вихованцю Лікомеда сивого!
Звідкіль ти шлях верстаєш? Як доплив сюди?

НЕОПТОЛЕМ

З-під Іліона море борозню тепер.

ФІЛОКТЕТ

Невже? Тебе ж із нами не було тоді,
Коли на Трою ми рушали суднами.

НЕОПТОЛЕМ

На тій війні виснажній, отже, й ти бував?

ФІЛОКТЕТ

То як? Ти не впізнав ще співбесідника?

НЕОПТОЛЕМ

Кого не бачив — марно й пізнавать того.

ФІЛОКТЕТ

Не знаєш мого ймення? Не чував про те,
Які мені на долю біди випали?

НЕОПТОЛЕМ

Повір — не чув, не знаю нічогісінько.

ФІЛОКТЕТ

Який же справді я богам ненависний,
Коли не те, що вдома, а й в Елладі всій
Про мене й досі не пішов ще розголос!
А ті, безбожні, що мене тут кинули,
Сміються мовчки... А триклята виразка
Гноїться щораз більше, допіка мені.
Ахілла сину, довгожданий гостю мій!
Я той — ти чув, можливо,— в кого є тепер
І стріли, й лук Геракла, я — Пеанта син,
Звусь Філоктетом. Два воєначальники
З вожаєм кефаленян тут зоставили
По-зрадницькому в самоті недужого,
Страждéнного: в ту пору на нозі моїй
Була вже рана од змії убивчої.
Таким, юначе, тут мене й покинули,
Припливши кораблями з Хріси — острова.
Підстерегли, підступні, як, намучений
Од хитавиці, я здрімнув край берега
В печері,— й радо морем попливли собі,
А другові — об'їдки, лахмани якісь,
Мов жебраку, лишили... Хай на них таке!..
Тепер подумай, синку, що я міг тоді,
Прокинувшись, відчути, скільки сліз пролив,
Пустелю озирнувши,— без товариша,
Який поміг би вчасно, вмів би травами
Зарадити хворобі!.. Як зітхав я тут,
Коли на видноколі бачив судна ті,
Що сам їх вів недавно! Все оглянув я —
Саме лиш горе бачив, а було його,
Мій сину, вдосталь — оком не окинути!
О, як повільно день по дневі час минав!..
Я сам подбати мусив про харчі якісь
У цій оселі вбогій. Годував мене
Цей лук несхибний — голубів підстрілював

Лякливих. Що стріла, злетівши з тятиви,
Підбила,— я, нещасний, мусив сам по те
Повзти, насилу хвору ногу тягнучи.
А треба ж і водою закропитися,
І хмизу наламати, бо ж і тут бува
Узимку холоднеча... Шкутильгаючи,
Я брів, бездольний. А погасло вогнище —
Із каменя іскрину я викрешував,
І вогник од загину рятував мене.
Як бачиш, є де жити, є зігрітись чим,
Лиш од недуги, жаль, немає засобу.
Тепер про острів дещо розповім тобі.
Сюди хіба що скрута запроваджує:
Ні якоря не кинеш, ні товару тут
Не збудеш, і не знайдеш пристановища.
Обачний мореплавець не пливе сюди;
Хіба, кажу, потреба: у житті людськім,
Немов на довгій ниві,— все трапляється.
Загляне випадково хтось на берег цей —
Поспівчуває, словом перекинеться.
Залишить дещо з їжі, дещо — з одягу;
Та досить натякнути, щоб одвіз мене
Додому,— кожен мовкне... От і мучусь тут,
Голодний і холодний, вже десятий рік,
І їсть мене хвороба ненажерлива.
Ось як Атріди й Одіссей, мій голубе,
Зі мною повелися! Хай і їм таку ж
Безсмертні Олімпійці долю визначать!

ХОР

І я не менше, ніж прибулі, вражений,
Пеанта сину, страднику, життям твоїм!

НЕОПТОЛЕМ

Цих слів правдивість можу сам посвідчити,
Адже вожді — Атріди, лиходії ті,
І Одіссей далися і мені взнаки.

ФІЛОКТЕТ

Невже ж і над тобою наглумилися
Негідники? У гніві, бачу, й ти на них.

НЕОПТОЛЕМ

Правицею б той гнів мій заспокоїти!
Щоб і Мікени й Спарта пересвідчились,
Що й Скірос родить сильних і стійких мужів!

ФІЛОКТЕТ

Розумне слово! Але що в тобі до них
Таку велику пробудило ненависть?

НЕОПТОЛЕМ

Скажу, Пеанта сину, хоч і важко це,
Яких образ, прибувши, я зазнав од них.
Коли з веління долі сам Ахілл поліг...

ФІЛОКТЕТ

Стривай-но! Я дізнатись хочу поки що,
Чи син Пелея справді впав, подоланий?

НЕОПТОЛЕМ

Упав. Але не смертний — бог стрілу послав:
Загинув, кажуть, він од Феба-лучника.

ФІЛОКТЕТ

Обидва славні — вбитий і хто вбив його.
Оплакувать Ахілла чи твої жалі
Дослухати спочатку,— годі вирішить.

НЕОПТОЛЕМ

Гадаю, в тебе досить горя власного;
Над кимось іншим, друже, не тобі тужить.

ФІЛОКТЕТ

Розумно мовиш, сину. Отже, знов почни
Про те, якої кривди завдали тобі.

НЕОПТОЛЕМ

На кораблі барвистім Одіссей прибув
Божистий з мого батька вихователем.
І кажуть — чи то правду, чи хитруючи —
Що, раз поліг мій батько, то Пергам узять
Мені — й нікому більше — не судилося.
Таке сказавши, друже мій, не мусили
Мене вмовляти довго на судно зійти:
Найбільше прагнув батька я побачити
До похорону — ще ж його й не бачив я!
Крім того, й слави голос підганяв мене:
Ану ж, гадав я, Трою підкорю-таки!..
От і пустився в море... Другий день минав —
Причалив я щасливо до печального
Сігея. Не отямивсь, а вже військо все
Вітає, оточивши... Присягаються,
Що перед ними — вилитий Ахілл стоїть.
А він — на марах. От, його оплакавши,

Нещасний, до Атрідів незабаром я
Подавсь, до друзів,— бо вважав їх друзями,—
По зброю та все інше, що в отця було.
Відповіли ж зухвальці — річ нечувана! —
Таке: «Ахілла сину, все, що батько мав,—
Узяти можеш, окрім зброї: інший муж —
Лаерта син, став нині її власником».
Од гніву я здригнувся. Важко скривджений,
Гірку сльозу змахнувши, ось що мовив їм:
«Як сміли ви, зі мною не порадившись,
Поганці, дати мою зброю іншому?»
Тут Одіссей озвався — поблизу він був:
«Дали по праву, друже: чи ж не я в бою
І зброю, й тіло врятував полеглого?»
Я спалахнув ще дужче, проклинати став
Негідника, прокльонів не жаліючи,
Бо ж він на мою зброю посягнуть посмів!
А той, хоч і не з тих він, хто скипати звик,
Ужалений тим словом, так озвавсь тоді:
«Ти був не з нами, знехтував обов'язком,
А ще злословиш. Тож не попливти тобі
Вовік на Скірос із цією зброєю!»
Таких докорів та образ наслухавшись,
Пливу додому: Одіссей відняв-таки
Моє — у мене, злодій з роду злодія!
Вождів, одначе, більше, ніж його, виню:
Під їх рукою — місто, як і військо все;
Народ бере з них приклад, і таке бува,
Що й сам псується, неподобство бачачи.
Усе сказав я. Хто порвав з Атрідами,—
Мені хай буде другом і богам усім!

ХОР

Строфа

Геє, богине гірська, годувальнице спільна,
Зевса мати свята,
О ти́, чия оселя — золотом славний Пактол!
Мати владна, тебе
Ми й там, біля Трої,
Благали, коли
Глумились Атріди над ним,
Одіссеєві давши
Ахіллову зброю —
Вінець почестей всіх,—
Тебе, благодатна,
Чию колісницю леви
Тягнуть — биків убивці.

ФІЛОКТЕТ

Виходить, не без горя нині й ви сюди
Навідалися, друзі, не без прикрощів.
А що́ від вас почув я, те засвідчує
Атрідів руку, Одіссея хитрощі.
На що він здатний, знаю: слів нема таких,
Ні вчинків підлих, на які б не зважився,
Коли потрібно довершити зло якесь.
Отож і не дивуюсь. Але як таке
Еант міг допустити найхоробріший?

НЕОПТОЛЕМ

Еанта не було вже... Не змогли б мене
Пограбувати, якби він ще жив тоді.

ФІЛОКТЕТ

О горе! Що сказав ти? Й він покинув нас?

НЕОПТОЛЕМ

Уже він не побачить світла денного.

ФІЛОКТЕТ

Так-так... А син Тідея або той, кого
Сізіф лукавий передав Лаертові,—
Живі-здорові... От кому б загинути!

НЕОПТОЛЕМ

Не варто й сподіватись: ті живуть собі
У таборі аргів'ян, процвітаючи.

ФІЛОКТЕТ

А друг мій сивочолий, славний розумом
Пілієць Нестор, як він там? Це ж він, було,
Зухвальців мудрим словом осадити міг.

НЕОПТОЛЕМ

Недобре й коло нього: втратив сина він,
Що з ним був разом,— Антілоха любого.

ФІЛОКТЕТ

От і новини!.. Саме про цих двох мені
Таке почути, ой, як не хотілося!
Гай-гай! Що тут робити? Тих немає вже,
А Одіссей — гуляє, хоча слід було б
Йому, злодюзі, в землю замість них лягти!

НЕОПТОЛЕМ

Такий не дасться легко; але й хитрощі
Не в кожній справі, Філоктете, верх беруть.

ФІЛОКТЕТ

А де, скажи будь ласка, де ж то був тоді
Патрокл, кого мій батько над життя любив?

НЕОПТОЛЕМ

І той загинув. Ось що в двох словах тобі
Скажу: війна звичайно тільки тих бере,
Хто мужній, а негідник — не потрібен їй.

ФІЛОКТЕТ

На жаль, це правда... І тому спитаю ще:
Де нині той поганець, що під Троєю
Все мудрував, бувало? Як ся має він?

НЕОПТОЛЕМ

Ти Одіссеєм, видно, зацікавився?

ФІЛОКТЕТ

Ні-ні, я не про нього. Був Терсіт такий,
До балачок охочий, хоч ніхто його
Не слухав, недотепу. Чи живий іще?

НЕОПТОЛЕМ

Живий ще, кажуть... Та його й не бачив я.

ФІЛОКТЕТ

Ну-от: лихе не гине, хоч там що кажи!
Небесні сили про лихе піклуються:
Якогось пройду, крутія приємно їм
З Аїду повертати, справедливого ж
І чесного — чимшвидше поселити там.
Ну як на це дивитись? Як богів хвалить?
Хвалю їх, але правди, бач, і в них нема.

НЕОПТОЛЕМ

Віднині, сину владаря́ Етейського,
Триматимусь далеко від людей лихих —
Атрідів — і до Трої вже не вирушу.
Бо в кого нечестивий гнобить чесного,
Де правда гине, а нікчема верх бере,—
З такими не здружуся, знать не хочу їх!
Отецьким домом на скелястім Скіросі
Втішатимусь; про більше — й не подумаю.
Однак мені в дорогу, на судно пора.
Прощай, Пеанта сину! Хай боги тобі
Дадуть жадане од недуги зцілення!
А ми йдемо вже. Тільки-но сприятливий
Пошле нам подув небо,— в море вийдемо.

ФІЛОКТЕТ

Рушаєте? Так скоро?..

НЕОПТОЛЕМ

Біля моря слід
На мить догідну ждати — не на віддалі.

ФІЛОКТЕТ

Благаю, дорогий мій, батьком-матір'ю,
Усім, до чого дома серцем горнешся,
Навколішках благаю — не лишай мене
Самотнього в стражданнях — ти ж і бачив їх,
Про них од мене досхочу й наслухався.
Кудись у закут корабельний кинь мене...
Хоч зайвиною буду, хоч турбот завдам,
Ти все-таки наважся: благородному —
Йде благородне, від ганьби тікає він.
Не допоможеш — ізганьбиш ім'я своє,
А зглянешся — прославиш, тільки б цілим я
Ступив на берег Ети, краю рідного!
Ти й дня на це не стратиш. Не барись лишень!
Кажу ж, куди захочеш — чи на ніс судна
Вели мене покласти, чи на палубу,
Чи на корму, щоб менше заважав я вам.
Благаю Зевсом, прохачів захисником,—
Ось я, кульгавий, кволий, на коліна впав,—
Погодься! Не лишай тут одинокого,
Де ні людського сліду, ні житла нема!
Або в свій край, на Скірос, одвези мене,
Або ж і до Евбеї Халкодонтської
Зверни: відтіль до Ети недалеко вже,
До верховин Трахінських, до прозорого
Сперхея; дай уздріти батька любого...
Та непокоїть думка: вже ж роки спливли...
Чи не помер він? Часто ж мореплавцями
Я слав йому вітання і прохав його,
Щоб сам сюди по мене корабель послав.
Але, чи то помер він, чи — бува ж таке
Частенько — мореплавці, шлях верстаючи
Додому, забували про доручення...
Тепер до тебе — вісника й супутника —
Припав я: порятуй же, зглянься, зваживши,
Яке життя непевне, перемінливе:
То нас потішить успіх, то невдача б'є;
Не знаєш зараз горя — сподівайсь його,
Живеш чудово, то тим паче пильний будь,
Щоб у біду зненацька не потрапити.

ХОР

Антистрофа

Зглянься, владарю, над ним! Про великі страждання
Ти від нього почув.
Нехай таке-от горе друзів моїх омине!
Якщо ти Атрідів лихих
Не зносиш, владарю,—
На користь йому
Підлість їхню зверни.
На спорядженім добре
Швидкохіднім судні
Його миттю б одвіз
До рідного дому,
Щоб кари богів безсмертних
Не накликать на себе.

НЕОПТОЛЕМ

Тепер ти співчутливий, та дивись мені —
Від слів тих не відмовся, хай-но день який
На кораблі побудеш біля хворого!

ХОР

Ні-ні! Цього не буде. Ти не матимеш
Нагоди справедливо дорікнуть мені!

НЕОПТОЛЕМ

А й справді не годиться, щоб я другові
В скрутну хвилину менше, аніж ти сприяв.
Ну що ж, тоді в дорогу! Не барись лише.
Судно тебе і прийме, й повезе тебе,
Щоб тільки путь щасливу нам боги дали
Від цього краю — до мети кінцевої.

ФІЛОКТЕТ

О днино світла! Наймиліший друже мій!
Прихильні мореплавці! Урятований,
Як доведу на ділі свою вдячність вам?
Рушаймо!.. Завернім лиш у житло моє,
Домівку необжиту,— поклонюся їй...
Побачиш, як я стійко за життя боровсь.
Ніхто й дивитись, певно б, не наважився
На те, до чого звик я: з необхідності
Я мусив полюбити навіть труднощі.

ХОР

Стривай! Сюди підходять два мужі якісь.
Із корабля один з них; другий — начебто
Чужинець... Тож увійдем, їх послухавши.

Входять перевдягнений на торговця **вивідач** і **мореплавець**.

ВИВІДАЧ

Ахілла сину, ось твого супутника —
Судно твоє стеріг він ще з двома людьми —
Про тебе запитав я — де ти, знать хотів.
Бо ж і мене, як бачиш, несподівано
Щаслива доля, випадок привів сюди.
Пливу з-під Трої на суденці скромному
До Парапету — мого краю рідного,
Що славний виноградом. Та почув ото
Від мореплавців, що вони з твого судна,
Й рішив не відпливати мовчки з Лемносу,
А дещо за віддяку сповістить тобі.
Ти й не чував, можливо, що аргів'яни
На тебе знову — та й не на словах лише —
На ділі завзялися — і не баряться.

НЕОПТОЛЕМ

Твоя турбота, гостю, не залишиться,
Раз я не з підлих, без моєї вдячності.
Нічого не приховуй, хай довідаюсь,
Яка ще свіжа пакость їм на ум зійшла.

ВИВІДАЧ

Вслід за тобою вийшли в море поспіхом
Похилий Фенікс і сини Тесеєві.

НЕОПТОЛЕМ

Щоб силою чи словом повернуть мене?

ВИВІДАЧ

Не знаю. Що почув я, те й кажу тобі.

НЕОПТОЛЕМ

Так це задля Атрідів так стараються
І сивий Фенікс, і його супутники?

ВИВІДАЧ

До того ж неабияк — наполегливо...

НЕОПТОЛЕМ

А що ж то заважає Одіссеєві
Прибути особисто? Може, страх бере?

ВИВІДАЧ

За іншим чоловіком вибирався він
З Тідея сином, коли я відчалював.

НЕОПТОЛЕМ

За ким же це сам хитрий Одіссей рушав?

ТОРГОВЕЦЬ

Та був такий... Одначе хто ось цей, скажи,
Що біля тебе?.. Може щось підслухати...

НЕОПТОЛЕМ

Ти бачиш, друже, Філоктета славного.

ВИВІДАЧ

Тепер — ні слова більше! І, не гаючись,
Чимшвидше забирайся з цього острова!

ФІЛОКТЕТ

Про що він, синку? Начебто про мене щось
Говорить хитромудро, по-торговому.

НЕОПТОЛЕМ

Я й сам не знаю. Хай він ясно скаже все
Тобі, мені й цим людям, лиш без натяків.

ВИВІДАЧ

Не підбивай на зраду, не свари мене,
Ахілла сину, з військом: прислужусь йому —
То й зароблю немало, як на вбогого.

НЕОПТОЛЕМ

Я не люблю Атрідів. Чоловік ось цей —
Мій друг найближчий, бо також не зносить їх.
Якщо сюди прийшов ти з добрим наміром,—
Що чув,— усе розказуй, та по щирості!

ВИВІДАЧ

Що робиш, думай!

НЕОПТОЛЕМ

Вже давно обдумав я.

ВИВІДАЧ

Вину звалю на тебе.

НЕОПТОЛЕМ

Згода! Слухаю...

ВИВІДАЧ

Так-от, як чув ти, два мужі: Тідея син
І Одіссей могутній морем рушили
По нього,— присяглися привезти його,
Переконавши, а як ні — то силою.
Усі ж ахейці чули: Одіссей про це
Оголосив прилюдно з більшим запалом,
Ніж син Тідея, за цю справу взявся він.

НЕОПТОЛЕМ

Минуло стільки часу... Що ж то раптом так
Атріди шлють по нього, хоч самі ж його,
Немов який непотріб, тут покинули?
Озвалась, може, совість? Чи богів рука,
Що злочини карає, врешті втрутилась?

ВИВІДАЧ

Якщо про те й не чув ти, розповім тобі
Все по порядку. Ворожбит славетний був
І благородний — син Пріама; ймення мав
Гелен. І ось підступний Одіссей-хитрун,
Опльований негідник, полонив його,
Вночі один підкравшись. От і в табір свій
Привів у путах, ще й хвалився здобиччю.
Ахейцям ясновидець провістив тоді,
Між іншим, що до Трої не ввірватись їм,
Якщо... того не вмовлять і не вивезуть
Із острова, де й нині проживає він.
Лаерта син, почувши віщування те,
Пообіцяв ахейцям привезти звідтіль
Каліку й показати всьому людові.
Гадав переконати або ж силою
Упертюха пригнати. Ще й життям своїм
Ручався, що без нього не повернеться.
Усе сказав я. Раджу не баритися
Тобі й усім, до кого не байдужий ти.

ФІЛОКТЕТ

О горе! Ця потвора, цей недолюдок
Мене схилити хоче!.. Навіть клятву дав!
Нізащо! З мли скоріше попідземної
Вернусь до світла, як його отець колись.

ВИВІДАЧ

Цього вже я не знаю. На судно своє
Пішов я. Вам — удачу хай боги пошлють.

ФІЛОКТЕТ

Виходить, син Лаерта — от же виродок! —
Підластившись до мене, сподівається
І привезти, й ахейцям показать мене?
Ну, ні! Вже краще б ту змію послухати,
Що через неї ногу відняло мені!
Такий до слів і вчинків наймерзенніших
Охочий завжди — от і поспішить сюди.
В дорогу, друже! Від його судна нехай
Чимшвидше нас відділить широчінь морська!
Рушаймо! Хто за діло вчасно візьметься,
Тому і відпочити, і поспать не гріх.

НЕОПТОЛЕМ

Нехай лише погожий вітерець подме,—
Майнемо; поки що він — несприятливий.

ФІЛОКТЕТ

При будь-якому треба від біди тікать.

НЕОПТОЛЕМ

Але ж і їм цей вітер нині в очі дме.

ФІЛОКТЕТ

Коли хто на грабунок, на розбій іде,
Такого й супротивний вітер виручить.

НЕОПТОЛЕМ

Ну то пливімо. Та візьми з житла свого
Те, що потрібно, або те, що кинуть жаль.

ФІЛОКТЕТ

Речей там небагато... Дещо є, однак.

НЕОПТОЛЕМ

Таке, чого немає на судні моїм?

ФІЛОКТЕТ

Є лікувальне зілля: прикладу його
До виразки гнійної — тут же легшає.

НЕОПТОЛЕМ

Винось же! Може, ще щось ти б узять хотів?

ФІЛОКТЕТ

Боюсь, чи там стріли я не лишив, бува:
Могла б до рук потрапить комусь іншому.

7 9 34

НЕОПТОЛЕМ

Так це той лук славетний, що в руці твоїй?

ФІЛОКТЕТ

Звичайно ж. У правицю лиш його беру.

НЕОПТОЛЕМ

А можна зблизька глянуть, і торкнутися,
Й поцілувати, божеством вважаючи?

ФІЛОКТЕТ

Не тільки лук цей, друже,— кожну річ мою
Бери, якщо бажаєш, і торкайсь її.

НЕОПТОЛЕМ

Бажаю. І, як тільки справедливо це,—
Дозволь. Якщо зухвало, то відмов мені.

ФІЛОКТЕТ

Похвально, синку. Дозволяю з радістю,
Бо ти ж мені дав змогу знову бачити
Промінне сонце, рідну Ету — берег мій,
Старого батька, друзів; ти підняв мене
Над ворогами, хоч я був повержений.
Тому сміливо взяти й повернути знов
Цей лук ти можеш. Гордий будь: торкнувсь його
Лиш ти один по праву мужа чесного...
Його й мені за добродійство вручено.

НЕОПТОЛЕМ

Я рад, що ми зустрілись, побраталися:
Хто добротою за добро відплачує,—
Такого друга ставлю над скарби усі.
То входь же...

ФІЛОКТЕТ

Я хотів би, щоб і ти ввійшов:
На тебе, друже, обіпруся, немічний...

(Входять у печеру).

СТАСИМ ПЕРШИЙ

ХОР

Строфа І

Я сам того не бачив, та чував про те,
Часто, як син усевладного Кроноса
До крилатого кола велів
Прикріпить Іксіона,
Що на ложе його посягнув.
Та не бачив, однак, і не чував,
Щоб допекла комусь
Доля так, як цьому ось нещасливцю!
Хоча нікому кривди не чинив,
А чесно з чесним жив — і ось
Марно гине тут! Я все дивуюсь дивом:
Як це він міг — весь час один —
Слухати клекіт хвиль морських,
Як міг нести тягар такий —
Долю свою печальну?

Антистрофа І

Каліка безпорадний, сам собі сусід,—
Жодної поруч душі співчутливої...
Потужити нема йому з ким
Над бідою своєю,
Що їсть тіло, висмоктує кров.
І ніхто помічних трав тут не рвав
На землі-годувальниці,
Щоб накласти на ногу, зупинити
Пекучу кров, що з виразки струмить.
І от, як тільки біль діймав,
Повз він, повз кудись, наче дитя безсиле,
Неньки ніде не бачачи,
Аби хоч трохи втишити
Біль ненажерний, що з дня на день
Душу йому з'їдає.

Строфа II

Від святої землі не споживав плодів
Тих, що люди їдять, господарюючи,
Ні,— жививсь лише тим, що постачала
Легкопера стріла, злетівши з лука.
Бідна, журна душе!
Десять років спливло — й не закропивсь

Навіть ковтком вина:
Було, води краплина лиш заблисне десь —
Тягнувся до неї!..

Антистрофа II

Нині стрівсь йому син небоязких людей.
З часом біди минуть — буде щасливий він.
Мореплавне судно щойно сьогодні
Мчить його звідсіля в рідну оселю,
Ген до мелійських німф,
Де хлюпоче Сперхей, де зі щитом
Мідним божистий муж
Зійшов на Ету, щоб до богів злетіть
В огні божественнім.

Входять Неоптолем і Філоктет.

ЕПІСОДІЙ ДРУГИЙ

НЕОПТОЛЕМ

Чому ж ти зупинився, наче вкопаний,
Змінився на обличчі, занімів нараз?

ФІЛОКТЕТ

Ой-ой-ой-ой!..

НЕОПТОЛЕМ

Що сталось?

ФІЛОКТЕТ

Та нічого... Можна йти тепер.

НЕОПТОЛЕМ

Чи не діймає знову лютий біль тебе?

ФІЛОКТЕТ

Ні-ні... Стривай-но... Начебто полегшало...
Боги безсмертні!..

НЕОПТОЛЕМ

Чому ж безсмертних кличеш так розпачливо?

ФІЛОКТЕТ

Щоб од біди, ласкаві, врятували нас.
Ой-ой-ой-ой!..

НЕОПТОЛЕМ

Та що таке з тобою? Чи весь час отак
Мовчатимеш? Я ж бачу: щось болить тебе.

ФІЛОКТЕТ

Пропав я, друже!.. Вже не приховать мені
Від вас своєї муки! Ох!.. Вертається,
Вертається страждання! Ох, нещасний я!..
Пропав я, друже!.. Біль зжирає! Ой-ой-ой!..
Ой-ой-ой-ой-ой-ой-ой-ой-ой-ой-ой-ой!..
Як тільки під рукою меч у тебе є,—
Богами заклинаю,— відітни мерщій
Ступню зболілу, не щади й життя мого!
Не гайся, сину!..

НЕОПТОЛЕМ

Що трапилося знову, чом ти гірко так
І слізно над собою побиваєшся?

ФІЛОКТЕТ

Ти знаєш, синку...

НЕОПТОЛЕМ

Що ж?..

ФІЛОКТЕТ

Ти знаєш...

НЕОПТОЛЕМ

Що ж таке?
Не знаю.

ФІЛОКТЕТ

Як не знаєш? Ой-ой-ой-ой-ой!..

НЕОПТОЛЕМ

Такого болю напад важко стерпіти...

ФІЛОКТЕТ

Ой, невимовно важко!.. Пожалій, молю!..

НЕОПТОЛЕМ

Одначе, як?

ФІЛОКТЕТ

Із страху не покинь мене!
Це лихо час од часу повертається,
Блуканням наситившись...

НЕОПТОЛЕМ

Ох же бідний ти!
Такі страждання люті облягли тебе...
Подати, може, руку?.. Помогти у чімсь?

ФІЛОКТЕТ

Та ні, не треба, любий. Краще лук візьми —
Ти щойно ним цікавивсь — і пильнуй його,
Немов зіницю ока, поки приступ цей
Не вгомониться. Окрім того, сон міцний
Склепляє вічі, хай-но лютий біль мине.
А він лиш сам минає. Тож дозволь, щоб я
Поспав спокійно. Та якщо появляться
Тим часом ті,— благаю: не наважся їм
Віддати лук мій!.. Чи тебе проситимуть,
Чи пригрозять — нізащо, бо й себе тоді
Занапастиш зі мною, прохачем твоїм.

НЕОПТОЛЕМ

Я пильний, не хвилюйся: тільки в тебе він
Та в мене буде. Тож подай і — хай щастить!

ФІЛОКТЕТ

(вручаючи лук)

Бери... Але ревниве божество благай,
Щоб через лук цей, синку, й ти біди не мав,
Як я, як той, у кого він раніше був.

НЕОПТОЛЕМ

Хай небо нам поможе, хай сприятливий
Повіє вітер, хай щастить у морі нам,
Якщо безсмертні схвалять наше плавання.

ФІЛОКТЕТ

Боюсь, чи знадобляться побажання ті:
Он чорна кров сочиться знову з виразки —
Нове на мене лихо насувається...
Біда! Біда!..
Гай-гай! Яка ж то мука — та нога моя!
Вже підповзає...
Ну ось... Вже почалося... Ох, біда мені!
Ти все вже знаєш, та молю — не кинь мене!
Ой-ой-ой-ой!..
Тобі б такого болю, що аж груди рве,
Мій друже кефалленський! Гину, гину я!..
Вам також, Менелаю й Агамемноне,
Вожді, бажаю щиро: хай і вас обох

Так довго замість мене ця напасть жере!
Нещасний я!..
О смерте моя, смерте! День при дні тебе
Гукаю — не приходиш... А давно пора!
Візьми ж мене, мій друже, мій захиснику,
І в полум'я лемноське, славне полум'я
Склади, мій чесний друже! Так і я колись,
Для Зевсового сина звівши вогнище,
Цей лук отримав, що ото в руках твоїх.
Що скажеш, синку?..
Що скажеш? Озовися! Що намислив ти?

НЕОПТОЛЕМ

Давно й мене хвилює твоя доля зла...

ФІЛОКТЕТ

Кріпись, мій сину: як раптово звалиться
Те лихо, так раптово й одлетить воно.
Не покидай, благаю, одинокого!..

НЕОПТОЛЕМ

Я тут... Не бійся.

ФІЛОКТЕТ

Не покинеш?

НЕОПТОЛЕМ

Певен будь.

ФІЛОКТЕТ

Присягою не стану тебе зв'язувать.

НЕОПТОЛЕМ

Без тебе я не зможу попливти відсіль.

ФІЛОКТЕТ

Подай правицю в доказ.

НЕОПТОЛЕМ

Радо. Ось вона.

ФІЛОКТЕТ

Веди, веди вже...

НЕОПТОЛЕМ

Що таке?

ФІЛОКТЕТ

Наверх веди...

НЕОПТОЛЕМ

Ти знову мариш? Он на небо дивишся.

ФІЛОКТЕТ

Залиш... Залиш...

НЕОПТОЛЕМ

Куди ж ти?

ФІЛОКТЕТ

Та залиш мене!..

НЕОПТОЛЕМ

Нізащо!

ФІЛОКТЕТ

Гину, гину!.. Не торкайсь мене!..

НЕОПТОЛЕМ

Гаразд. Порозумнієш — не торкатимусь.

ФІЛОКТЕТ

Прийми ж мене, о земле! Помираю вже...
Не підведуся... Біль змагає... Сил нема...

НЕОПТОЛЕМ

Здається, незабаром тихий сон його
Огорне... Он на груди звісив голову.
По всьому тілі виступає піт рясний.
А на стопі набряклій з жили кров уже
Прорвалась чорна. Хай же, друзі, час якийсь
Поспить він, у глибокий сон поринувши.

СТАСИМ ДРУГИЙ

ХОР

Строфа

Сне, що ні туги не знаєш, ні болісті,
Злинь, легкокрилий, сюди,
Вла́дарю спокою, миру!
Хай ця погідність ясна
Не покидає очей його сонних...
О злинь, наш Цілителю, злинь!
Сам тепер вирішуй, сину,
Як тут бути, що робити...

Що ж тут гаятись даремно:
Бачиш, він заснув уже.
Нагода — це перша
В усьому порадниця:
Успіху прагнеш —
Не прогав її!

НЕОПТОЛЕМ

Спить він, не чує... Я ж певний: даремною
Здобиччю буде
Лук цей у нас, якщо звідси відчалимо
Без його власника —
Нашого діла вінця. З ним вернутися
Бог повелів нам.
Сором хвалитися ділом незробленим,
Хитрим до того ж!

ХОР

Антистрофа

Бог тим усім потурбується, сину мій...
Тільки тихіше веди
Мову, мій сину, тихіше:
Сон у недужих — не сон.
Очі його, хоча млою повиті,
Помітять усе, сторожкі.
Не барися: якнайдалі
Ти зірку́ спрямовуй думку
І вирішуй, що робити,
Тільки так, щоб той не знав.
Якщо ти наваживсь
Йому посприяти,—
Мудрий підкаже:
Небезпеки жди.

ЕПОД

Вітер, вітер попутний дме!
Ну, а муж той — немов сліпець
Безпорадний у млу пірнув:
Сон опівдні — глибокий сон.
Ні рукою не рушить він,
Ні ногою — справдешній мрець.
От і зваж, чи правий ти...
Певен я: найкраща рада —
Не ступати на слизьке.

ЕПІСОДІЙ ТРЕТІЙ

НЕОПТОЛЕМ

Тепер — ні слова більше! Будьте пильними:
Ось очі він розплющив і чоло підвів.

ФІЛОКТЕТ

Знов бачу сонце! Й ви, хоч не надіявся,—
Зі мною, друзі, охоронці сну мого...
Не сподівавсь я, синку, що зумієш ти
Так терпеливо мою муку зносити,
Що хворого не кинеш, помагатимеш...
А пригадаю тих воєначальників —
Атрідів... Як зі мною повелись вони!
Ти справді благородний, не по-їхньому,
Бо зміг без нарікання перетерпіти
Мої жахливі крики, сморід виразки.
Тепер, коли недуга вгомонилася,
Немовби задрімала, підніми мене,
Постав на ноги, синку. Може, втому цю
Я пересилю з часом,— на судно тоді
Поспішимо й у море тут же рушимо.

НЕОПТОЛЕМ

Я радий, що ти знову — аж не віриться! —
Відчув полегкість, що живеш і бачиш нас.
Бо так ти настраждався під час приступу,
Що на живу людину вже й не схожий був.
То встань же... А захочеш — понесуть тебе
Ті люди. Ти не будеш тягарем для них,
Якщо ми двоє на цей крок наважились.

ФІЛОКТЕТ

Спасибі. Якщо ласка, підніми мене.
Їх не турбуй завчасно, хай не мучаться
Тим запахом нестерпним: їм набридне ще
Моє сусідство, хай-но в море вийдемо.

НЕОПТОЛЕМ

Ну що ж, тоді підводься, може, ступиш крок.

ФІЛОКТЕТ

Ти не хвилюйся. Підведусь: не вперше-бо.

НЕОПТОЛЕМ

Ой, що ж мені робити? Що ж робить мені?

ФІЛОКТЕТ

Про що ти, синку? Чи хотів сказати щось?

НЕОПТОЛЕМ

Хотів, та як — не знаю... Розгубився я...

ФІЛОКТЕТ

Не говори такого! Ти — розгублений?

НЕОПТОЛЕМ

І то настільки, що не бачу виходу.

ФІЛОКТЕТ

Чи не хвороби налякався все-таки?
На кораблі не хочеш мати клопоту?

НЕОПТОЛЕМ

Хто за немиле, проти вдачі власної,
Узявся діло,— тому завжди клопітно.

ФІЛОКТЕТ

Ні словом, ані ділом ти отця свого
Не осоромиш, гідного рятуючи.

НЕОПТОЛЕМ

Ганьбою вкриюсь — це давно вже їсть мене.

ФІЛОКТЕТ

Принаймні — не за вчинки, за слова хіба.

НЕОПТОЛЕМ

О Зевсе! Що робити? Зраджу намір наш,
Чи приховаю — все одно ганьба мені!

ФІЛОКТЕТ

Якщо не помиляюсь,— чоловік оцей
Мене тут кине, сам у море вирушить.

НЕОПТОЛЕМ

Не кину. Але, взявши на судно тебе,
Напевне, більше скривджу, ніж покинувши.

ФІЛОКТЕТ

Про що ти, сину? Щось я не догадуюсь...

НЕОПТОЛЕМ

Так ось: до Трої ми з тобою рушимо:
Тебе ахейці, кораблі Атрідів ждуть.

ФІЛОКТЕТ

О, що я чую!..

НЕОПТОЛЕМ

Ще всього не знаєш ти.

ФІЛОКТЕТ

Ну-ну... Цікаво, чим іще грозиш мені?

НЕОПТОЛЕМ

Від виразки врятую, а потому вже
Рівнину Трої ми удвох спустошимо.

ФІЛОКТЕТ

Так думаєш насправді?

НЕОПТОЛЕМ

Це не я велю —
Найвища необхідність, тож не гнівайся.

ФІЛОКТЕТ

Пропав, пропав я, нещасливий, зраджений!
Ти щó зробив зі мною? Лук мій, лук верни!

НЕОПТОЛЕМ

Не можу! Справедливість і користь мені
Велять лиш тим, хто править, підкорятися.

ФІЛОКТЕТ

Потворо вогнедишна! Винахіднику
Шахрайств усяких! Що ти наробив мені?!
Як одурив! І смієш в очі глянути
Тому, хто падав ницьма, хто благав тебе!
Віднявши лук у мене, ти й життя відняв.
Оддай! Молю богами краю рідного,
Оддай! Не заміряйся на життя моє!
Біда мені! Мовчить він... Одвертається,
Віддати зброю, мабуть, і не думає...
О ви, затоки і скелясті виступи!
Мої сусіди — звірі! Стрімчаки гірські!
До вас, єдиних свідків, я звертаюся —
До вас, бо ви вже звикли до жалів моїх —
Так ось що син Ахіллів причинив мені:
Поклявся, що додому відвезе мене,—
Жене до Трої! Побратавшись,— лук одняв,
Священний дар Геракла, щоб у таборі
Аргів'ян привселюдно показать його!
Мов силака якого, силоміць веде
Того, хто не людини, а лиш диму тінь
Оманна... При здоров'ї я б не дався йому!
Якби не підступ,— він не взяв би й хворого.

Що ж тут робити?.. Бідний я, ошуканий!
Віддай-но лук мій! Знову сам собою стань!
Мовчиш?.. О горе! Я пропав, окрадений!
Крізна моя печеро! У твій затінок
Я голіруч цим разом повертаюся!
В оселі цій, самітний, так і знидію,
Ні птаха в небі, ні гірського звіра вже
Не досягну стрілою. Сам поживою
Для тих, нещасний, стану, ким я сам жививсь;
Кого ловив я,— ті й мене ловитимуть.
За кров сплачу їм кров'ю... Це завдячую
Тому, хто зла, гадалось, і не відає.
Не стану проклинати, бо, можливо, ти
Ще схаменешся, а як ні — будь проклятий!

ХОР

Вирішуй ти, владáрю, чи пливти відсіль,
Чи з тим, що він говорить, рахуватися?

НЕОПТОЛЕМ

Мені, скажу відверто, тягарем важким
На серце його кривда вже давно лягла.

ФІЛОКТЕТ

О, ради неба, зглянься! Не зганьби себе
Перед народом, обікравши хворого!

НЕОПТОЛЕМ

Що тут робити?.. Краще б я на Скіросі
Зоставсь: у цю безвихідь не потрапив би!

ФІЛОКТЕТ

Ти не лиха людина, та лихі тебе
До зла схиляють. Лиходій хай чинить зло,
А ти — відчалюй, лук вернувши власнику.

НЕОПТОЛЕМ

То як тут бути друзі?

Входить Одіссей.

ОДІССЕЙ

Стій, негіднику!
Назад! Ти що намислив? Дай-но лук мені!

ФІЛОКТЕТ

О горе! Хто це?.. Чи не Одіссей озвавсь?

ОДІССЕЙ

Не помилився — Одіссея бачиш ти.

ФІЛОКТЕТ

Пропав я! Зрада!.. Так це він схопив мене,
Це він одняв у мене лук несхибний мій!

ОДІССЕЙ

Перечити не стану. Все це я зробив.

ФІЛОКТЕТ

Оддай же лук, мій синку!

ОДІССЕЙ

Не віддам його,
Хоч би й хотів: нам треба повезти тебе
До Трої. Не захочеш — візьмем силою.

ФІЛОКТЕТ

Насильно, лиходію найзухваліший,
Везтимуть?..

ОДІССЕЙ

Як не підеш сам, по-доброму.

ФІЛОКТЕТ

Лемноська земле! Полум'я Гефестове
Непереможне! Як таке потерпите,
Що з вашої оселі проженуть мене?

ОДІССЕЙ

Тут — Зевса володіння. Зевс володар тут.
Це — Зевса воля. Я ж — її виконую.

ФІЛОКТЕТ

Виґадуй, нечестивче!.. Хоч богів залиш!
Хоч їх, паскудо, не роби брехливими!

ОДІССЕЙ

Правдивими роблю їх. Нам іти пора!

ФІЛОКТЕТ

Іди ж!

ОДІССЕЙ

Але з тобою. Не впирайсь лише.

ФІЛОКТЕТ

О горе! Значить, батько дав життя мені
Не як людині вільній — як невільнику?

ОДІССЕЙ

Як рівному між рівних, найхоробріших,
Що з ними візьмеш Трою, спопелиш її.

ФІЛОКТЕТ

Нізащо! Коли б навіть я рішитись мав
На щось найгірше, стоячи на скелі цій.

ОДІССЕЙ

На що ти натякаєш?

ФІЛОКТЕТ

Кинусь стрімголов
У прірву — стану тілом окривавленим.

ОДІССЕЙ

Гей, ви! До нього! А то справді кинеться!

ФІЛОКТЕТ

О руки, руки!.. От що значить рідної
Позбутись зброї! Путами ви скручені...
О ти, хто темні та низькі думки снує!
Як ти прокрався знову, підстеріг мене,
В підмогу взявши хлопця (я й не знав його)
На мене більше, ніж на тебе схожого;
Він знав одне лиш: твою волю виконать.
Ну, а тепер, як видно, він корить себе,
Що помилився, що завдав страждань мені.
Твоя душа, що потай все вистежує,
Його, хто для такого не народжений,
До хитрощів привчила та до підступів.
І от у путах гониш мене з острова,
Де сам же кинув, щоби вік я нидів тут
Один, без друга, без громади — мрець живий.
Ой-ой!..
Пропав би ти! Як часто я жадав цього!
Боги ж нічим не хочуть мене втішити:
Ось ти — живий-здоровий; я — пригнічений,
Бо жити, бідний, мушу серед мук тяжких
На глум тобі й Атрідам, верховодам двом,
Котрим ти так вже радий прислужитися,
Дарма, що сила й підступ затягли тебе
В похід на Трою... А мене, хто виділив

Сім суден добровільно... тут покинуто!
Ти їх кориш у цьому, а вони — тебе.
Куди й для чого нині везете мене?
Чи я щось значу, чи для вас давно не вмер?
Хіба ж тепер, поганче, на нозі моїй
Вже не гноїться рана?.. Як при смороді
Богам палити жертви і вино їм лить? —
Ти через те й покинув тут недужого.
Загинути б вам, підлі!.. Ви й загинете,
Якщо в богів є правда, мої кривдники!
А є таки в них правда, бо інакше б ви
На Лемнос по каліку не вернулися.
Богів жало пригнало вас до Лемносу!
О земле рідна! Пильні небожителі!
Помстіть усім, помстіть їм, як не зараз же,
То згодом,— трохи ласки ви й мені вділіть!
Життя моє — нужденне, та, довідавшись,
Що ті сконали, я б, гадаю, дужчим став.

ХОР

Твердий він, Одіссею, і слова його —
Тверді. Не похитнувся, не піддавсь біді.

ОДІССЕЙ

Була б можливість — не одне б у відповідь
Я мовив слово. Нині — лиш таке скажу:
Потрібен підступ — не гидую підступом.
А йдеться про порядність — не шукай тоді,
Хто чесністю зі мною б міг рівнятися.
Така вже в мене вдача: брати верх люблю
Над усіма, крім тебе,— поступлюсь тобі
Охоче. Відпустіть же і не силуйте —
Хай тут вікує!.. Ти вже не потрібен нам:
У нас — твій лук; у нас же — Тевкр, що в ділі цім
Обізнаний чудово. Ну, і я не згірш
Від тебе сподіваюсь тятиву тугу
Правицею напнути і стрілу пустить.
Чого ж ти вартий? Гараздуй на Лемносі!
А нам — пора в дорогу. Може, лук ось цей
Мені дасть почесть, що тобі належала.

ФІЛОКТЕТ

О горе! Що ж робити? З моїм луком ти
Серед аргів'ян, гордий, походжатимеш?

ОДІССЕЙ

Ну все. Ні слова більше. Я відчалюю.

ФІЛОКТЕТ

А ти, Ахіллів сину, чи ж і ти відсіль
Відійдеш мовчки, слова не промовивши?

ОДІССЕЙ

Ходім! Не озирайся, а то діло все
Нам зіпсуєш своєю... благородністю!

ФІЛОКТЕТ

(до хору)

І ви, чужинці, тут мене покинете,
І над самотнім так ніхто й не зглянеться?

ХОР

Ти вибач... Ми на службі в юнака цього:
Як повелить господар, так і зробимо.

НЕОПТОЛЕМ

(до хору)

Ну що ж... Я м'якосердя не соромлюся —
Побудьте трохи, раз того жадає він,
Бо ж і судно не зовсім ще споряджене
В дорогу, та й богам ще не молились ми.
А там, можливо, краще він поставиться
До нас. Ну ми йдемо з ним. Лиш почуєте
Наш заклик — теж, до речі, не баріться тут.

(Одіссей і Неоптолем відходять).

СТАСИМ ТРЕТІЙ

ФІЛОКТЕТ

Строфа І

О печерне житло моє,
Де тепло було й холод був!
    Так тебе й не покину я,
    Нещасливий, повік, повік?..
    Смерть мою ще побачиш.
        Горе, горе мені!..
    О пустельний притулку мій,
    Повний сліз моїх! Як тепер
    Денний харч добуватиму?
    Що ж надію мені подасть
    На прожиток? Птахи прудкі

Боязко в небі крильми лопотітимуть,
Мені ж — не досягти їх!..

ХОР

Ти сам, ти сам, о нещасливий,
Долю таку обрав:
Зверху ж ніхто не накинув її.
Міг повестись розумно —
Ти ж, коли трапилась доля для вибору —
Гіршій піддавсь, а не кращій.

ФІЛОКТЕТ

Антистрофа I

О бідак же, бідак же я!
Горем-лихом пригнічений,
Вік свій тут коротаючи,
Так і вмру, не побачивши
Навіть сліду людського...
Горе, горе мені!..
В небо вже не шугне стріла,
Птиці вже не сягне, стрімка,
Не подасть мені здобичі...
От що значить послухати
Підлих, темних лукавця слів!
Хай би він сам, хитромудрий, помучився,
Як я,— і тяжко, й довго!

ХОР

Це — присуд неба: до облудства
Ми не приклали рук.
Іншим прокльони свої посилай.
В мене ж — одна тривога:
Щоб, западаючи в гнів, не відкинув ти
Щирості, дружби моєї!

ФІЛОКТЕТ

Строфа II

Горе! Горе!.. Нахаба той,
Сівши, певно, край хвиль шумких,
Лук мій, лук потрясає,
Що в біді виручав мене,
Лук, не звиклий до рук чужих!..
О мій друже, несхибний мій,
Грубо з рук моїх вирваний!

Бачиш — якщо відчуттям ти наділений —
Гераклового друга,
В тузі пониклого:
Вже ж бо ніколи тебе не торкнеться він!..
Тепер послужиш іншому —
Ошуканцеві, підлій людині!
Ти ж бачиш сам, хто він такий —
Злоба сліпа, втілення зла.
Тільки одним зайнятий він: більшого б нам болю
завдать...
О Зевсе!

ХОР

Правду впору сказать — це річ похвальна.
Та, коли ти сказав її,—
Не діймай уже словом-жалом.
Він, покірний наказу,
Лиш один із війська всього
Взявсь до діла — про спільну дбає справу.

ФІЛОКТЕТ

Антистрофа II

О птахи, в яких цілився!
Звірі, з синім вогнем в очах —
Плем'я краю гірського!
Вже не треба тікати вам
Від житла мого: стріл метких —
Сили рук своїх — я позбувсь!
О біда відтепер мені!
Нічого вам того місця боятися —
Злітайтесь! Набігайте
Разом і — кров за кров!
Гарна ж нагода: нутро своє сповнюйте
Зболілим тілом досхочу...
Незадовго з життям розпрощаюсь,
Бо чим же прогодуюсь я?
Чи хтось одним вітром жививсь,
Не смакував жодних плодів, що подає мати-земля
Живлюща?

ХОР

Ради неба! Якщо шануєш гостя,—
До прихильного — й ти хились!
Добре, добре зваж: од тих мук
Міг би й сам ти звільнитись.

Хто б то зжився з болем таким?
Вік терпи — терпеливим, вір,
Не станеш.

ЕКСОД

ФІЛОКТЕТ

Ти знов, о найщиріший з тих, хто колись тут бував,
Нагадав про давній біль!
Не муч мене! Добий мене!

ХОР

Про що ти, друже?

ФІЛОКТЕТ

Хочеш, бачу, гнати мене
До берегів клятої Трої...

ХОР

Але ж це — найкращий вихід!

ФІЛОКТЕТ

Та покиньте мене, врешті!

ХОР

Я чекав, я чекав таких слів —
Рад постаратись для тебе!
Рушаймо! Рушаймо!
Всі — на судно! Всяк — за діло!

ФІЛОКТЕТ

О не відходь! Зевсом молю,
Що прохачів слухати звик!..

ХОР

Міру знай!

ФІЛОКТЕТ

Стійте ж, молю!..

ХОР

Ну й розкричавсь!

ФІЛОКТЕТ

Невідхильна — гай-гай! — мене доля гнітить!
Я пропав! Я пропав!

Як же, як мені далі буть?
Що з ногою, бідак, почну?..
Друзі, благаю, верніться, верніться!

ХОР

Що це? Знову — інший наказ?
Що нам робити? Йти геть?.. Повертатися?..

ФІЛОКТЕТ

Тут гнів недоречний:
Всяк-бо, впавши в болість важку,
Що говорить,— не знає й сам.

ХОР

Отже, йдемо на судно з нами; просимо.

ФІЛОКТЕТ

Ні! Не піду, не піду, так і знайте ви,
Навіть, якщо б мене сам Громовержець
Мав блискавичним вогнем спопелити!
Троя хай згине і ті, що під Троєю
Табором стали,— всі ті, що каліку тут кинуть посміли!
Вас про одне тільки, друзі, прохатиму.

ХОР

Що таке? Слухаєм...

ФІЛОКТЕТ

Може, є меч у вас
Чи топірець, чи щось інше — подайте-но!

ХОР

Ну, а до чого ж ті речі недужому?

ФІЛОКТЕТ

Голову й руки я геть одсічу собі!
На смерть уповаю...

ХОР

Ти що?

ФІЛОКТЕТ

Піду за батьком...

ХОР

Куди?

ФІЛОКТЕТ

В глиб землі...
Вже ж нема його під сонцем!..
Рідне місто! Поки віку, не побачу я тебе!
Сам же покинув священні струмки, приєднався
До клятих ахейців — і ось ким став я!..
(Відходить).

ХОР

Давно вже я мав бути на судні своїм,
Тебе лишивши... Але, бачу, здалеку
Сам Одіссей, здається, і Ахілла син
Сюди кваапливим кроком наближаються.

Входять Неоптолем з Одіссеєм.

ОДІССЕЙ

Ну-ну, признайся, що ж то тебе змусило
З дороги повернути, ще й поквапно так?

НЕОПТОЛЕМ

Недавно зло вчинив я — хочу виправить.

ОДІССЕЙ

Жахливе слово... Але в чому злочин твій?

НЕОПТОЛЕМ

Тобі й усьому війську я послушний був.

ОДІССЕЙ

А чим, не розумію, ти зганьбив себе?

НЕОПТОЛЕМ

Людину взяв обманом наймерзеннішим.

ОДІССЕЙ

Яку людину? Що ти знов вигадуєш?

НЕОПТОЛЕМ

Та ні... Нічого... Тільки Пеантідові...

ОДІССЕЙ

Яке з ним діло маєш? Не лякай мене!

НЕОПТОЛЕМ

Він лук мені довірив... Мій обов'язок...

ОДІССЕЙ

О Зевсе! Чи не хочеш повернуть його?!

НЕОПТОЛЕМ

Той лук добув я підло, по-злодійському.

ОДІССЕЙ

Ти що, мене лякаєш чи на глум береш?

НЕОПТОЛЕМ

Я правду мовлю — от і вся тут бесіда.

ОДІССЕЙ

Ти що, Ахіллів сину!.. Що верзеш таке?

НЕОПТОЛЕМ

То, може, двічі, тричі повторити все?

ОДІССЕЙ

О, краще б я ні разу не почув того!

НЕОПТОЛЕМ

То знай: усе сказав я, що на думці мав.

ОДІССЕЙ

І все ж є сила, здатна зупинить тебе.

НЕОПТОЛЕМ

Що кажеш? Хто мій намір одхилити б міг?

ОДІССЕЙ

Увесь народ ахейський; я — в його числі.

НЕОПТОЛЕМ

Розумний, а говориш нісенітниці...

ОДІССЕЙ

Ти й дієш нерозумно — от що злить мене.

НЕОПТОЛЕМ

Для мене чесність — вище твого розуму.

ОДІССЕЙ

Ну й чесність! Що здобув не без порад моїх,
Те з рук пустити хочеш...

НЕОПТОЛЕМ

Прикру помилку
Зробив я... От і мушу її виправить.

ОДІССЕЙ

І не боїшся воїнства ахейського?

НЕОПТОЛЕМ

Що мені страх твій? Правду рятуватиму!

ОДІССЕЙ

Тоді моя правиця вгомонить тебе!

НЕОПТОЛЕМ

До підлості не змусиш навіть силою.

ОДІССЕЙ

З тобою повоюєм — не з троянцями!

НЕОПТОЛЕМ

Хай так і буде!

ОДІССЕЙ

Бачиш, он рука моя —
Вже стискує руків'я.

НЕОПТОЛЕМ

І моя не згірш
Уміє меч тримати — не запізниться.

ОДІССЕЙ

Ну годі!.. Повернувшись, оповім про це
Всім ратникам-ахейцям. Ти заплатиш їм!

(Відходить).

НЕОПТОЛЕМ

За розум взявся... Ухиляйсь постійно так —
І, вір, тобі нічого не грозитиме.
А ти, Пеантів сину, ти виходь уже
З печери кам'яної, із житла свого!

ФІЛОКТЕТ

Це хто біля печери оклика мене?
Для чого, чужоземці, знадобивсь я вам?
Погані справи! Вам ще мало мук моїх?
Старі — новими хочете примножити?

НЕОПТОЛЕМ

Не побивайся! Слухай, що скажу тобі.

ФІЛОКТЕТ

Боюсь, і недаремне: поплатився я,
До слів твоїх солодких дослухаючись.

НЕОПТОЛЕМ

А думки, яка склалась, не змінити вже?

ФІЛОКТЕТ

Ти на словах був чесний; підлий — потайки
Й тоді, коли підступно в мене лук одняв.

НЕОПТОЛЕМ

Тепер — не те вже. Я б, однак, почуть хотів,
Чи все ще вперто хочеш тут лишитися,
Чи з нами рушиш?

ФІЛОКТЕТ

Припинімо бесіду:
Що б не сказав ти — буде марно сказано.

НЕОПТОЛЕМ

Така рішучість?

ФІЛОКТЕТ

Що її й не висловить!

НЕОПТОЛЕМ

Тебе схилити словом — щирий намір мій,
Але, якщо не впору я прийшов сюди,
То змовкну...

ФІЛОКТЕТ

Надаремні б ті слова були:
Прихильності моєї не доможеться,
Хто спершу на загибель тут лишив мене,
А потім, бачте, поспішив з порадами —
Нащадок жалюгідний батька славного!
Хай гинуть ті Атріди і Лаерта син,
А з ними — й ти!...

НЕОПТОЛЕМ

Ну, годі лихословити!
З руки моєї свою зброю — лук візьми.

ФІЛОКТЕТ

Що чую знову? Певно, свіжі хитрощі.

НЕОПТОЛЕМ

О ні! Найвищим Зевсом присягаюся!

ФІЛОКТЕТ
Слова жадані! Тільки б від душі були!

НЕОПТОЛЕМ

Посвідчить діло. Варто простягти тобі
Правицю — й лук несхибний знову матимеш.

Входить Одіссей.

ОДІССЕЙ

Від імені Атрідів та всіх ратників
Я не дозволю! Свідки — небожителі.

ФІЛОКТЕТ

Чи це не Одіссея голос, друже мій,
Почувсь?

ОДІССЕЙ

Аякже! Онде причаївся той,
Хто силою до Трої повезе тебе,
Чи син Ахілла згідний, чи не згідний з тим.

ФІЛОКТЕТ

(натягуючи лук)

Якщо мій лук несхибний — ти поплатишся!

НЕОПТОЛЕМ

(хапаючи Філоктета за руку)

Не смій! Молю богами!

ФІЛОКТЕТ

Відпусти-но лук
І руку, щоб я тут же міг напнуть його!

НЕОПТОЛЕМ

Не відпущу!

ФІЛОКТЕТ

То як це? Не даси мені
Стрілою вкласти брехуна, напасника?

НЕОПТОЛЕМ

Це не зробило б честі, вір, нікому з нас.

(Одіссей відходить).

ФІЛОКТЕТ
Хоч те знай добре, що воєначальники,
Лжевісники ахейців, на словах лишень
Хоробрі: в битві — сором на них глянути.

НЕОПТОЛЕМ
Хай так. Твій лук — у тебе, то не май уже
На мене серця й більш не дорікай мені.

ФІЛОКТЕТ
Авжеж. Довів ти добре, що не з підлого
Походиш роду: не Сізіф же батько твій —
Ахілл, що найгучнішу в світі славу мав
Серед живих, а нині — поміж мертвими.

НЕОПТОЛЕМ
Я рад, що добре слово про отця мого
Й про мене мовиш. А тепер послухай-но
Мою про тебе думку. Що боги пошлють,
Те смертні мусять терпеливо зносити.
А хто занапастити сам себе спішить,
Як оце ти, такого й не щадить ніхто
По праву і такому — співчуття нема.
Ти геть здичавів і порад не слухаєш;
На кожного, хто щиро дорікне тобі,—
Гнівишся, зневажаєш, наче ворога.
Скажу я ось що (закарбуй-но в пам'яті);
На тебе цю хворобу з неба послано:
Ти до змії наблизивсь,— берегла вона,
Принишкла, німфи Хріси джерело святе.
І знай: цього страждання не позбудешся,
Допоки сонце он з-за того обрію
Зринає, а за цей он на нічліг іде,
Хіба що добровільно до рівнинної
Ти рушиш Трої. Там сини Асклепія,
Що з нами, від недуги увільнять тебе,
І ти зі мною, луком цим озброєний,
Твердиню візьмеш. А від кого знаю те?
З троянських полонених є один у нас —
Гелен, віщун славетний. Саме він сказав,
Що так повинно бути. «Цього літа ще,—
Додав він,— наша Троя, скільки є її,—
Уся поляже». І при тому згоду дав
Прийняти смерть, як тільки не справдиться те.
Ти сам, про все дізнавшись, вирушай туди,
Й, повір,— не пожалкуєш: найхоробрішим
Назве тебе Еллада. Рану вигоять
Умільців руки. Ось тоді здобудеш ти
Злощасну Трою, всіх затьмариш славою.

ФІЛОКТЕТ

О доки, доки це життя триватиме?
Чому ще не між тіней, не в Аїді я?
Що ж тут робити? Хто б не поступивсь-таки
Його розважній мові, що від серця йде?
Так поступлюсь, виходить?.. Як же, як тоді
Між люди вийду?.. З ким почну я бесіду?
А власні очі?.. Як могли б знести таке,
На біль мій надивившись, що з Атрідами,
Котрі мене згубили, знов... братаюся
І з паростком Лаерта тричі проклятим?
Та все ж не так минуле нині їсть мене,
Як ті ще більші муки, що попереду,
Що вже їх бачу. Досить раз душі людській
До зла схилитись — вік його плодитиме.
Але й тобі дивуюсь: не годиться-бо,
Щоб ти вертавсь до Трої; та й мене туди
Не мав би слати: скривдили вожді тебе,
Забрали батьків спадок... До грабіжників
Ідеш-таки на службу, ще й мене женеш!
Не варто, синку! Краще довези мене
Додому, як поклявся, й сам на Скіросі
Зостанься. Лихим же — по-лихому й гинути!
Зробивши так, подвійну дяку матимеш —
Од мене й свого батька. Не назвуть тебе
Лихим, якщо порвеш із лиходіями.

НЕОПТОЛЕМ

Ти правду кажеш. Але все ж хотів би я,
Щоб ти, всевишніх і мене послухавши,
Зі мною, своїм другом, на судно зійшов.

ФІЛОКТЕТ

Мені, каліці, в Трої перед нелюдом —
Атреєвим нащадком — появитися?

НЕОПТОЛЕМ

Ти станеш перед тими, хто, біді твоїй
Зарадивши, гноїсту рану вигоїть.

ФІЛОКТЕТ

Що значить ця порада, хитрий раднику?

НЕОПТОЛЕМ

В ній користь обопільну передбачено.

ФІЛОКТЕТ

Богів, таке сказавши, не соромишся?

НЕОПТОЛЕМ

Хіба то сором — дбати про добро чиєсь?

ФІЛОКТЕТ

Так це добро Атрідів, чи моє добро?

НЕОПТОЛЕМ

Я — друг твій. Покладайся ж на слова мої.

ФІЛОКТЕТ

Чи друг посмів би друга ворогам оддать?

НЕОПТОЛЕМ

У скруті не вдавайся до зухвалості.

ФІЛОКТЕТ

А ти мене й словами доконати взявсь?

НЕОПТОЛЕМ

О ні! Це ти не хочеш розуміти їх.

ФІЛОКТЕТ

Одне скажу: Атріди вже зреклись мене.

НЕОПТОЛЕМ

Але ж у них сьогодні — порятунок твій.

ФІЛОКТЕТ

До них мені — з поклоном? Не бувать тому!

НЕОПТОЛЕМ

Ну що ж, коли я справді не схилю тебе,
Завзятого, й на вітер говоритиму,—
То краще змовкну. Ти ж, як дотепер от жив,—
Один як палець,— далі проживай собі!

ФІЛОКТЕТ

Така вже доля... І дозволь коритись їй.
Однак, подавши руку, ти в мій край мене
Пообіцяв доставить. Чи забув про те?
Не зволікай! Про Трою — ані слова більш:
Вона мені, каліці, в печінках сидить!

НЕОПТОЛЕМ

Гаразд. Рушаймо.

ФІЛОКТЕТ

Слово друга справжнього!

НЕОПТОЛЕМ

Тож за мною! Певним кроком!

ФІЛОКТЕТ

Але в міру сил моїх.

НЕОПТОЛЕМ

Що на те ахейці скажуть?..

ФІЛОКТЕТ

Тим, мій друже, не журись.

НЕОПТОЛЕМ

Можуть край мій зруйнувати...

ФІЛОКТЕТ

Я за нього заступлюсь.

НЕОПТОЛЕМ

А яка ж то з тебе поміч?

ФІЛОКТЕТ

Лук Геракла в хід пущу!

НЕОПТОЛЕМ

Ну і що?

ФІЛОКТЕТ

Відлине ворог.

НЕОПТОЛЕМ

Цій землі вклонись і — в путь!

З'являється Геракл.

ГЕРАКЛ

Ні, Пеантів нащадку! Раніше тобі
Треба зважити ще й на мої слова.
Не хто інший до тебе — Геракл озвавсь.
Чуєш голос Геракла, обличчя — зриш.
Я захмарні оселі — житло своє —
Ради тебе лишив,
Волю Зевсову маю звістить тобі:
Не на той, що потрібно, ступив ти шлях.
Прихили ж до слів моїх вухо.
Спочатку нагадаю про своє життя —
Як настраждався, скільки звершив подвигів,

Аж поки став, як бачиш, небожителем.
Таке й тобі судилось: по трудах важких
Тебе нетлінна слава окриватиме.
З цим юнаком до Трої повернувшися,
Насамперед недуги ти позбудешся.
І, заслуживши славу наймужнішого,
Мою стрілу пустивши, ти в Аїд пошлеш
Паріса, від якого й почалось усе.
Повалиш Трою. Кращу частку здобичі —
Подяку всього війська — в дім отця свого,
Пеанта, в край Етейський, повезти велиш.
А що, звитяжний, візьмеш сам у ворога,—
На честь моєї зброї — стріл — туди склади,
Де в полум'ї лежав я... Слухай ти тепер,
Ахіллів сину. Як без нього ти б не міг
Узять рівнинну Трою, так без тебе — він.
Немов два леви дружні, один одному
Сприяйте завжди. Я ж пошлю Асклепія
До Іліона — твою рану зцілить він.
Од стріл моїх упасти вдруге суджено
Твердиням Трої. В прах все обертаючи,
Богів, однак, шануйте, бо ніщо не є,
Затям, таким важливим для отця мого.
Побожність — живемо ми чи померли вже —
Не проминає: з нами повсякчас вона.

ФІЛОКТЕТ

О ти, хто тут голос жаданий подав,
Кого врешті я вздрів!
Не посмів би я слів не послухать твоїх!

НЕОПТОЛЕМ

Не інакші й мої і думки, й почуття.

ГЕРАКЛ

Тож ніяких затримок, ніяких вагань! —
Кожна мить дорога:
Ходовий он від берега вітер подув.

ФІЛОКТЕТ

То рушаймо! Ось тільки землі цій вклонюсь.
Прощавай, мій притулку — житло кам'яне!
Прощавайте ви, німфи джерел та лугів,
Гомінкі, що об берег б'єтеся, вали,
Де в печеру, мій схов, увірвавшись, не раз
Мені голову морем забризкував Нот,
Де так часто Гермесову скелю стрімку

Мої крики вражали — й луна жартома
До страждeнного знову доносила їх...
Прощавайте джерела, Лікея струмок!
Покидаю вже вас, покидаю, хоча
Донедавна й надії на те не було.
І ти, Лемносе, морем омитий довкіл,—
Прощавай! Без пригод мені дай доплисти,
Куди Мойра велика мене виряджає,
Воля друзів і бог, що впокорює все,
Що й цю справу довів до розв'язки.

ХОР

Вирушаймо ж усі! Та спочатку морським
Помолімося німфам, щоб нам помогли
Повернутись додому щасливо!

ЕДІП
У КОЛОНІ

8 9—34

ДІЙОВІ ОСОБИ

ЕДІП.

АНТІГОНА — дочка Едіпа.

КОЛОНЕЦЬ — сторож.

ХОР КОЛОНЦІВ.

ІСМЕНА — сестра Антігони.

КРЕОНТ — володар Фів.

ПОЛІНІК — син Едіпа.

ТЕСЕЙ — володар Афін.

ВІСНИК — слуга Ісмени.

ЕДІП

У чий це край ми, доню старця темного,
Прибились, Антігоно? Що за місто це?
Чи мандрівцеві хтось подасть, Едіпові,
Тут милостиню скромну? Небагато-бо
Прошу в людей; ще менше подають мені.
Але й цього достатньо: сивина моя,
І пережите, а до того й дух стійкий
Погідності навчили, терпеливості.
Розглянься, доню: запримітиш затишок —
Чи у гайку священнім, чи край шляху десь —
Присядемо спочити. Та й пора б уже
Дізнатись, де ми. Личить-бо захожому
Питать місцевих, а що скажуть — слухати.

АНТІГОНА

Мій батеньку Едіпе, маячать он там,
Над містом, наче вежі... не розгледіти.
А місце те священне, бо й маслина тут,
І виноград, і лаври, де так солодко
Витьохкують у вітті солов'ї дзвінкі.
Присядь — отам он камінь неотесаний.
Була дорога, як на тебе, довгою.

ЕДІП

То посади вже і пильнуй незрячого.

АНТІГОНА

Не вперше я з тобою. Що ж нагадувать?

ЕДІП

А все ж цікаво, де ми зупинилися...

АНТІГОНА

Не знаю. Лиш Афіни видно здалеку.

ЕДІП

Про це й од подорожніх часто чули ми.

АНТІГОНА

Піти й розвідать, як це місце названо?

ЕДІП

Авжеж. Хіба що тут і не живе ніхто.

АНТІГОНА

Цього не може бути. Втім, і йти мені
Не треба: он надходить чоловік якийсь.

ЕДІП

Сюди прямує, кажеш? Недалеко вже?

АНТІГОНА

Та ось він, поруч. Можеш сам — нагода ж є —
Про що бажаєш повести з ним бесіду.

ЕДІП

(до колонського сторожа)

Про це, що ти, чужинцю, наближаєшся,
Почув я від цієї, адже зір її
Обом нам служить. Ми тут сумніваємось...

КОЛОНЕЦЬ

Докажеш потім. Підведись насамперед:
Не можна оскверняти цього закутка.

ЕДІП

Це що за місце? Чи комусь присвячене?

КОЛОНЕЦЬ

Святе, недоторканне: дочки Мороку
Й Землі, жахні богині,— його власниці.

ЕДІП

Назви ймена їх. Треба ж помолитися

КОЛОНЕЦЬ

Для нас — це Евменіди всевидющії,
А інші — й називають їх по-іншому.

ЕДІП

До мандрівця прихильно хай поставляться,
Бо далі вже нікуди не піду звідсіль.

КОЛОНЕЦЬ

Чому це, старче?

ЕДІП

Так мені судилося.

КОЛОНЕЦЬ

Тебе прогнати, далебі, не зважуся,—
Нехай співгромадяни думку висловлять.

ЕДІП

Побійсь богів, чужинцю! Не гордуй старим —
Дай мандрівцеві на питання відповідь!

КОЛОНЕЦЬ

Питай — не погордую, відповім тобі.

ЕДІП

То це в яку місцевість приблукали ми?

КОЛОНЕЦЬ

Що від людей я знаю, те й тобі скажу.
Місця — священні. Посейдон — володар тут
І бог, вогню даритель, Прометей-титан.
Те місце, де стоїш ти, мідникованим
Порогом цього краю називається,
Бо тут — Афін опора. Всі поля довкіл
Пишаються, що першим поселенцем тут
Колон був, вершник. Ось тому ім'я його
Усі ми в цій окрузі гордо носимо.
Святе, як бачиш, місце; не словами-бо —
Обрядами, чужинцю, більше славиться.

ЕДІП

Отож, виходить, люди тут живуть довкіл?

КОЛОНЕЦЬ

Авжеж. Од бога ймення прийняли вони.

ЕДІП

В народу влада, чи один хтось править ним?

КОЛОНЕЦЬ

У місті є володар. Він керує всім.

ЕДІП

Хто ж той, що словом править тут і силою?

КОЛОНЕЦЬ

Егея пагін, що Тесеєм названий.

ЕДІП

А вісника до нього ви б могли послать?

КОЛОНЕЦЬ

Ти хочеш, щоб володар сам прийшов сюди?

ЕДІП

Чимало б мав він за малу цю послугу.

КОЛОНЕЦЬ

І що б ти міг, незрячий, дати владарю?

ЕДІП

Не бачать очі, та слова — проникливі.

КОЛОНЕЦЬ

Від серця тобі раджу, не лукавлячи —
Бо попри вбогість, бачу, благородний ти —
Посидь на місці, я ж тим часом знати дам
Не городянам, а місцевим жителям
Про тебе. А вони вже, звісно, вирішать,
Чи тут тобі лишатись, а чи далі йти.

ЕДІП

Цей чужоземець, донечко, пішов уже?

АНТІГОНА

Пішов. Тепер спокійно можеш, батечку,
Порозмовлять зі мною: ми самі тепер.

ЕДІП

Богині грізнозорі! Я ж до вас таки
Насамперед потрапив, то не будьте ж ви
Суворими до мене й Феба віщого!
Мені страждання довгі пророкуючи,
Межу він їм накреслив: саме тут вона,
Куди прийти судилось, де притулок я
Знайшов — побіля храму Дів шанованих.
Життя страждение маю завершити тут

На щастя тим, хто щиро прихистив мене,
А тим, хто гнав,— на горе. Попередять це
Знамення недвозначні: загримить тоді,
Земля стрясеться, або блисне блискавка.
Тепер я знаю: в цей священний гай мене
Вела пряма дорога, я прийшов сюди,
Покірний вашій волі. Бо чи міг би я,
Йдучи наосліп, вас зустріти першими,
Я, непитущий,— вас, вина ненависниць?
Чи сів би на цей камінь неотесаний?
Хай сповниться ж, богині, слово Фебове:
Мене вшануйте смертю, від життя звільніть.
Чи, може, цього дару ще не гідний я,
Хоч, як ніхто, натéрпівсь на віку своїм?
Солодкі доньки Мороку відвічного,
І ви, що від Паллади йменння маєте,
Афіни, між містами найдостойніші,—
Зласкавтесь над убогим, що то був колись
Едіпом: перед вами — тільки тінь його.

АНТІГОНА

Тихіше, батьку! Бачу, старці йдуть якісь.
Напевне, щоби глянуть, де ти сів собі.

ЕДІП

Мовчу, але з дороги відведи мене
В гайок, щоб, заховавшись, я почути міг,
Про що в них піде мова: в ділі всякому
Лиш на знання потрібно покладатися.

ПАРОД

ХОР

Строфа I

Гей, хто ж бо тут був? Де він подівсь
Той найзухваліший з-між усіх зухвальців?
Куди, клятий, чкурнути б міг?
Роздивляйся-но пильно скрізь!
Де хто може, шукай його!
Той старець —
Напевно, не з наших сторін:
Із тутешніх ніхто б не смів
Увійти в цей священний гай,
Де житло нездоланних Дів...
Страшно й назвати їх,

Перехожий — це місце минає.
Уст ніхто не розтулить тут,
Дів мовчанням шануючи.
Але, кажуть, якийсь приблуда
Потривожив богинь.
Та хоч як роздивляюсь — ніде ні душі.
Просто диво бере...
Десь мусить же, мусить він бути!

ЕДІП

Ось і я (мої вуха — це й очі мої)
На ваш голос іду...

ХОР

Гай-гай! Гай-гай!
Не видати б того, не чувати б того!

ЕДІП

Та молю: не вважайте злочинцем мене!

ХОР

Хто ж цей старець, о Зевсе, заступнику наш?

ЕДІП

Нині бачите ви найнещаснішого
З-між людей, охороно цієї землі:
Чи хотів би чужими очима сюди
Я дорогу шукать? Чи б хотів
За дитиною — старець тягтися?

ХОР

Антистрофа I

Нелегко сліпцям, що не кажи.
Ще ж коли зроду хтось темний... От і в тебе
Життя, бачу,— це низка бід.
Не дозволю, однак, щоб ти
Мимоволі примножив їх.
Ідеш он,
Ідеш за межу, та гляди —
Не ввійди у безмовний гай,
Де неторкана зелень трав;
Для богинь тут у келих ллють
Чисту воду й солодкий мед:
Не легковаж собі, старцю блудний!
Ну! Не стій же ти! Йди кудись,
Поки ноги несуть тебе!
Ти чув? Геть відсіля, жебраче!

Хочеш слово сказать?
То спочатку покинь цей неходжений гай,
Де мовчання — закон.
Тоді й розмовлять буде можна.

ЕДІП

Що робити, подумаймо, доню, тепер.

АНТІГОНА

Городянам перечити, батьку, не слід:
Їхні звичаї мусимо й ми шанувать.

ЕДІП

Тоді руку подай мені.

АНТІГОНА

Вже подала.

ЕДІП

Не карайте мене, добрі люди, якщо,
Вам довірившись, я з цього місця зійду.

ХОР

Строфа II

Заспокойся. Ніхто тебе з краю цього
Не збирається, старче, прогнати.

ЕДІП

(ступаючи за межі гаю)

Чи вже?

ХОР

Ще хоч декілька кроків ступи.

ЕДІП

Може, ще відійти?..

ХОР

Проведи-но сліпця —
Ти ж бо, дівчино, бачиш дорогу.

АНТІГОНА

За провідницею, батечку мій,
Ногу, як завжди, скеровуй сліпу.

ЕДІП

Йду вже я, йду, безталанний...

ХОР

Ти — чужий на землі чужій —
Вмій ненавидіть хоч-не-хоч
Те, що всім тут ненависне,
Що ж їм любе — любити.

ЕДІП

То провадь же мене,
Щоб одаль од цих заборонених меж
Я сказати щось міг і послухати міг —
Необхідності треба скоритись.

ХОР

Антистрофа II

Зупинись, де стоїш, і не смій за поріг
Кам'яний переставити ногу!

ЕДІП

Ось тут?

ХОР

Саме тут. Та хіба ти не чув?

ЕДІП

Можна сісти мені?

ХОР

Крок ступи і присядь.
На тім камені, тільки скраєчку.

АНТІГОНА

(допомагаючи Едіпові)

Довірся дочці своїй, батьку... Ось так...

ЕДІП

Біда, хто сліпий!..

АНТІГОНА

Крок за кроком спокійно йди,
На плече моє, батьку, на рідне плече
Обіпершись натомленим тілом.

ЕДІП

О, гірка моя доле!

ХОР

Старче! Якщо поступився ти,—
Хто, скажи, був отцем твоїм?
Хто ти сам, о страждальнику?
Де твоя батьківщина?

ЕДІП

О чужоземці! Я...
Вигнанець... Але...

ХОР

Чому ж на півслові змовк?

ЕДІП

Ні, ні!.. Ти не вивідуй, хто я...
Не треба... Не розпитуй більше!

ХОР

А що таке?

ЕДІП

Мій рід — страшний...

ХОР

Розказуй!

ЕДІП

О донечко, що ж тут робить?

ХОР

Скажи, чужинцю, хто батько твій,
Чия в тобі кров кружляє?

ЕДІП

Що з того буде, дитино моя?

АНТІГОНА

Та скажи їм... Куди вже діватись?

ЕДІП

Розкажу-таки... Виходу справді нема.

ХОР

Не бари нас, мандрівче! Скоріш починай!

ЕДІП

Вам відомий син Лайя?

ХОР

О так! На жаль...

ЕДІП

А злощасний рід Ла́бдака?

ХОР

Зевсе наш!

ЕДІП

А злиденний Едіп?

ХОР

Так це ти? Це ти?

ЕДІП

Не жахайтесь того, що скажу вам.

ХОР

Гай-гай!

ЕДІП

Я пропащий!

ХОР

Гай-гай!..

ЕДІП

Що ж то далі чекає нас, доню?

ХОР

Забирайтеся з нашого краю мерщій!

ЕДІП

Чого ж варті твої обіцянки?..

ХОР

Доля того не карає, хто сплачує
Кривдою — кривднику; хто був обманений,
Сам до обману вдається, невдячному
Тим же — невдячністю — відповідаючи.
Встань же негайно, старий, з цього каменя!
Йди собі геть, ні хвилини не гаючись!
Ще, чого доброго,
Місто моє оскверниш!

АНТІГОНА

Ласкаві чужоземці!
Якщо батька мого — сліпця —
Проганяєте тільки за те,
Що проти волі своєї
Гріха допустивсь, то зглянетесь
Наді мною, молю, чужоземці!
Пожалійте отця мого...
Вас я за батька — дочка — прошу.
Зряча, дивлюся вам в очі, благаючи,
Наче дитя, з вами кров'ю споріднене:
Змилосердіться над ним, безталанником,
Виявіть ласку! На вас покладаємось,
Мов на богів. Не вагайтесь нежданою
Милістю втішити нас!
Що найсолодше вам,— тим заклинаю вас:
Дітьми, дружиною, статком, жертовником!
Ще ж не траплялось, щоб хтось міг уникнути
Долі своєї, якщо
Бог над ним кружляє!

ЕПІСОДІЙ ПЕРШИЙ

ХОР

Повір, Едіпа доню, що однаково
І батькові, й тобі ми співчуваємо.
Богів лиш боїмося: не наважимось
Додати щось до того, що сказали вже.

ЕДІП

Чого ж то варта слава — хай яка гучна —
Якщо вона оманна, неоправдана:
От кажуть, що Афіни — найпобожніші,
Бо лиш вони, йде чутка, під крило своє
Беруть вигнанця, блукача злиденного.
Ну, а мені що з того? Проганяєте,
Не давши й одпочити. Вас ім'я моє,
Саме ім'я злякало! Не причетні ж тут
Ні я, ні мої вчинки: не чинив-бо їх
Свідомо я — скоріше перетерплював.
Кажу про батька й матір: через них-бо ви
Жахаєтесь Едіпа — знаю, знаю це!
Але чи справді, злом за зло віддячивши,
Я — вроджений злочинець? І чи був би ним,
Якби й свідомо діяв? Я ж не знав-таки
Нічого — от і сталось те, що сталося.

Мене занапастили ті, що знали все.
Богами, добрі люди, заклинаю вас:
Веліли підвестися — то й спасіть мене!
Якщо богів направду ви шануєте,—
В усьому їх шануйте, пам'ятаючи,
Що всевидющі стежать із осель своїх
Як за побожним, так і за безбожником:
Лихій людині кари не уникнути.
Отож Афін щасливих не захмарюйте
Учинком нечестивим, злу сприяючи.
На вас, прохач уклінний, покладаюся —
Врятуйте, заступіться! Не женіть мене,
Дарма, що вас лякаю своїм виглядом.
Я чистий і невинний завітав сюди,
Щоб вам корисним бути. Прийде вла́дар ваш,
Кому ви краєм керувать довірили,—
Все стане зрозумілим. Ну, а поки що
Ніхто мене хай не посміє скривдити.

ХОР

Я зважу, старче, зважу на слова твої;
Вони — скажу по правді — переконливі
Й довіру викликають. Але все-таки
Їх мусить ще правитель наш послухати.

ЕДІП

А де ж перебуває повелитель ваш?

ХОР

У батьківському місті. Посланець за ним
Пішов той самий, що прислав і нас сюди.

ЕДІП

Гадаєте, почувши про злиденного
Сліпця, він захотів би з ним зустрітися?

ХОР

Хай лиш ім'я почує — зараз буде тут.

ЕДІП

Але від кого моє ймення знатиме?

ХОР

Дорога бита. Всякий люд снує по ній.
Чутки кружляють... Отже, на володаря
Тобі не довго ждати: скрізь ім'я твоє
Відоме, старче. Хоч би як лінився він,
Почувши про Едіпа,— миттю з'явиться.

ЕДІП

Якби-то!.. Тим і край свій ощасливив би,
Й мене — хіба для себе хтось добра б не хтів?

АНТІГОНА

О Зевсе! Що сказати? Що тут думати?..

ЕДІП

Що, доню Антігоно?

АНТІГОНА

Під'їжджає он
Неначе жінка на коні етнейському.
Ще не розгледжу: фессалійська шапочка
Від сонця все обличчя їй затінює.
Ну що скажу?..
Вона чи не вона це? У гадках гублюсь.
То впізнаю, то знову завагаюся...
Нещасна...
Таки вона! Бо хто ще так осяйливо,
Так лагідно погляне? Хто всміхнеться так,
Як не Ісмена, дорога сестра моя?

ЕДІП

Що кажеш, доню?

АНТІГОНА

Ось вона, дочка твоя
Й моя сестриця... Впізнаєш по голосу?

ІСМЕНА

О батьку мій! О сестро! Як-то солодко
Вас окликати! Ледве одшукала вас —
І ледве вас крізь сльози можу бачити!

ЕДІП

Це ти, дитино?..

ІСМЕНА

О мій бідний батечку!

ЕДІП

Таки прийшла...

ІСМЕНА

Одначе не без труднощів.

ЕДІП

Торкнись мене...

ІСМЕНА

Я вас обох торкаюся.

ЕДІП

О діти рідні!..

ІСМЕНА

О життя страждальницьке!

ЕДІП

Це ти про нас?

ІСМЕНА

Не тільки: і про себе теж.

ЕДІП

Чому ж прийшла?

ІСМЕНА

Бо ти все у думках моїх.

ЕДІП

Стужилась, видно?

ІСМЕНА

Принесла й вістки тобі;
Зі мною ось прислужник найвірніший мій.

ЕДІП

А що з братами? Це ж бо їх обов'язок...

ІСМЕНА

Брати? Між ними нині страх що твориться!

ЕДІП

До єгиптян, виходить, уподібнились
І вдачею своєю, і звичáями:
У них чоловіки там по хатах сидять
За прядкою; жіноцтво — розбігається
Вже спозаранку, хто куди, за живністю.
І в вас так: хто б до праці поспішати мав,
Ті дома, мов дівчата, залишаються —
Тож вам зі мною, блукачем, доводиться
Замість братів страждати...

(Вказуючи на Антігону).

Ось вона, скажім:
Як слід ще не зміцнівши, майже підліток,

Повсюди, бідна, водить, береже мене,
Сліпого старця. Скільки по лісах глухих
Голодна, босонога находилася!..
Не раз нам випадало під дощем іти
Та в літню спеку... Про домашній затишок
Забула — тільки б не голодний батько був.

(До Ісмени).

І ти колись-то від кадмейців потайки
Навідалась до батька — принесла мені
Про мене віщування. Від вигнанця ти
Не відвернулась, вірна, люба донечко.
З чим прибула сьогодні? Що ж то змусило
Тебе в дорогу поспіхом пуститися?
Не вірю, що ти, доню,— без причини тут:
Якусь тривожну, певно, новину несеш.

ІСМЕНА

З яким трудом я, батьку, віднайшла тебе,
Яких зусиль доклала,— не пора тепер
Про те розповідати, та й не хочеться —
Хай на словах — удруге все це зносити.
Спішу тебе звістити про біду страшну,
Що впала на нещасних двох синів твоїх.
Пішли на те спочатку, щоб Креонт посів
Престол, бо не хотіли Фів забруднювать,
Прокляття давнє свого роду бачачи —
Ті біди, що на дім твій часто падають.
Але шалена пристрасть і богів рука
До сварки довели їх: сперечаються,
Кому з них двох узяти берло владарське.
І ось молодший вже піднявсь на старшого,
На Полініка: довелося старшому
І місто рідне, і престол покинути.
Тож Полінік сьогодні — чутка шириться —
Вже в Аргосі низиннім, де союзників
Шукає, де й загони вже зібрав собі...
Чи Аргос, отже, візьме верх над Фівами,
Чи, може, аж до неба слава Фів сягне.
Те, що кажу, мій батьку, не слова пусті —
Діла жахливі... Чи настане час такий,
Коли всевишні над тобою зглянуться?

ЕДІП

Від тих, які й забули про Едіпа вже,
Хіба не смішно, доню, порятунку ждать?

ІСМЕНА

О ні! Нове, мій батьку, віщування є...

ЕДІП

Яке ж це, доню? Що ж у ньому сказано?

ІСМЕНА

Що для свого ж рятунку віднайти тебе,
Живим чи мертвим, весь твій люд бажатиме.

ЕДІП

Яка ж то з мене, ось такого, користь їм?

ІСМЕНА

В однім тобі — вважають — їхня сила вся.

ЕДІП

Так низько впавши, стану знов людиною?

ІСМЕНА

Боги тебе згубили — і спасуть боги.

ЕДІП

Намарне старця піднімать, що хлопцем впав.

ІСМЕНА

Так ось, щоб добре знав ти: сам Креонт сюди
Прибуде незабаром саме в справі цій.

ЕДІП

В якій це справі, доню? Що намислив він?

ІСМЕНА

Щоб ти край міста поселивсь кадмейського,
Підлеглий місту, хоч за його межами.

ЕДІП

Як, лежачи за містом, прислужусь йому?

ІСМЕНА

Гнітив би їх і прах твій неоплаканий.

ЕДІП

Могли й без віщування догадатися.

ІСМЕНА

Тож хочуть поза містом примостить тебе —
Не там, де сам собою ти рядити б міг.

ЕДІП

А чи землею з Фів присиплять мертвого?

ІСМЕНА

Цього не зроблять, батьку: рідна кров не дасть.

ЕДІП

То влади наді мною, знай, не матимуть.

ІСМЕНА

Тоді кадмейцям, ой, добра не бачити!

ЕДІП

А що ж початком буде горя їхнього?

ІСМЕНА

Твій гнів,— лиш на твоїй могилі стане хтось.

ЕДІП

Від кого ж ти почула все це, донечко?

ІСМЕНА

Від тих, що в храм Дельфійський були послані.

ЕДІП

А Феб і справді так навіщував мені?

ІСМЕНА

З таким пророцтвом посланці вернулися.

ЕДІП

А чув про це хто-небудь із синів моїх?

ІСМЕНА

Обидва добре чули, добре знали все.

ЕДІП

Жадоба влади, хоч і знали, верх взяла
Над почуттям синівським... Аж не віриться!

ІСМЕНА

Потвердити це мушу, хоч як боляче...

ЕДІП

Нехай, одначе, суперечки їхньої
Боги не згасять! Лиховісну зваду цю,
Що в руки спис їм вклала, хай мені лише
Дозволять завершити! Хто престол посів,
Узявши берло,— ним хай не натішиться!
Хто вигнаний — ніколи хай не стане вже
На свій поріг! Бо хто з них захистив мене,

Вберіг, коли з вітчизни — батька рідного! —
Ганебно проганяли? Де ж сини були?
Чом не озвались, як я йшов світ за очі?
Можливо, скажеш: я вигнання сам жадав,
То що, мовляв, тут місто звинувачувать?
Але в ту чорну днину, як душа моя
Вогнем взялася, коли так хотілося,
Щоб люд піднявся, щоб каменував мене,—
Чи на моє бажання, може, зважив хтось?
Мовчали всі. Аж потім, коли біль пригас,
І зрозумів я, що в хвилину розпачу
Собі ж я непомірну кару визначив,
Тоді-то й стало місто проганять мене
Громадою всією!.. Хто ж повинен був
За мене заступитись? Два сини мої
Не мовили й словечка... І пішов у світ
Я блукачем убогим, безталанником.
І лиш вони, дівчата, хоч і сил у них
Не так багато, батька обдаровують
Опікою, прожитком, бережуть його.
Синам, бач, не до мене: аби влада їм
Над містом, аби скіпетр і престол ясний.
Та я повік не стану їм союзником!
Кадмейським володінням не натішаться:
Це знаю з віщування, що почув його
Недавно; й інше, давнє, пригадалося,
Що Феб колись його для мене висловив.
Отож нехай приходить сам Креонт сюди
Чи інший можновладець, хай вивідують!
Якщо ж і ви, чужинці, й славні Діви ті,
Що вас в опіці мають, нині зволите
Мені притулок дати,— буду захистом
Для вас надійним, ворогам же — острахом.

ХОР

На співчуття, Едіпе, заслужили ви —
І ти, і твої дочки. Тож подам тобі
Прихильну раду, щойно ж бо ти сам сказав,
Що край наш порятуєш, захистиш його.

ЕДІП

Що скажеш, любий, те зроблю, не гаючись.

ХОР

Богинь місцевих землю потривоживши,
Подбай негайно про обряд очищення.

ЕДІП

А як його здійснити, поясни мені.

ХОР

Омивши руки, зачерпни священної
Води з того джерельця, що й у спеку б'є.

ЕДІП

От зачерпну з джерельця... Ну а далі що?

ХОР

Побачиш дзбани, тонко, гарно зроблені;
Краї й дві ручки їхні увінчай тоді.

ЕДІП

А чим вінчати — гілочками, вовною?

ХОР

В овечки молодої зріжеш вовни жмут.

ЕДІП

Гаразд, а потім? До кінця все виклади.

ХОР

До сходу повернувшись, рідину пролий.

ЕДІП

Із тих же дзбанів, про які ви мовили?

ХОР

З тих трьох. Усе до краплі вилий з третього.

ЕДІП

А чим, скажи, будь ласка їх наповнити?

ХОР

Водою з медом. Лиш вина не лий туди.

ЕДІП

Ну, а коли це в землю всякне тіняву?

ХОР

Гілок оливних дев'ять три рази склади
Із рук обох, таку молитву мовлячи...

ЕДІП

Ну-ну, навчи. Важливо — як молитися.

ХОР

«Молю ласкаво названих Ласкавими
Того порятувати, хто благає вас...»

Так сам ти, чи хтось інший хай помолиться,
Але не вголос, тихо. Прошептавши ці
Слова молитви, йди, не озираючись.
Тоді, мандрівче, й руку я подам тобі,
Інакше б я за тебе неспокійний був.

ЕДІП

Ви чули, доні, що тутешні радять нам?

АНТІГОНА

Усе ми чули. Що робити — сам скажи.

ЕДІП

Я безпорадний нині: дві біди мене
Пригнічують — безсилля й сліпота моя.
Котра з вас піде, щоб усе залагодить?
Одна-бо навіть — лиш би доброзичлива —
В молитві переважить інших тисячу.
Тож поспішайте! Лиш мене самого тут
Не залишіть, бо й кроку не ступить мені
Без допомоги, старцю невидющому.

ІСМЕНА

Піду й зроблю, що треба. Поясніть лише
Хто-небудь, як на місце те потрапити.

ХОР

Воно за гаєм. Там, до речі, сторож є,
Отож до нього при потребі звернешся.

ІСМЕНА

Ну я пішла вже. Ти сама про батька тут
Подбаєш, Антігоно. Для батьків своїх
Дитині потрудитись — що це, труд хіба?

КОММОС

ХОР

Строфа І

Знаю: важко будить
Давню біду, о чужоземче!
І все ж я хотів би знати...

ЕДІП

Про що ти?

ХОР

Про біль твій — про невсипущу муку,
Про безмір твого страждання.

ЕДІП

О зглянься! Вшануй чужинця!
З ганьби не зривай заслони!

ХОР

Я мушу, однак, мушу дізнатись,
Чи правдивим є те, що розносить чутка.

ЕДІП

О горе!

ХОР

Піддайся, благаю!

ЕДІП

Ой леле!

ХОР

Я послухав тебе — відплати й мені тим же.

ЕДІП

Антистрофа I

Неймовірно страшні
Вчинки мої. Все ж мимоволі
Грішив я — боги посвідчать.

ХОР

Та як це?

ЕДІП

Жахливим — хто ж то міг знати? — шлюбом
Мене поєднало місто...

ХОР

Так ось яка правда в чутці...
Ти з матір'ю ліг на ложе?

ЕДІП

Не чути б того... Краще б умерти...
Ось ці дочки мої — ох біда! — ці дочки...

ХОР

Кажи-бо!

ЕДІП

Дві доні... Два лиха...

ХОР

О Зевсе!..

ХОР

Усіх трьох нас — одна... одна мати родила!

ХОР

Строфа II

Вони тобі дочки, виходить, і...

ЕДІП

Свого ж таки батька сестри...

ХОР

Гай-гай!

ЕДІП

Страшливих бід невпинна крутія!..

ХОР

Настраждавсь ти!..

ЕДІП

Що й слів нема...

ХОР

Згрішив ти...

ЕДІП

Ані трохи!

ХОР

Як це?

ЕДІП

Отримав я
Згубний дарунок од Фів незаслужено...
Якби ж мені вовік його не бачити!

ХОР

Антистрофа II

Нещасний! Ти став ще й убивцею...

ЕДІП

Про що ти? На що натякаєш?

ХОР

Отця...

ЕДІП

О горе! Ятриш рану — раною...

ХОР

Таж убив ти...

ЕДІП

Убив, та є...

ХОР

Ну що ще?

ЕДІП

Оправдання...

ХОР

Справді?

ЕДІП

Й ось яке:
Вдарив, убив, а кого — й не догадувавсь.
Отож перед законом неповинний я.

ХОР

А ось і син Егея, повелитель наш —
Тесей — кого ти кликав, надійшов сюди.

ТЕСЕЙ

Наслухавшись чимало про скривавлені
Твої очниці ще колись і щойно ось,
Як вирушив із міста, я впізнав тебе,
О сину Лая! А тепер, побачивши,
Який ти нещасливий, пересвідчився,
Що правду говорили. Стало жаль тебе,
Страждальнику Едіпе! То скажи мені,
Чим помогти могли б ми — я і край мій весь
Тобі й твоїй сердешній супровідниці?

Направду нездійсненним бути б мусило
Твоє прохання, щоб його відкинув я.
В чужому краї, як ось ти, пригадую,
Зростав я, тим-то більше, аніж інший хтось,
Я важив головою у краю чужім.
Тому й тобі, Едіпе, чужоземцеві,
Прийти на допомогу не відмовлюся.
Бо ж я — людина, і на днину завтрашню
Не більше, ніж хто інший, покладаюся.

ЕДІП

Тесею, благородна прямота твоя
Й мене схиляє говорити коротко.
Сказав ти, хто я, від якого зроджений
Отця, з якого краю приблукав сюди.
До того залишилось долучити ще
Моє прохання — і розмову скінчено.

ТЕСЕЙ

Не зволікай же. Говори — я слухаю.

ЕДІП

Тобі в дарунок тіло своє немічне
Даю. Який непотріб! — скажеш, глянувши.
Та йдеться не про вигляд — про користь його.

ТЕСЕЙ

Яка з того дарунку для нас вигода?

ЕДІП

Пора настане — сам про те дізнаєшся.

ТЕСЕЙ

Коли ж дарунок свою цінність виявить?

ЕДІП

Коли мене землею вкриєш, мертвого.

ТЕСЕЙ

Говориш про кінцеве, а середина?..
Чи вже цілком не дбаєш про життя своє?

ЕДІП

Його кінцівка добра — це вінець його.

ТЕСЕЙ

Скромнішого прохання й не придумаєш...

ЕДІП

О ні! Без боротьби тут не обійдеться!

ТЕСЕЙ

Сини твої, гадаєш, розпочнуть її?

ЕДІП

Щоб я до них вернувся, вимагатимуть.

ТЕСЕЙ

Проситимуть — не гоже йти світ за очі.

ЕДІП

Колись хотів лишитись — не дозволили.

ТЕСЕЙ

В нещасті, старче, гнів тебе не виручить.

ЕДІП

Ти вислухай, а потім вже повчай мене.

ТЕСЕЙ

А й справді, гріх повчати, не дослухавши.

ЕДІП

На мене біди йшли одна за одною...

ТЕСЕЙ

Ти родове прокляття давнє згадуєш?

ЕДІП

Та ні. Хоча про нього кожен еллін чув.

ТЕСЕЙ

Що за тягар надлюдський пригнітив тебе?

ЕДІП

Так ось: мене з домівки, з краю рідного
Прогнали власні діти, і повік туди
Не повернуся, бо свого ж я батька вбив.

ТЕСЕЙ

А нащо кличуть? Щоб жили ви нарізно?

ЕДІП

Це голос бога їх до того змушує.

ТЕСЕЙ

Цікаво, чим грозить їм віщування те?

ЕДІП

Цей край колись повинен розгромити їх.

ТЕСЕЙ

Чого ж то між собою не поділимо?

ЕДІП

О паростку Егея! Лиш боги самі
Із старістю та смертю не стикаються.
Все інше — час незборний під косу бере.
Земля снагу втрачає, тіло — нидіє,
Вмирає віра, недовір'я — верх бере.
Й прихильність не постійно між людьми бува,
Не завжди й край до краю добре ставиться:
Ті — нині, завтра — інші після приязні
Пізна́ють ворожнечу й знов — примирення.
Скажімо, Фіви: місто, як ніколи ще,
З тобою дружнє. Та спливуть, породжені
Невпинним часом ночі, низка днів майне,—
Й через якусь марницю згоду нинішню
Прошиють Фіви списом, не вагаючись.
І їхню кров гарячу спрагло питиме
Холодний прах мій, а як ні, то й Зевс уже —
Не Зевс, і хибить віщування Фебове.
Ох, нащо ж таємницю розголошую?
Не гнівайся, що змовкну. Ти ж обітницю
Сповни — й повік не будеш дорікать собі,
Що блукача Едіпа марно в край ось цей
Прийняв,— хіба що й небо нас одурює.

ХОР

Давно вже, володарю, обіцяє він
В усьому посприяти цьому краєві.

ТЕСЕЙ

Та хто б то легковажив добрим наміром
Такого мужа? Звичаєм гостинності
Йому належить мого дому вогнище.
Та ще ж, сюди прибувши, він богинь молив,
До мене й мого краю доброзичливий.
Не прожену мандрівця — прихищу його
На цій землі, вшаную ласку ласкою.
Захоче поселитись — ваш обов'язок
Про нього дбати; або хай зі мною йде.
Тож вибирай, Едіпе, що миліш тобі,
А я — заздалегідь уже погоджуюсь.

ЕДІП

О Зевсе! Будь прихильний до таких людей!

ТЕСЕЙ

Ну що рішив? До мене, може, підемо?

ЕДІП

Якби-то була змога!.. Саме тут, однак...

ТЕСЕЙ

Що має бути? Згоду я на все даю.

ЕДІП

Тих, що мене прогнали, подолаю тут.

ТЕСЕЙ

Життя своє не марно б ти провів у нас!

ЕДІП

Як тільки не забудеш про обіцянку.

ТЕСЕЙ

На мене покладайся — і не зраджу я.

ЕДІП

Ти не з таких, від кого б я присяги ждав.

ТЕСЕЙ

А в ній не більше, ніж у слові, певності.

ЕДІП

Що спершу зробиш?

ТЕСЕЙ

Чим ти так тривожишся?

ЕДІП

Фіванці прийдуть...

ТЕСЕЙ

Друзі захистять тебе.

ЕДІП

Відходиш, бачу...

ТЕСЕЙ

Що робить,— не вчи мене.

ЕДІП

Тремчу я...

ТЕСЕЙ

В мене ж серце не здригнулося.

ЕДІП

Погроз не знаєш...

ТЕСЕЙ

Та скажу: ніхто відсіль
Тебе насильно, певен будь, не виведе.
Чого не наговориш, коли гнів бере?
Але потому, щойно розум вернеться,—
Від тих погроз і сліду не лишається.
Отож нехай грозяться нині силою
Тебе забрати звідси — море буряне
Та неблизька дорога охолодять їх.
А втім, коли б і думав я по-іншому,—
Не зневіряйся: чи ж не Феб послав тебе?
Якщо я відлучуся, то ім'я моє
Для тебе найпевнішим буде захистом.

СТАСИМ ПЕРШИЙ

ХОР

Строфа I

Любий серцю куток землі —
Славний кіньми Колон тебе,
Гостю, скель білиною стрів.
Мило тут соловей свою
Ніжну пісню витьохкує
В густо-синій долині,
Що вповита плющем витким,
Та в гайку заповідному,
В тисячоплідному вітті, у затінку,
Де холодом ніколи
Не повіє, де, повен шалу,
Невгамовний буяє Вакх
У колі своїх годувальниць.

Антистрофа I

Тут у краплях небесних рос
Ненастанно цвіте нарцис
Рясноцвітий; од віку він —
Величавих богинь вінок —
І шафран золотий. Дзвенять

Невсипущі джерела,
Без упину стрімкий Кефіс
Котить хвилю-мандрівницю
Ген по рівнині, прозорий, і зрошує
Землі широке лоно.
Музам тут найвідрадніше
Й Афродіті, що стискує
В руках щирозлоті віжки.

Строфа II

Є ще й дерево тут —
Не чував я, щоб десь подібне
Чи в Азійськім краю росло,
Чи в дорійців, на острові Пелопа.
Не садять його, доглядать за ним не треба;
На страх ворожим списникам
У нас квітує — тут його вітчизна:
Сизолиста олива,
Годувальниця дитинства.
І ніхто — ні юнак завзятий,
Ні старець — не насмілиться
На неї руки підняти: всевидющий Зевс
Пильно тут береже її
І сизоока Афіна.

Антистрофа II

Є ще й інша гучна
Материнського краю слава —
Дар великого божества,
Щонайвища землі тієї гордість:
Це — коні баскі та прудкі на морі судна.
О Посейдоне-владáрю,
Нащадку Крона! Слава ця — від тебе:
Тут, могутній, ти вперше
Загнуздав коня баского.
А по морю з твоєї волі
Покірне силі рук людських
На веслах судно майнуло — дивовижна річ!
А довкола — рій нереїд
Весело в хвилі кружляє.

ЕПІСОДІЙ ДРУГИЙ

АНТІГОНА

Тепер, чудова земле, довести пора,
Що тих похвал направду заслуговуєш.

ЕДІП

Що трапилося, доню?

АНТІГОНА

Ось іде сюди
Креонт, а з ним чимало супровідників.

ЕДІП

Ось і нагоду, любі старці, маєте
Не на словах — на ділі врятувать мене.

ХОР

Не підведем, не бійся! Хай похилі ми,
Та сила в нашім краї не старіється.

КРЕОНТ

Землі цієї благородні жителі!
З моїм приходом, бачу, несподівано
Тривога промайнула в ваших поглядах.
Одначе не лякайтесь, не вразіть мене
Поганим словом: лиха не чинитиму,
Бо сам старий, і край ваш добре знаю я:
Нема в Елладі міста більш могутнього.
Прибув я, старець, щоби старця вмовити
Вернутися додому, в місто Кадмове.
І не один хтось — цілою громадою
Мене послали: з мужем цим споріднений,
Життям його найбільше саме я журюсь.
Послухай же, Едіпе, повернись-таки
Додому, нещасливче! Весь кадмейський люд
Тебе по праву кличе, я — насамперед.
Негідником я був би найостаннішим,
Якби твій біль на серце не лягав мені:
В поневіряннях, бачу, між людей чужих,
Мандрівче, загибаєш. Весь твій супровід —
Нещасна твоя доня... Аж не віриться,
Що так от бідувати довелося їй,—
Чого лиш не зазнала, безталанниця!
Піклуючись про тебе, покладається
На хліб ласкавий. Незаміжня й досі ще,
Хоч на порі... Усякий може скривдити.
О горе мені, горе! Чи ж не я покрив

Тебе й себе ганьбою і наш рід увесь?
Таки не приховати очевидного.
Тож сам ховайсь, Едіпе, і, довірившись
Мені, вернись додому, до богів своїх.
А з краєм цим люб'язно попрощайся ти —
Він того вартий. До свого ж — сердечніше
Горнутись личить: він-бо згодував тебе.

ЕДІП

Облуднику, навиклий хитрість будь-яку
Словами прикривати справедливими!
Що знов затіяв? Хочеш знов опутати,
Щоб у тих путах я ще більше мук зазнав?
Коли домашнє горе облягло мене
І рвавсь я на вигнання, у той час важкий
Ти знехтував стражденним, не зласкавився.
Коли ж я, власним шалом пересичений,
Запрагнув раптом затишку домашнього,
Ти вигнав мене з міста, не зважав тоді
На те, що між собою ми споріднені.
А нині, спостерігши доброзичливість
До мене з боку міста й громадян усіх,
Переманити хочеш — то й лестишся так.
Та що за втіха — набиваться з дружбою?
Скажімо, хтось бажання не сповня твого,
Хоч як благаєш, а коли пора пройшла,
Й ти сам собі зарадив,— поспішатиме
З дарунком, пізню ласку виявляючи,
То чи назвеш ти взагалі це ласкою?
Ось так мені сприяти нині й ти готов:
Слова прихильні, та думки — корисливі.
При всіх тебе на чисту воду виведу:
Не в своїм домі хочеш поселить мене,
А десь за містом — щоби я беріг його
Від сутички з цим краєм, від напасника.
Та прогадаєш: тільки дух мій месницький
Кружлятиме там вічно, а сини мої
Землі у Фівах саме стільки матимуть,
Щоб у годину смертну простягтись на ній.
То хто з нас краще в справах Фів обізнаний?
Я — краще: недвозначно віщував мені
Сам Феб і батько Феба — Зевс осяйливий.
Ти ж, ідучи до мене, он як вигострив
Свою підступну мову! Та хоч як гострив —
Замість користі шкоду з неї матимеш.
Але слова тут зайві. Йди вже, йди собі,
А я таки зостанусь. Що приймаємо
Охоче, те ніколи й не обтяжить нас.

КРЕОНТ

Кому з нас більше від такого рішення
Страждати доведеться, як ти думаєш?

ЕДІП

Щасливий буду, як не зможеш підступом
Ні громадян цих, ні мене оплутати.

КРЕОНТ

Ти збагативсь роками, а не розумом:
Живеш хіба на сором сивині своїй.

ЕДІП

Говориш гарно. Та чи личить чесному
Майстерно захищати справу будь-яку?

КРЕОНТ

Де слів багато, мало там доречного.

ЕДІП

Це ти говориш і доречно, й коротко?

КРЕОНТ

Не для таких, як ти ось, нерозсудливих.

ЕДІП

Іди! За всіх кажу це. Як вивідач тут,
Де маю жити, не крутись, іди собі!

КРЕОНТ

Не ти — вони посвідчать, як візьму тебе,
Чи заслужив я, друг твій, на слова такі.

ЕДІП

Хто б на очах у друзів мене взяти міг?

КРЕОНТ

Так чи інакше — ти за те поплатишся.

ЕДІП

Яким це знову лихом ти погрожуєш?

КРЕОНТ

Одну з твоїх двох дочок я схопив уже,
Те саме незабаром буде з другою.

ЕДІП

О горе!

КРЕОНТ

Скоро ще й не так зітхатимеш!

ЕДІП

У тебе моя доня...

КРЕОНТ

Й другу матиму.

ЕДІП

Невже це зрада, друзі? Чи не в силах ви
Прогнати нечестивця з володінь своїх?

ХОР

Ану ж бо геть, чужинцю! Ти й сьогодні йдеш,
Як і раніше, проти справедливості!

КРЕОНТ

Ануте, слуги, відведіть цю дівчину!
По-доброму не схоче — силоміць беріть!

АНТІГОНА

Гай-гай! До кого вдатись? Чи богів молить,
Чи смертних?

ХОР

Чужоземцю, що затіяв ти?

КРЕОНТ

Його не рушу, та її візьму-таки.

ЕДІП

О можновладні!

ХОР

Стій! Несправедливо це!

КРЕОНТ

Ні, справедливо!

ХОР

Як це?

КРЕОНТ

Бо своє беру.

ЕДІП

Строфа

Афіняни!

ХОР

Що робиш? Геть відсіля!
Негайно її відпусти,
Поки ми ще не втрутились!

КРЕОНТ

Облиш!

ХОР

Ні! Якщо
Не схаменешся ти!

КРЕОНТ

Відплатять Фіви, тільки-но торкнеш мене.

ЕДІП

Чи не казав я?

ХОР

Зараз же пусти її!

КРЕОНТ

Чого не маєш,— не розпоряджайся тим.

ХОР

Не руш, кажу я!

КРЕОНТ

Ну й нахаба!.. Геть відсіль!

ХОР

Сюди, земляки!
Скоріше сюди!
У скруті наш край:
Глумляться над ним!
Сюди! Гей! Сюди!

АНТІГОНА

Вже тягнуть мене, бідну... Люди, людоньки!

ЕДІП

О доню! Де ти?

АНТІГОНА

Забирають силою...

ЕДІП

Подай-но руку!

АНТІГОНА

Подала б, та годі вже...

КРЕОНТ

Так ведете ви?

ЕДІП

Ох, біда незрячому!

КРЕОНТ

Ну ось ти вже позбувся двох опор своїх,
Зухвалий старче! Якщо хочеш, верх бери
Над рідним своїм краєм і над друзями,
Що з волі їх — володар — я прибув сюди.
Хай буде так. Та, знаю, пересвідчишся
В свій час, що й нині сам собі нашкодив ти,
Й тоді, коли з близькими боротьбу почав,
Піддавшись гніву, що твій вік отруює.

ХОР

Постій, чужинцю!

КРЕОНТ

Краще не чіпай мене!

ХОР

Дівчат відпустиш — одпущу й тебе тоді.

КРЕОНТ

Ще більший доведеться вам, афіняни,
Сплатити викуп: я не тільки їх візьму.

ХОР

Кого б ти ще загарбав?

КРЕОНТ

Батька їхнього.

ХОР

Жахливе слово!..

КРЕОНТ

Але так і станеться!

ХОР

Якщо не заборонить повелитель наш.

ЕДІП

То ти й на мене важиш, безсоромнику?

КРЕОНТ

Кому сказав мовчати?

ЕДІП

Не обурюйтесь,
Богині, як при вас я прокляну його.
О підлий лиходію! Ти в незрячого
Останню вирвав змогу світло бачити!
Тобі й твоєму роду хай таке життя
Подасть на старість всевидющий Геліос,
Яке мені припало, безталанному!

КРЕОНТ

Ви бачите, колонці, що тут діється?

ЕДІП

Обох нас бачать люди. Зрозуміло їм,
Що, скривджений ділами, я словами мщу.

КРЕОНТ

Ну, годі! Хоч я сам тут, хоч обтяжений
Роками,— силоміццю пожену тебе!

ЕДІП

Антистрофа

Біда мені!

ХОР

Зухвальче! Як ти посмів,
Чужак,— у краю чужім,
На таке ось наважитись?

КРЕОНТ

Посмів!

ХОР

Ну що ж... Тоді
Край цей — не край уже!

КРЕОНТ

Зламає в правім ділі слабший — дужчого.

ЕДІП

Ви чуєте, що каже?

ХОР

Не бувать тому!

КРЕОНТ

Та не тобі це знати, тільки Зевсові.

ХОР

Ото зухвалість!..

КРЕОНТ

Хоч-не-хоч, терпи її!

ХОР

Сюди, люди всі!
Сюди, владарі!
З усіх ніг летіть!
Бо тут ворог нас
Почав кривдити!

Входить Тесей.

ТЕСЕЙ

Що тут сталось? Що за крики перешкодили мені
Принести биків у жертву повелителю морів,
Охоронцеві Колона? Розкажіть, хай знаю все —
Недаремно ж я щодуху, мов шалений, біг сюди!

ЕДІП

О наймиліший! Впізнаю-бо голос твій —
Мене жорстоко скривдив чоловік оцей.

ТЕСЕЙ

Та хто ж він? Що за кривда? Поясни мені.

ЕДІП

Креонт. Іде, забравши в мене дочок двох,
Єдиних, що лишились із дітей моїх.

ТЕСЕЙ

Не може бути!

ЕДІП

Ось як мене скривджено!

ТЕСЕЙ

(слугам)

Ану біжіть хто-небудь до жертовників,
Де я молився щойно, й повеліть усім —

І вершникам, і пішим, хай, покинувши
Обряд початий, що є духу кинуться
Туди, де дві дороги ув одну зійшлись,
Дівчат перехопити: щоб на сміх не зняв
Мене, свого домігшись, чужоземець той.
Не гайтеся ж, велю вам!

(До Едіпа).

Твого кривдника —
Якщо б я гнівом, гідним злодіянь його
Скипів — живим нізащо не пустив би з рук.
З яким, одначе, правом вдерся він сюди,
Таке й собі заслужить: не піти йому
Звідсіль, якщо негайно не появиться
Переді мною з тими, що загарбав їх.

(До Креонта).

На цю дорогу ставши, ти й себе зганьбив,
І край, де ти родився, і батьків своїх.
Прибувши в місто, славне справедливістю,
Де беззаконний вчинок — річ нечувана,
Зневажив наше право: що було тобі
Потрібне, те загарбав, силоміць узяв.
Гадав, що в нашім краї вільні люди вже
Перевелися нині, мною знехтував...
Тебе не Фіви на лихе наставили:
Плекати лиходія не годиться їм.
Отож не похвалили б там, довідавшись,
Що ти моє загарбав і божественне,
Що ти прохачок бідних силоміць погнав.
Коли б я, припустімо, у твій край ступив
І мав би право всім розпоряджатися,—
Не гарбав би нічого, пам'ятаючи,
Як між чужими чужаку поводитись.
А ти — хіба не сором? — свій же край ганьбиш.
Поглиблюючи старість, хутко час біжить,
Але не прибуває в тебе розуму.
Ще раз кажу те саме, що й казав уже:
Тих двох дівчат негайно поверни сюди,
Якщо не хочеш бути тут поселений
Насильно, проти волі. Й не слова пусті
Ти чуєш, а веління мого розуму.

ХОР

Ось так ти, чужоземче, осоромився!
Ганебне чиниш, хоч ти й роду чесного.

КРЕОНТ

Я не тому так діяв, що країну цю
Вважав, Егея сину, нерозсудною,
Позбавленою люду: не підозрював,
Що тут аж так завзято мого родича
Затримувати будуть, захищатимуть.
Гадав, що батьковбивці, кого викрито
Ще й у зв'язку ганебнім: сина — з матір'ю,
Ніхто притулку дати не наважиться.
І про Ареопаг ваш, славний мудрістю,
Я чув чимало; думав, не дозволить він
Перебувати в місті цьому блуднику.
Отож і взяв я здобич, певний успіху.
Але, якщо б той старець не прокляв мене
І рід мій,— до такого б не дійшло тепер.
А так — я з повним правом за образу мщу.
Ніщо ж не в силі гніву втихомирити,
Хіба що смерть: померлих жоден біль не йме.
А втім, роби, як знаєш. Сам-один я тут,
І, хоч не дію проти справедливості,
Не доможусь нічого. Але все-таки,
Хоча старий,— за себе й сам постою ще.

ЕДІП

Зухвальцю безсоромний! Ти й себе ганьбиш,
Ось так на мене, старця, нападаючи:
Убивство, шлюб, жебрацтво — ось які, мовляв,
Мої здобутки... Я ж і не здогадувавсь,
Що кою лихо! Все це від богів було —
Давно на рід наш, очевидно, гнівались.
Тому-то щодо мене, то, хоч як шукай,—
Вини в мені не знайдеш, бо без умислу
Я так собі нашкодив і близьким своїм.
Ти зваж: коли мій батько мав загинути —
Було ж таке пророцтво — від дітей своїх,
То чи по праву гріх на мене звалюєш?
Тоді ж ні сім'ям батька я не був іще,
Ні в лоні материнськім — ненароджений!
Та ось в лиху годину я на світ з'явивсь,
Посперечався з батьком і, не знаючи
Ні з ким зустрівся, ні що дію, вбив його,—
То чи ж не мимоволі я злочинцем став?
А ще прилюдно про мій шлюб із матір'ю,
Хоча ти брат їй, говорити змушуєш.
Ну що ж... Коли до того спонукав мене
Язик твій нечестивий,— не мовчатиму.
Це мати моя, мати! Що ж приховувать?..
Але не знав я, та й вона не відала...

Ще й діток на свій сором привела мені!
Одне напевне знаю: добровільно ти
Її й мене паплюжиш, я ж і взяв її
Невільно, й неохоче те пригадую...
Так ось: ні в тому шлюбі не повинний я,
Ані в убивстві батька, чим так боляче
Спішиш мене вразити, осоромити.
Дозволь тебе спитати зараз ось про що:
Якби на тебе хтось напав, невинного,
Й хотів убити,— то почнеш вивідувать,
Чи він твій батько, а чи відомстиш йому
Негайно? Жити схочеш — відомстиш-таки:
Чи маєш на те право — не питатимеш.
Таке й мене спіткало, безталанного,
Що йшов, куди безсмертні йти призначили.
Сам батько мій, оживши, з цим погодився б.
А ти, неправий, рвешся слово будь-яке —
Лихе воно, чи добре — тут же вимовить.
От і мене прилюдно ганьбувати взявсь,
Тесея — став хвалити запопзятливо,
А з ним — Афіни за зразковий лад у них.
Захоплений хвалою, ти одне забув:
Наскільки край цей до богів прихильніший,
Над іншими настільки ж він піднятись міг.
А ти насильно старця-прохача звідсіль
Женеш, у нього й дочок рідних викравши.
Тому, богинь місцевих закликаючи,
Прошу в них допомоги: хай страждённому
Прибічницями будуть, щоб дізнався ти,
В яких мужів це місто під опікою.

ХОР

Цей старець чистий серцем, о володарю!
Стражданням, хоч і згубним, слід зарадити.

ТЕСЕЙ

Ну годі! Бо виходить, що негідники
Спішать, а ми тут гаєм час, покривджені.

КРЕОНТ

То що ж робити повелиш безсилому?

ТЕСЕЙ

Поперед мене підеш по дорозі цій
І сам покажеш, де ти заховати міг
Дівчат. А може, з ними дременули вже
Викрадачі?.. Нехай там! Не зуміють-бо
Втекти: їх перехоплять — хай не кваляться

Богам за успіх передчасно дякувать.
В полон узявши, сам ти — вже полонений.
Ловця — зловила Доля. Хто неправдою
Збагачений,— багатством не натішиться.
Підмоги тут не знайдеш, хоч не сам-один
(Бо звідки ж та зухвалість, та пиха твоя?)
Не голіруч, гадаю, ти рушав сюди:
На спільника, напевне, розраховував.
То мушу дбати, щоб лиш одному, бува,
Все місто мимоволі не скорилося.
Ти зрозумів, нарешті, чи й тепер іще
До слів моїх не хочеш прислухатися?

КРЕОНТ

З тобою сперечатись я не буду тут,
Удома ж поміркую, що робити слід.

ТЕСЕЙ

Грози, та не барися. Ану геть відсіль!
А ти лишайсь, Едіпе, в мирі й певен будь:
Поки живий я — спокою не знатиму,
Аж викрадених дочок поверну тобі.

ЕДІП

За мужнє серце й ти, Тесею, щасний будь,
За чуйне до сліпого старця ставлення.

(Креонт і Тесей відходять).

СТАСИМ ДРУГИЙ

ХОР

Строфа І

Коли б я міг бути там,
Де збройні мужі ось-ось
Почнуть міднодзвінний бій! —
В підніжжі храму Піфійського,
Чи там, де весь берег
Вогнями ряхтить, де богині обряд нічний
Відправляють для смертних, чиї вуста
Мовчання ключем золотим замикають жерці Евмолпіди.
Вірю: скоро Тесей-воївник,—
Тільки б сестер, двох дів, із рук негідника вирвать,—
Гомоном битви рішучої виповнить
Край наш довкола!

А н т и с т р о ф а I

А може, промчать вони
На захід од сніжних скель,
За межі еатських нив —
Чи верхи, чи колісницями,
Що вихор знімають?
Од них не втекти: цього краю Арей — жахний,
Нездоланна Тесеєвих воїв міць.
Золочена збруя мигтить; ненапнуті, подзвонюють віжки.
Ось кіннота, що славить свою
Опікунку — Афіну й Реї любого сина,
Бога морського, що в дужі обійми взяв
Землю розлогу.

С т р о ф а II

Вже бій почали чи то ждуть чогось?
Передчуває душа:
Вже не довго сестрицям двом
Зазнавати кривди гіркої, від рідні страждаючи кровної.
Звершить, звершить Зевс щось велике!
Бій, щасливий для нас, віщаю!
О, коли б я стрімливим голубом міг злетіти
Ген аж під хмари небесні! За битвою з тих далей
Зірким невідхильно б стежив оком!

А н т и с т р о ф а II

О Зевсе! Богів повелителю!
Вла́дарям краю цього
Міць таку, всевидющий, дай,
Щоб нині, ставши до бою, відняли дівчат у напасника!
Тебе молю — Діво-Палладо,
Бога-лучника — Аполлона
І сестру його славну, що по лісах, невтомна,
Оленів гонить плямистих: в опіці спільній майте
Цей край і його громадян — афінян!

ЕПІСОДІЙ ТРЕТІЙ

ХОР

Не скажеш, о мандрівче, що брехливим був
Твій приятель пророком: он спішать сюди
З прислужниками, бачу, дві дочки твої.

Входять А н т і г о н а, І с м е н а й Т е с е й з його супровідниками.

ЕДІП

Що чую? Де їх бачиш?

АНТІГОНА

Батьку! Батечку!
Якби тобі дозволив нині бог якийсь
Уздріть того сміливця, що вступивсь за нас!

ЕДІП

Ти тут, голубко?

АНТІГОНА

Завдяки Тесеєві —
Рятівникові та його супутникам.

ЕДІП

Тож підійдіть до батька. Вже й не думав я,
Що вас колись торкнуся, мої донечки!..

АНТІГОНА

Твоє бажання з нашим, батьку, збіглося.

ЕДІП

Та де ж ви, де ж ви?

АНТІГОНА

Разом ось підходимо.

ЕДІП

О милі!..

АНТІГОНА

Всі ми, діти, милі батькові.

ЕДІП

Мої опори!..

АНТІГОНА

Бідні — старця бідного...

ЕДІП

Ви знову поруч! Вами, рідні, втішившись,
Не буду нещасливий, хоч би й смерть зустрів!
З обох боків до мене, хто життя вам дав,
Тісніше пригорніться, хай забудеться
Поневіряння ваше, самота гірка...
В кількох словах про все це розкажіть мені:
Вам, юним, личить говорити коротко.

АНТІГОНА

Ось рятівник наш. Він це діло звершував.
За ним і слово. От і все сказала я.

ЕДІП

Не ображайся, друже, що я з дочками
Заговорився: вже й не сподівався їх.
І добре знаю, що цією радістю
Тобі лиш одному я зобов'язаний,
Бо ти, а не хто інший їх вернув мені!
Тому й молюся: хай боги добро пошлють
Тобі й твоєму краю. Тільки тут зустрів
Я чесність і побожність, тільки тут ніхто
Безкарно не збрехав би, не злословив би.
Я знаю — і словами це підтверджую:
Що маю,— все від тебе, не від іншого.
Подай правицю, хай потисну, владарю,
І скроню поцілую, як погодишся.
Та що кажу я? Чи в стількох гріхах своїх
Посмів би я бажати, щоб торкнувсь мене
Такий благочестивий? Ні, я й сам цього
Ніколи б не дозволив. Хто біди зазнав,
Лиш той зі мною біль мій розділити б міг.
Моє вітання, отже, звіддаля прийми
Й шануй мене, як досі ти вшановував.

ТЕСЕЙ

Нітрохи не дивуюсь, що ти з дочками
Не міг наговоритись, ощасливлений,
Що мовив слово до дітей насамперед.
За це не приховав я гніву жодного,
Навиклий не словами, тільки вчинками
В житті шукати слави й визнання собі.
Ось доказ: присягнувши,— не підвів тебе
Ні в чому, старче: цілих, непошкоджених
Доставив полонянок — любих донь твоїх.
А щодо перемоги — не хвалитимусь:
Від них же з часом ти про все дізнаєшся.
Та зваж на інше. Тільки що, йдучи сюди,
Почув я дещо краєм вуха; начебто
Дрібниця, але дивна. Втім, нічим не слід
Обачливій людині легковажити.

ЕДІП

Скажи ж, Егеїв сину, що за чутка це?
До вух моїх нічого не доносилось.

ТЕСЕЙ

Так-от послухай: кажуть, чоловік якийсь,
Хоч не земляк твій — родич, сів благальником
На вівтарі, де жертву Посейдонові
Складав я перед тим ще, ніж сюди прийти.

ЕДІП

А звідкіля він? І чого чекає там?

ТЕСЕЙ

Одне лиш знаю: хоче, щоб ти дав йому,
Не хтозна-що там, а коротку відповідь.

ЕДІП

Яку це? Недарма ж він сів при вівтарі!

ТЕСЕЙ

Жадає, чув я, словом перекинутись
З тобою і спокійно геть піти собі.

ЕДІП

Одначе хто він, той прохач настирливий?

ТЕСЕЙ

Серед аргів'ян, може, в тебе родич є,
Що так до тебе нині набивається?

ЕДІП

Ні слова більше, любий друже!..

ТЕСЕЙ

Що таке?

ЕДІП

І не розпитуй!

ТЕСЕЙ

Ти про що? Скажи мені!

ЕДІП

(вказуючи на своїх дочок)

З їх слів я знаю, хто припав до вівтаря.

ТЕСЕЙ

То хто ж він, і за віщо б я ганьбив його?

ЕДІП

Це — син мій, володарю! Син ненависний...
Його б нізащо не хотів я слухати!

ТЕСЕЙ

Ну що ти? Що ти? Можна й не робить того,
Чого не хочеш... Чи то важко слухати?

ЕДІП

Цей голос чути — ніж у серце батькові!
Не змушуй, володáрю, поступитися!..

ТЕСЕЙ

Але священне місце зобов'язує...
Хіба ж годиться храмом легковажити?

АНТІГОНА

Ти ще й мою пораду, батьку, вислухай:
Дозволь, щоб муж цей і своє бажання міг
Задовольнити, й божества не скривдити —
Мій брат сюди хай прийде з твого дозволу.
Не зможе він змінити, хоч би як тобі
Словами надокучив, твого рішення.
Послухати не шкодить: чорні задуми
В розмові найчастіше виявляються.
Він син твій, врешті. Хай би ти найбільшої
Зазнав од нього кривди, все ж не личило б —
Адже ти батько! — злом за зло відплачувать.
Тож вибач! В інших також є сини лихі
І гнів є, але друзі словом лагідним
Наводять їх на розум, заспокоюють.
Згадай минуле горе, не сьогоднішнє —
Як од батьків своїх же ти натерпівся —
Тоді, напевно, зможеш сам побачити,
В яку безвихідь, батьку, впертий гнів жене.
Важкий-бо того доказ на собі ж несеш,
Навіки зір свій, світло денне, втративши.
Ти поступись! Хто просить справедливого —
Нехай не просить довго. Хто добра зазнав,
Добром повинен іншому віддячити.

ЕДІП

І гірко мені, доню, й наче солодко
Вам поступатись... Та зроблю по-вашому.
Одначе, друже... щоб ніхто не смів мене,
Якщо сюди він прийде, взяти силою.

ТЕСЕЙ

Не варто, старче, зайвий раз нагадувать.
Я не хвалюсь, та поки бережуть боги
Мене,— до того часу й ти спокійний будь.

СТАСИМ ТРЕТІЙ

ХОР

Строфа

Хто свій вік розтягти б хотів
Ген за звичну межу життя,—
В того з віком, напевне, геть
Затуманився розум!
Буде довшою низка днів —
Більше з ними й журби спаде,
Менше — втіхи: прожив літа —
Вже тобі й не розгледіти,
Де в житті насолода.
Далі — й смерть останню рису
Підведе і стишить муки;
Співи, танці — все чуже їй,
Вісниці Аїда.

Антистрофа

Не родитись на світ — було б
Наймудріше. Коли ж родивсь —
Тут же в край, звідки вийшов ти —
В небуття — повернутись.
Хай-но юні роки майнуть,
Хай розвіється шал легкий,
Бід яких не зазнаєш ти,—
З чим лише не зіткнешся? —
Заздрість, сутички, чвари,
Вбивства... Потім — клята старість,
Одинока, безпорадна,
Пригнітить тебе журбою —
З бід усіх найбільша!

ЕПОД

Та й він, бідолашний, літ вагу несе.
Як об берег у краю північнім
Б'ють відусіль хвилі морські в негоду,

Так раз у раз того старця,
Наче вали рокітливі,
Потрясають важкі, невідступні біди.
То десь на сході росте хвиля,
То її шле захід,
То вона суне від півдня,
То від скель опівнічних Ріпейських.

ЕПІСОДІЙ ЧЕТВЕРТИЙ

АНТІГОНА

Той чужоземець сам, без супровідників,
Якщо не помиляюсь, он, іде сюди,
Мій батьку, сльози начебто втираючи.

ЕДІП

А хто ж він?

АНТІГОНА

Той, про кого тільки й думалось,—
Сам Полінік до нас ось підійшов уже.

ПОЛІНІК

О горе! Що робити? Чи свою біду
Оплакувать, чи спершу побиватися
Над батьком, кого стрів я на землі чужій,
Вигнанця, з вами, сестри?.. Над покинутим,
В лахмітті зашкарублім, що огидливо
Просякло брудом і немовби в'їлося,
Старе,— в стареча тіло... Над осліпленим,
Кому вітри волосся розкуйовджують?..
Не кращою, як видно з його вигляду,
Поживою, злиденний, покріпляється.
Та надто пізно я прозрів, отямився!
Остання ж я людина, раз нужду таку
Мій батько звідав! З уст моїх почуй про це.
Однак Ласкавість, що сидить, вибачлива,
При Зевсовому троні, хай наблизиться
Й до тебе, батьку! І, якщо вину мою
Ще можна змити, то не можна — збільшити.
Чого ж мовчиш ти?..
Не відвертайсь од сина, хоч слівце зрони!
Не відгукнешся? Так мене й позбудешся,
Зневаживши, про гнів свій не обмовившись?
О сестри мої, батька любі донечки!
Зробіть усе можливе, щоб уста свої

Він розімкнув печальні, міцно стулені,
Щоб так ганебно звідси не прогнав мене,
Благальника, мовчанку зберігаючи!

АНТІГОНА

Скажи-но, безталанний, з чим прибув сюди?
Бо щира мова здатна і розрадити,
І засмутити, і схилить до жалості,
Добувши слово навіть у безмовного.

ПОЛІНІК

Скажу, бо слушна рада. Лиш за поміччю
Звернусь до бога, при чийому вівтарі
Я був, коли тутешній володáр велів
Прийти сюди, щоб з вами перемовитись,
Послухати самому та й піти собі.
Хай так і буде, чужоземці! Вас прошу
І сестер своїх рідних, і отця свого.
Скажу, по-перше, як я опинився тут:
Мене прогнали, батьку, з краю рідного.
На володарський твій престол я намір мав
Засісти, скориставшись правом старшого.
І тут, хоча й молодший, Етеокл мене
Прогнав із краю... Не словами верх узяв,
Не завдяки правиці чи ділам своїм —
Підбурив місто!.. Пізнаю ж я все-таки
Твоїх Еріній руку в суперечці тій!..
А втім, це й віщуванням передбачено.
Тож незабаром у дорійськім Аргосі —
Уже як зять Адраста — я з'єднав собі
Союзників надійних, що перед ведуть
На всій землі апійській, славних списників,—
Щоб, рушивши на Фіви в складі вибраних
Семи загонів, або скласти голову,
Або злочинців геть із краю вигнати.
Та годі! З чим прийшов я? Щоб молить тебе,
Мій батьку, і від себе, і від імені
Союзників, що нині вколо Фів стоять
Семизагінним військом; на чолі його —
Вождів одважних стільки ж. Ото перший з них —
Амфіарай — і списник, гідний подиву,
Й віщун, що на дорогах птаха знається.
За ним — Ойнея парость, із Етолії,—
Тідей, а третій — Етеокл із Аргосу.
Гіппомедонт — четвертий; спорядив його
Талай, отець. А п'ятий — Капаней палкий:
Грозиться, взявши Фіви, спопелити їх.
Партенопей, аркадець, Аталанти син

Стійкий, подався шостим; в нього ймення те —
Від матері, що заміж довгий час не йшла.
А я, твій син, чи, може, лиш породження
Жахної долі, а твоїм — лиш названий,
Загін аргів'ян мужніх проти Фів веду.
Тож дочками твоїми і життям твоїм
Сукупно заклинаєм: утамуй свій гнів,
Що впав на мене, хто рішив молодшого
Провчити брата: адже він прогнав мене
З вітчизни, він по світу жебраком пустив!
Так-от: якщо в пророцтві доля правди є,
І ти нам посприяєш — переможемо!
Молю струмками, божествами рідними —
Послухай, поступися, ми ж обидва тут —
І чужаки, й убогі, адже й ти чужак;
На ласку інших нині покладаємось
Обидва, спільну долю розділяючи.
А він — о горе! — дома владаре́м сидить,
Над нами переможно насміхаючись!
Та тільки-но зі мною ти погодишся,—
З престолу одним махом я зжену його,
Тебе — впроваджу знову до палат твоїх
І сам вернуся, відігнавши ворога.
До слави твоя згода приведе мене,
А станеш на своєму — то й не виживу.

ХОР

Вшануй, Едіпе, мужа, що послав його.
Відмов, що хочеш — і нехай іде собі.

ЕДІП

Якщо б його, до речі, не Тесей послав,
Гадаючи, що син мій гідний все-таки
Уваги батька, то від мене й слова б він,
Повірте, громадяни, не вдостоївся.
Тепер, хоч і почує мою відповідь,—
Не знайде ні рятунку, ні розради в ній.
У тебе ж був і скіпетр, був і владарський
Престол, що нині в Фівах посідає їх
Твій брат. Це ти, поганче, саме ти прогнав
Отця свого — вигнанцем, жебраком зробив!
А зараз он як просльозився, бачачи,
Що сам такого ж горя та біди зазнав.
Та я без сліз волію свій тягар нести,
Про тебе, вбивцю, вік свій пам'ятаючи.
Це ж ти таке страждання вготував мені,
Це ти прогнав із дому! Через тебе ж я,
Блукач, на хліб ласкавий покладаюся.

Якби цих дочок я собі не виховав,
То, хоч і маю сина, я б не жив уже!
Вони ж — і рятівниці, й годувальниці:
Хоча дівчата, все ж по-чоловічому
Ярмо зі мною тягнуть. А від вас обох
Я відрікаюсь! Ще не так під Фівами
На тебе Доля гляне, хай-но виведеш
Туди загони збройні: не здобуть тобі
Ніколи того міста — закривавлені,
І ти, і брат твій водночас поляжете.
Прокляття це й раніше я виношував,
Тепер — гострю, мов зброю, щоб навчити вас,
Як тих, що вас ростили, шанувати слід,
І батька, хай сліпий він, не соромитись.
На щастя, зовсім інші мої донечки!
Чи сядеш на престолі, чи при вівтарі —
Еріній не уникнеш, поки дбає ще
Відвічна Правда про закони Зевсові.
Тож геть, мерзенний, осоружний батькові,
Між підлих найпідліший! Понесеш відсіль
Мої прокляття: списом ти не вибореш
Землі своєї, але й не повернешся
В низинний Аргос. І, на брата рідного
Піднявши руку, згинеш сам од кривдника.
Таке пророчу й Тартару прадавню млу
Ненатлу закликаю — хай впов'є тебе!
Арея кличу й тих богинь, що душі вам,
Обом братам, роз'їли ворожнечею.
Таке моє напуття... Йди й Кадмеї всій
І всім аргосцям — це ж твої союзники —
Звісти, які дарунки наготовлені
В незрячого Едіпа для синів його.

ХОР

Не рад був, Полініку, я шляхам твоїм
Колишнім. Раджу й нині: не затримуйся!

ПОЛІНІК

Нещасний я! Безвихідь на шляхах моїх!
Нещасні й друзі!.. Ось чим увінчається
Похід аргоський! А про це ж ні словом я
Обмовитись не можу, хоч би як терпів,
З товаришів нікому. Й вороття нема:
Біді своїй назустріч мушу мовчки йти.
О сестри, мої сестри! От ви й чуєте
Страшні прокльони батька. Тож богами вас
Молю: якщо погрози стануть дійсністю,
І ви під рідну крівлю завітаєте,—

В останній шані не відмовте братові:
Оплакавши, в могилу покладіть мене.
Так до хвали, котру ви пожинаєте,
Опікуючись батьком, доєднається
Не менша — коли й брата пошануєте.

АНТІГОНА

Послухай, Полініку, я прошу тебе...

ПОЛІНІК

Що скажеш, Антігоно, люба сестронько?

АНТІГОНА

Війська чимшвидше поверни до Аргосу —
Сам над собою зглянься й над вітчизною!

ПОЛІНІК

Це неможливо: раз піддавшись слабості,
Я війська за собою вже б не міг вести.

АНТІГОНА

Навіщо, брате, знову гнів роз'ятрюєш?
Занапастиш країну... Що це дасть тобі?

ПОЛІНІК

Та сором утікати. Сором — старшому
Для брата, що молодший, стати посміхом.

АНТІГОНА

Ти ж сам прямуєш на прокляття батькове,
Що вам, братам, загибель напророчило.

ПОЛІНІК

Хоча це правда — відступати пізно вже.

АНТІГОНА

Ой леле, хто з тобою йти наважиться,
Почувши, що твій батько віщував тобі?

ПОЛІНІК

Про це — нікому! Вождь, якщо розумний він,
Тривог своїх не буде розголошувать.

АНТІГОНА

То, значить, невідхильне твоє рішення?

ПОЛІНІК

І не вмовляй! Ступлю я на дорогу цю,

Нехай вона злощасна, хай погибельна
Через прокляття, що тяжить на батькові.
Нехай вам Зевс віддячить, коли зглянетесь
Над мертвим: для живого — все зробили ви.
Пустіть же! Прощавайте! Не побачите
Мене живим...

АНТІГОНА

О горе! Нещаслива я!

ПОЛІНІК

Не побивайсь над братом!

АНТІГОНА

Як не плакати
Над тим, хто до Аїду самохіть іде?

ПОЛІНІК

Судилось — то загину!

АНТІГОНА

Ні! Послухай лиш...

ПОЛІНІК

Облиш! Так мусить бути.

АНТІГОНА

Горе!.. Все-таки
Тебе я втрачу?!

ПОЛІНІК

Доля те вирішує,
Що має статись. Я ж богів благатиму,
Щоб жодне в світі лихо не спіткало вас.
Одначе хто вам, сестри, зла бажати б міг?

КОММОС

ХОР

Строфа І

Знов нажене на нас бід тяжких
Той заблукалий сліпець, якщо
Доля вже й над ним не нависла...
Не чув я, щоб марними були неба присуди:
Їх час невсипний бачить — він і визначить,

Що — нині, а що завтра з нами станеться.
Он грім озвавсь... О Зевсе!

ЕДІП

О діти, діти! Хто б то міг покликати
Сюди Тесея, мужа найчеснішого?

АНТІГОНА

Для чого тобі, батьку, так потрібен він?

ЕДІП

Мерщій! Бо до Аїду віднесе мене —
І не оглянусь — Зевса грім окрилений!

ХОР

Антистрофа І

Вдруге розкотисто гримнув грім:
Гуркіт нечуваний рине вниз —
Дибом стало з жаху волосся.
Душа здригнулась: он майнула знову блискавка...
Не знаю, що несе нам, та боюсь її:
Без лиха, надаремно, не промчить вона.
О неба глибінь! О Зевсе!

ЕДІП

О діти! Невідхильно до кінця вже йде
Життя моє: боги так передбачили.

АНТІГОНА

А звідки знаєш? Чи помітив знак якийсь?

ЕДІП

Напевно знаю. Хтось один, не гаючись,
Хай припровадить цього краю владаря.

ХОР

Строфа II

А ось і знову звідусіль оглушливо
Стряслось од гуркоту небо.
Зласкавсь, о Зевсе, благаю! Зласкавсь, якщо несеш
Вітчизні нашій горе, біду сліпу!
Хай нам блукач цей другом буде, а не ворогом!
Щоб ласка наша нам же не нашкодила.
О Зевсе, я кличу тебе!

ЕДІП

Чи вже він близько? Чи мене застане ще
Живим? Чи в мене розум не затьмариться?

АНТІГОНА

А в чому ж йому, батьку, хочеш звіритись?

ЕДІП

За те добро, що ним він наділив мене,
Як обіцяв я, хочу й сам оддячитись.

ХОР

Антистрофа II

Прийди, прийди, о сину, хоч би зараз ти
В долині, край побережжя,
Биків приносив у жертву, на вівтар вина лив,
Морського Посейдона шануючи,—
Цей старець і тобі, і місту, і громаді всій
Добром бажає за добро віддячити.
Мерщій, о владарю, мерщій!

ТЕСЕЙ

Це що за крики знову? Що за гамір тут?
І чужоземця, й вас почув я здалеку.
Чи громом Зевс ударив, чи поля чиїсь
Побило градом? Бо коли послав нам бог
Таку негоду — сподівайсь найгіршого.

ЕДІП

Заждався я, владарю... Видно, бог якийсь
Тебе, мені на щастя, скерував сюди.

ТЕСЕЙ

То що ж, нащадку Лая, знову трапилось?

ЕДІП

Ось-ось помру я... Що пообіцяв колись
Тобі й твоєму місту,— хочу виповнить.

ТЕСЕЙ

А з чого видно, що наспіла смерть твоя?

ЕДІП

Самі боги звістують. Ще не схибили
Знамення їхні — в тім я пересвідчився.

ТЕСЕЙ

А в чому, старче, знак цей віщий виявивсь?

ЕДІП

У стугонінні грому, в сяйві блискавок,
Що їх непереборна шле рука з небес.

ТЕСЕЙ

Мене переконав ти: у словах твоїх
Чимало правди. Що, скажи, нам діяти?

ЕДІП

Повчу, Егея сину, щó в майбутньому
Твій край од лихоліття вберегти б могло.
З тобою зараз без поводаря піду
Туди, де нині ж мені вмерти суджено.
Та при одній умові: щоб ніхто не знав,
Де я впокоївсь, де мій прах поховано.
Він кращим од сусідів буде захистом,
Аніж списів і ратищ сотні й панцирів.
А втім, цю таєницю недомовлену
Збагнеш, як тільки станеш сам на місце те.
Ні донькам, хоч люблю їх, не обмовлюся,
Ні громадянам — сам про неї знатимеш
І збережеш для себе. А наблизиться
Й твоя пора — своєму найдорожчому
Нащадку звіриш. Потім — він хай зробить так.
Тож не посміють твого міста рушити
Драконові нащадки. Не один же край
Зазнав недолі й при розумних владарях.
Боги, хай часом пізно, та провчать-таки
Шаленця, що велінням неба знехтував.
Таким, Егея сину, ти повік не будь!
Та що це я повчати взявся вченого?
Рушаймо! Знак подавши, бог іти велів
Туди негайно. Більше не затримуймось!
Ходімо ж, доні! Я за поводатаря
Вам послужу цим разом, а не ви мені.
Тож не торкайтесь батька, щоб я сам найшов
Оте священне місце, де, як суджено,
Мене навіки вкриє саме ця земля.
Сюди, за мною!.. Бог мене, Гермес, веде
Проводар тіней, і підземна владарка.
Сліпе для мене нині, осяйне колись,
О світло денне, ще хоч раз торкнись мене! —
Спускаюсь до Аїду... Там життя своє
В імлу занурю... Друже найлюб'язніший!

Гостинна земле! Ви, тутешні жителі! —
Бувайте всі здорові й пом'яніть мене,
Померлого. Хай щастя вік не зрадить вам.

(Едіп і Тесей відходять).

СТАСИМ ЧЕТВЕРТИЙ

ХОР

Строфа

О, якщо можна мені богиню невидиму,
Як і тебе, закликати,
Тіней володарю,—
Аїдонею, благаю, Аїдонею,—
Хай без мук та страждань той блукач
В імлу, в темрявий спуститься край,
У глиб рівнини стігійської,
Де спільне житло поглинає всіх!
А що стільки бід безвинно звідав на віку своїм,—
Хай бог по праву знов його звеличить!

Антистрофа

Діви підземних осель! Незборне страховище —
Звір, що при многолюдній
Брамі розлігшися,
Риком жахливим раз по раз повниш печеру,
Грізний страже Аїдових меж! —
Вчуй нас, дитя Землі
І темночолого Тартару! —
Дай легко пришельцю новітньому
Зійти в підземелля, притулок померлих, молю тебе,
О божество безмовне, вічносонне!

ЕКСОД

ВІСНИК

Спочатку, громадяни, якнайстисліше
Звістити б вас хотів я: вже помер Едіп.
Та все, що відбувалось, що там діялось,
Двома словами аж ніяк не викласти.

ХОР

Впокоївсь нещасливець?

ВІСНИК

Упокоївся.
Життя своє злиденне до межі довів.

ХОР

А як? Чи з волі неба? Чи безболісно?

ВІСНИК

Ось це таки направду гідне подиву.
Ти був тут, отже, знаєш, як він вирушив
У путь: ніхто за руку не повів сліпця —
Він сам усім нам був за поводатаря.
Коли ступив ногою на обрив стрімкий,
Де мідні східці в глибину спускаються,
То зупинився раптом на одній з кількох
Стежин розбіжних, на краю ущелини,
Де Пірітой з Тесеєм побраталися.
Там став він — біля скелі торікійської,
Старої груші та гробниці з каменю.
Тоді, між ними сівши, з себе шмаття зняв,
Покликав дочок, принести води велів
Проточної — омитись і богам узлить.
Ті, рушивши на пагорб видний здалеку
Родючої Деметри, принесли відтіль,
Що повелів їм батько, й зодягли його,
Омивши, в біле, як обряд наказує.
Коли старенький всім був задоволений
І жодна справа не була занедбана,
То гримнув Зевс підземний. Мов оглушені,
Дівчата остовпіли; потім, батькові
До ніг упавши, заридали, вдарили
Руками в груди, закричали жалісно.
А сивочолий, вчувши голосіння те,
Обняв їх і промовив: «Діточки мої!
Віднині ви без батька залишилися —
Пропало все для мене!.. Вже не будете
Про батька турбуватись. А турбота ця,
Ой, нелегка бувала!.. Та одне скажу
Єдине слово — й труд ваш оправдається:
Ніхто вас, доні, не любив так гаряче,
Як я, ваш батько. А тепер судилось вам
Уже без мене вікувати, сиротам...»
І так вони всі троє гірко плакали,
Обнявшись. А коли вже наридалися,
Коли важкі зітхання та плачі вляглись
І стало тихо-тихо, раптом голос чийсь
Його покликав. Тут од несподіванки
Нараз волосся вгору стало в кожного.

Виразно, разів зо три, бог таке сказав:
«Едіпе, гей, Едіпе! Чи не час тобі
В дорогу? Ти ж і так уже затримався!»
А він, почувши заклик, хоче бачити
Тесея, цього краю повелителя.
Той підійшов, а старець: «Добродійнику!
Подай правицю донькам; ви ж, голубоньки,—
Йому на доказ дружби. Обіцяй мені,
Що вмисно їх не зрадиш і сприятимеш
В усьому, що добром для тебе видасться».
Тесей же, благородний, обіцянку дав,
Не ґаючись, що так усе й робитиме.
І склав присягу. Тут Едіп навпомацки
Обняв іще раз дочок і таке сказав:
«А зараз, доні, свою стійкість виявіть —
Покиньте батька, щоб і не почуть того,
Що вам не подобає, і не бачити.
Ідіть же якнайшвидше! Хай Тесей лише
Споглядачем єдиним тут залишиться».
Ось так розпорядивсь він. Ми з дівчатами,
Слухняні, подалися не без сліз, однак,
Та схлипів. Одійшовши, через мить якусь
Усі ми озирнулись. Та ніхто вже з нас
Не запримітив старця... Одиноко там
Стояв лише володар; затулив собі
Долонею він очі, мовби жах якийсь
Угледів ненароком, щось таке сумне,
На що не мав одваги навіть зиркнути.
Через хвилину бачим: до землі припав,
Щоб шану скласти спільною молитвою
Як їй, так і Олімпу, де боги живуть.
Отож про дивовижну смерть Едіпову —
Тесей, лиш він єдиний, розказати б міг.
І справді: ні вогненна Зевса блискавка
Не підхопила старця, ані мчав тоді
З-над моря вихор, щоб його окутати...
Чи посланець богів був? Чи земля сама
В імлу, де мертві, тихо прийняла його?
Так упокоївсь, ні страждань не звідавши,
Ні муки перед смертю — як ніхто з людей
Подивування гідний... Хто вважатиме,
Що я шаленець, то промовчу — хай собі!..

ХОР

А де ж дівчата й друзі-супровідники?

ВІСНИК

Гадаю, недалеко: їхні крики чуть
Тужливі — очевидно, вже спішать сюди.

КОММОС

АНТІГОНА

Строфа І

Гай-гай! Не раз іще оплачем
Батькову кров нечестиву, що й ми її
Перейняли від нього, безталанні!..
Скільки-то горя в минулому з ним довелося нам звідати!
Скільки ж то, сестро, ми ще нагорюємось —
Чи міг би хто сказати?

ХОР

Що сталося?

АНТІГОНА

Неважко здогадатися...

ХОР

Помер?

АНТІГОНА

Такою смертю, що й не віриться!
Бо ж його не зборов Арей, не вкрила в морі хвиля —
Темне лоно землі вповило,
Загадково зі світу пішов.
О горе! Ніч погибельна
Млою нам заслала вічі!
Де притулимось тепер?
У яких краях далеких, на морях яких,
Блукаючи, животітимем?

ІСМЕНА

Ой, не знаю!.. Хай би й мене жахний Аїд
Забрав до себе водночас із батьком,
Нещасну: це життя — вже не життя для мене!

ХОР

Годі вже, незрівнянні сестри!
Що від безсмертних, те сприйміть погідно.
Тож над міру не плачте, бо й не личить
Нарікать на долю.

АНТІГОНА

Антистрофа І

Нам часто жаль страждань минулих!
Труд, хоч немилий, був милим усе-таки:

Якби ж то знов тобі подати руку,
Батеньку рідний, що млою підземною нині окутаний!..
Знай же: мені, як і їй, поки житимеш,
Ти найлюбіший будеш.

ХОР

Усе зробив він?

АНТІГОНА

Що хотів,— те сталося.

ХОР

Що саме?

АНТІГОНА

Як задумав, на землі чужій
Упокоївсь,— жадана тінь навік його окрила.
Нам журбу лишив, ридання...
За тобою, мій батьку, з очей
Сльозу весь вік ронитиму.
Чим розраджусь, безталанна?
Що приспить печаль мою?
Ох, чому в краю чужому, батьку, сам-один
Ти мусив із життя піти?

ІСМЕНА

Горе! Горе! Що ж то за доля гнобить нас!
О сестро люба! Як тепер на світі
Незатишно, самотньо нам без батька!

ХОР

Все ж, коли вік свій він щасливо
Довів до межі, то й не годиться, любі,
Так ото голосити: від печалі
Не втекти нікому.

АНТІГОНА

Строфа II

Вернімось, люба сестро...

ІСМЕНА

Що ж робитимем?

АНТІГОНА

Забажала я...

ІСМЕНА

Чого ж?

АНТІГОНА

Підземне житло побачити.

ІСМЕНА

Чиє?

АНТІГОНА

Ой леле! Батькове...

ІСМЕНА

Хіба можливо це? Невже
Не знаєш?..

АНТІГОНА

Це докір мені?

ІСМЕНА

А ще...

АНТІГОНА

Ну що там, сестро, знов?

ІСМЕНА

Самотньо вмер, і не похований...

АНТІГОНА

Веди ж мене, й там, де він був,— убий!

ІСМЕНА

О горе! Як мені свій вік
Вікувать одній, безпорадній?..
До кого прихилюсь?

ХОР

Антистрофа II

Не бійтесь, любі сестри!

АНТІГОНА

Де ж подітися?

ХОР

Все — позаду вже.

АНТІГОНА

Що?

ХОР

Життя, багате муками.

АНТІГОНА

Я думаю...

ХОР

Про що — скажи.

АНТІГОНА

Не знаю, як вернутись нам
Додому.

ХОР

Не питай про те.

АНТІГОНА

Тужу...

ХОР

Тужила ти й раніш.

АНТІГОНА

Та не так, як тепер,— безмірно.

ХОР

Вас дійсно запліскує море бід.

АНТІГОНА

Гай-гай! Куди нам, Зевсе, йти?
І чого ж іще сподіватись
Од небожителів?

ТЕСЕЙ

Годі плакати, діти: що спільним добром
Є для краю всього, не годиться над тим
Голосити — за це покарають боги.

АНТІГОНА

На колінах, Тесею, благаєм тебе!

ТЕСЕЙ

Голосити — за це покарають боги.

АНТІГОНА

Поглянуть дозволь
На могилу, де батько наш милий лежить.

ТЕСЕЙ

О ні! Заборонена стежка туди!

АНТІГОНА

Що мовив ти, о володарю Афін?

ТЕСЕЙ

Він сам мене, діти, просив-заклинав,
Щоб ні наближатись до місця того,
Ані голосити ніхто з-між людей
Не смів: ця ділянка — священна тепер.
І додав: коли все це сумлінно сповню,—
Моє місто вовік не зазнає турбот.
Це почули боги й всевидющий Зевс,
Що стоїть на сторожі присяги.

АНТІГОНА

Якщо батькова воля такою була,
То вшануймо її: до прадавніх Фів
Одішли нас. Можливо, ще встигнемо ми
Від братів одвернути роковану їм
        Одночасну загибель.

ТЕСЕЙ

Без вагання і це, і все інше зроблю
Ради вашої користі й ласки того,
Хто спустивсь нещодавно в підземну глибінь —
        Не жалітиму сил ані труду.

ХОР

Тож пора голосінням покласти край,
Годі-бо плакать вам:
Що він мовив,— так усе й буде!

КОМЕНТАРІ

Як і всі давньогрецькі трагедії,так і Софоклові складалися з дев'яти частин, у яких виступи акторів (агоністів) чергувалися з хоровими партіями (виступами корифеїв і співами хоревтів). Ці дев'ять частин мали такий розподіл: 1. Пролог — вступ, або перший виступ акторів перед виходом хору. 2. Парод — пісня хоревтів, що виходили на сцену (точніше — на орхестру). 3. Епісодій перший — другий виступ акторів. 4. Стасим перший — перша пісня хоревтів, яку вони виконували, стоячи на місці (на відміну від їхнього виходу в пароді). 5. Епісодій другий — третій виступ акторів. 6. Стасим другий — друга пісня хоревтів. 7. Епісодій третій — четвертий виступ акторів. 8. Стасим третій — третя пісня акторів. 9. Ексод — епілог, або закінчення трагедії.

Це загальна схема, відступи від якої були рідкісними. Так, наприклад, в «Електрі» Софокла парод — це, власне, не просто пісня хоревтів, а так званий коммос (сумний спів), у якому бере участь і сама Електра. В «Аянті з батогом» хор у середині трагедії виходить з орхестри й знову приходить в епіпароді, беручи участь у коммосі.

В давніх Афінах на честь бога Діониса щороку справлялося чотири свята: Сільські Діонісії, або Діонісії в полях (у грудні); Ленеї (в січні); Антестерії (в лютому); Великі Діонісії, або Діонісії в місті (в березні).

За винятком Антестерій на всіх інших святах відбувалися театральні вистави. Приблизно до 350 р. до н. е. як на Ленеях, так і на Великих Діонісіях ставили тільки дві нові трагедії.

Рукописні копії творів славнозвісних драматургів зберігалися в державних архівах.

Як на Ленеях, так і на Діонісіях першу нагороду одержував автор трагедій, другу — хорег (той, хто утримував хор), третю — перший актор — протагоніст.

Автори пропонували архонтам — організаторам свят — свої твори для вистав на святах. У п'ятому сторіччі, за нашими відомостями, допускалися до конкурсу три драматурги — автори трагедій і ще три — автори комедій.

Свята, очевидно, тривали три дні. Спершу виставлялися комедії. Якщо архонт допускав автора до змагання, він «давав йому хор»,— тобто призначав йому за жеребом хорега й трьох акторів. Проте є свідчення, що Софокл сам вибирав для своїх вистав акторів і писав їм ролі.

Кожному хорегові призначався хородидаскал, тобто вчитель хору, і флейтист (авлет). Хородидаскали, агоністи й авлет були професіоналами, а хорегами були багаті громадяни, які мусили брати на себе всі витрати для організації вистав. Вистави починалися рано-вранці і тривали цілий день.

Обов'язком відкупника театру (театрона, або театропола) було забезпечувати акторів костюмами та дбати про декорації. Щоправда, костюми й маски входили також і в обов'язки хорега, як і оплата за репетиції акторів, хородидаскала та авлета.

Перед початком вистави актори проходили перед глядачами (проагон), а з храму виносили статую Діоніса і ставили перед театром.

За жеребом архонт вибирав десятьох суддів, які присягалися в тому, що, призначаючи нагороду, зважатимуть лише на майстерність тих, хто братиме участь у змаганні. До нашого часу збереглося кілька античних написів, у яких називаються імена драматургів-переможців, а також хорегів і протагоністів.

ЕЛЕКТРА

1. *Син Агамемнона* — Орест, який прибув до Аргоса разом із своїм вихователем.

4. *Аргос* — у Софокла Агамемнон — владар Аргоса, а не Мікен, як в «Іліаді». Мікени — місто в Арголіді.

5. *Донька Інаха.*— Інах — річкове божество, його дочка Іо, переслідувана через ревнощі Герою, була перетворена на корову, якій постійно дошкуляв гедзь. Епафа, сина Іо від Зевса, вважали за родоначальника владарів Аргоса й Арголіди.

6—7. *Бога, що вовків разить* — тобто Аполлона, якого вважали захисником худоби від вовків. Одним із епітетів Аполлона був Лікій, тобто «світлий» (інший його епітет «фойбос», або Феб, означає те саме). Оскільки грецька назва вовка — «лікос» — схожа за основою на епітет «лікіос» — «світлий», відбулося зближення обох цих слів і виник міф про Аполлона як охоронця худоби від вовків. Лікійська площа — присвячена Аполлонові Лікію площа в Мікенах.

7—8. *Вславлена святиня Гери* — храм богині Гери в Аргосі (а тут у Мікенах). Геру шанували в Аргосі як верховне божество — покровительку міста і країни.

9. *В край, багатий золотом...*— Мікени називали багатими на золото, яке нагромадили їхні володарі — нащадки Пелопа (Пелопіди) і його сина Атрея (Атріди). Тут ідеться про Менелая і Агамемнона, синів Атрея.

10. *Пелопідів дім* — тобто нащадків Пелопа, Танталового сина.

15. *Пілад* — вірний приятель Ореста.

32—33. *Піфійська святиня* — храм Аполлона в Дельфах, де жриця Аполлона Піфія під впливом отруйних випарів, що йшли з-під землі, нібито переказувала пророцтва бога — його оракули, які потім тлумачили Аполлонові жерці.

34. *Феб* — див. комент. до ряд. 6—7.

44—45. *Фокеєць* — Фокея — країна, близька до священної округи Дельфів. Фокеянин Фанотей згадується тут як спільник Клітемнестри та Егіста. Вихователь рекомендує Орестові висловлюватися на дорійському діалекті, прикинувшись посланцем Фанотея.

50. *Піфійські ігрища* — урочисті змагання в Дельфах, подібні до змагань в Олімпії, на Істмі та в Немеї на Пелопоннесі. Ідеться про те, ніби Орест загинув під час змагань на колісницях.

83. *Локсій* — один із епітетів Аполлона, буквально — «двозначний», тобто той, що дає двозначні оракули, які можна тлумачити порізному.

95. *Кривавий Арес* — (власне «вбивчий») — давньогрецький бог агресивної війни.

97. *Егіст* — або Айгістос — коханець Електриної матері Клітемнестри, який убив Агамемнона.

108. *В оригіналі згадується Кокіт* — одна з річок підземної країни мертвих.

110. *Аїд* — також Аїдоней, або Плутон — Зевсів брат, владар підземної країни мертвих.

Персефона — або Кора — дочка Деметри, дружина Аїда, владарка країни мертвих.

111. *Гермес* — вісник богів, покровитель винахідливості, гімнастики, мандрівників, торгівлі, стад; його обов'язком було супроводжувати душі померлих до підземної країни, тому тут він названий підземним. В оригіналі ще згадується Ара, персоніфікація прокляття.

112. *Еринії* — дочки богів, богині помсти, які переслідували злочинців-убивць.

145. *Ітіс.*— У міфі про Філомелу і Прокну йдеться про те, що Прокна, дочка афінського владаря Пандіона, довідавшись про зраду свого чоловіка Атаманта (або Афаманта) з її сестрою Філомелою, вбила свого сина Ітіса. Боги перетворили сестер на птахів — ластівку та солов'я. Прокна (правильніше було б, щоб саме її називали Філомелою, тобто солов'єм) своєю сумною піснею оплакує загибель сина Ітіса.

147. *Ніоба* — або Ніобея — дружина фіванського владаря Амфіона; образила Лето (Латону), матір Артеміди та Аполлона, і вони вбили всіх її дітей, а саму перетворили на скелю, з якої витікала вода — ніби кам'яна Ніоба вічно оплакувала загибель своїх дітей.

154. *Хрісотеміда* — або Хрісофеміда — дочка Агамемнона та Клітемнестри, сестра Електри, Іфігенії та Іфіанасси. Іфіанасса лише згадується в трагедії, але не бере участі в дії.

174. *Кріса* — містечко поблизу Дельфів на березі Крісейської затоки.

177. *...хто панує в млистім Ахеронті.*— Йдеться про вже згадуваного Аїда. Ахеронт — одна з річок підземної країни мертвих (інші річки — Кокіт, Стікс і Піріфлегетон).

202. *Великий олімпійський бог* — тобто Зевс.

372. *Геліос* — бог сонця, часто ототожнюваний із Аполлоном — Фебом. Оскільки він, як сонце, що сяє на небі, бачить усе, що відбувається на землі, він також бог справедливості.

475. *Топір двосічний* — в оригіналі «викувана з міді двосічна щелепа» — вживана ще в мінойську епоху зброя і священний символ.

479—480. *Ерінія, мідностопа діва,*— в оригіналі «многонога і многорука з мідяною ногою Ерінія» — так греки уявляли собі жахливу богиню помсти.

491—495. *Пелоп.*— Згідно з міфом Пелоп одружився з Гіпподамією, дочкою Ойномая, завдяки допомозі Міртіла, візника Ойномая, який зрадив свого пана. На колісниці, що її Пелопові подарував сам бог Посейдон, Пелоп разом із Гіпподамією та Міртілом подався на батьківщину, але, проїжджаючи над морем, скинув туди Міртіла. За це всіх Пелопідів покарали боги.

516—518. *...твій батько, твою сестру... приніс у жертву.*— Тобто дочку Агамемнона і Клітемнестри Іфігенію, щоб ахейські кораблі, відплиття яких із Авліди затримала Артеміда, не даючи їм ходового вітру, могли вирушити в похід проти Трої.

549. *Спитай-но в Артеміди.*— Артеміда, розгнівана на Агамемнона за те, що він убив її лань, затримала вітер.

556. *Латони донька* — дочка Лето, тобто Артеміди.

630. *Лікійський владар* — тобто бог Аполлон (див. комент. до ряд. 6—7).

667—668. *...всееллінські змагання в Дельфах* — або Панеллінські змагання в Дельфах — тобто піфійські змагання (див. комент. до ряд. 50). Тут знову йдеться про брехливе повідомлення, ніби Орест загинув під час цих змагань.

671. *...чи то в подвійнім, чи в п'ятиразовому.*— У змаганнях колісниць треба було або два рази обігнути стінку на стадіоні, або п'ять разів.

687. *...двоє з Лівії.*— Лівія для давніх греків — назва всієї Африки. На півночі Африки були грецькі колонії, наприклад, Кірена, від якої назва країни Кіренаїка.

690. *Шостий — із Етолії.*— Етолія (або Айтолія) — країна на південному заході Середньої Греції.

691. *...сьомий — із Магнезії.*— В оригіналі — «сьомий магнезієць», тобто мешканець Магнезії, країни в Північній Греції.

692. *Енієць — восьмий.*— В оригіналі — «восьмий на білих конях родом із Еніанії» (або Айніанії), країни на південному заході Середньої Греції.

694. *...беотієць...*— тобто мешканець Беотії (або Бойотії), країни, сусідньої з Аттікою.

713. *Чоло в чоло з баркейцем.*— В оригіналі — «баркейські колісниці». Барка — грецька колонія в Північній Африці.

745. *...посли фокейські...*— Фокея — іонійське місто на західному узбережжі Малої Азії.

778. *О меснице-богине!* — Йдеться про Немесіду — богиню-месницю.

823. *Амфіарай* — віщун, чоловік Еріфіли, сестри аргоського владаря Адраста. Коли Полінік, вигнаний своїм братом Етеоклом із Фів, вирушив у похід проти цього міста, Амфіарай, що знав про свою можливу загибель, відмовився взяти участь у цьому поході. Полінік підкупив Еріфілу дорогоцінним намистом, щоб вона вмовила свого чоловіка взяти участь у поході. Амфіарай заповів своєму синові Алкмеону помститися за нього, і той убив свою матір Еріфілу.

1045. *Як то розумно птах живе.*— В оригіналі: «Там угорі найрозумніших віщих птахів ми бачимо» — тобто лелек, які, згідно з повір'ям, годують своїх старих батьків.

1050. *Феміда* — або Теміда — богиня правосуддя.

1098. *Строфій* — фокейський владар, батько Пілада. Він виховав Ореста.

ЦАР ЕДІП

Едіп (Ойдіпус) — унікальне ім'я. Серед давньогрецьких власних імен, крім циклу фіванських міфів, більш не зустрічається.

1. *О молоде старого Кадма пагіння.*— В оригіналі: «О діти Кадма», тобто фіванці.

3. *Благальне віття* — зелене віття олив, обвите білою вовною, з яким прохачі приходили до вівтаря, благаючи про захист.

21. *Ісмен* — річка в Фівах, біля якої був храм Аполлона і Паллади, де після принесення жертв одержували віщування (оракули), ворожачи на попелі спалених тварин.

36—37. *Нас від данини визволив співучому Страхіттю.*— Едіп визволив фіванців від жахливої крилатої потвори з тілом левиці та головою жінки. Давні греки цю міфічну потвору називали Сфінксом (власне Сфінгою). Всім, хто прибував до Фів, Сфінга пропонувала розв'язати таку загадку: «Хто вранці ходить на чотирьох ногах, опівдні — на двох, а ввечері — на трьох». Едіп дав правильну відповідь — ідеться про людину в різні пори її життя (немовля, потім доросла і, нарешті, стара з палицею).

70. *Послав Креонта — сина Менекеєві.*— Син Менекея (або Менойкея) Креонт, брат Іокасти. Едіп послав його до Дельф, щоб він довідався від жерців Аполлона, що треба зробити для припинення жахливого нещастя (пошесті), від якої страждали фіванці.

Феб — див. комент. до «Електри», ряд. 6—7.

104. *Лай* (або Лаій) фіванський владар, батько Едіпа, якого через непорозуміння вбив Едіп.

154. *О Делію Фебе.*— Бог Аполлон, або Феб, народився на священному острові Делосі, звідси назва Делій. Разом із своєю сестрою Артемідою Аполлон (або Паян, як в оригіналі) вважався також богом лікування.

157—158. *...Скажи нам... Сину Надії і Славо безсмертна.*— Тут усоблення абстрактних понять — надії і слави.

177. *Де бог живе вечірній.*— Ідеться про бога сонця Геліоса, який на світанку підіймався на своїй колісниці на сході, а ввечері спускався в ріку Океан на заході, щоб під землею повернутися знову на схід.

186. *З співами світлих пеанів зливаються.*— Пеан (або паян) — гімн на честь Аполлона, який виконували з нагоди перемоги на війні або звертаючись до бога з проханням про заступництво.

194. *Покоїв Амфітріти.*— Амфітріта — морська богиня, дружина Посейдона, бога морів і землетрусів.

196. *Берегів фракійських.*— Фракія — країна на півночі від грецьких земель, приблизно на території сучасної Болгарії.

202. *Лікійських нив владарю.*— В оригіналі «Лікію владарю», тобто йдеться про Аполлона.

208. *В лікійських верховинах.*— Лікія — країна на півдні Малої Азії.

210. *Вакху винозорий.*— Вакх (або Бакх) — бог Діоніс. Діоніс — бог вина, сп'яніння, екстазів і оргій. В оригіналі Лікія називається його країною, хоча його культ був запозичений греками від їхніх північних сусідів фракійців.

212. *З хором радісних менад.*— Менади (або майнади) — супутниці Діоніса. Інша їхня назва — вакханки.

215. *Презренного й поміж богами бога.*— Ідеться про Ареса (або Арея). Його вважали не лише богом агресивної війни, але й спроможним насилати на людей різні лиха.

225. *...син Лабдаків* — Лай, Едіпів батько.

243. *...бог піфійський* — Аполлон.

267—268. *...Полідора внук, Прямий нащадок Кадма й Агенора.*— Тут ідеться про родовід фіванських владарів: фінікієць Кадм був си-

ном Агенора, Полідор — син Кадма, Лабдак — батько Лая, сином якого є Едіп.

274. *...справедлива Діка* — богиня справедливості та правосуддя.

284. *...Тіресій царственний.*— Тіресій (або Тейресій) — славнозвісний віщун, дійова особа багатьох міфів і трагедій. Боги позбавили його зору, але дали йому можливість передбачати майбутнє.

410. *Аполлона Локсія.*— Див. комент. до «Електри», ряд. 83.

421. *Кітерон* — або Кітайрон — гірське пасмо між Аттікою і Беотією.

463—464. *...дельфійська Викриває скеля.*— В оригіналі «Дельфійська скеля» — замість Дельфійського храму Аполлона, де жриця Піфія переказувала пророцтва (оракули) бога, а його жерці записували їх і повідомляли тим, хто звертався за порадами до Аполлона. Над Дельфами височать стрімчасті скелі — Федріади, частина гірського масиву Парнасу.

472. *І кер непохибних.*— Кери — невблаганні богині смерті.

474—475. *...із парнаських Верховин сніжистих.*— Парнас — гірське пасмо на півдні Середньої Греції, за віруваннями давніх греків — місце перебування Аполлона та його супутниць — муз.

482. *Віщування розвіяти з глибу землі.*— У Дельфах, які вважалися центром землі, стояла обтесана кам'яна брила — зображення «пупа землі», тобто, власне, її центру.

486. *Нас засмутив птаховіщун.*— Ідеться про Тіресія. Серед віщунів були такі, які пророкували, стежачи за польотом птахів.

492. *...син Поліба.*— Поліб — корінфський владар, який, бувши бездітним, узяв собі на виховання Едіпа. Едіп уважав його за свого батька.

507. *Крилата діва* — крилата потвора Сфінкс (Сфінга).

632. *Йокаста* — (правильніше — Іокаста) — дружина фіванського владаря Лая, мати Едіпа.

660. *Світлий Гелій* — Геліос, бог сонця, іноді ототожнюваний із Аполлоном.

733—734. *Той край Фокіда зветься, а місцевість та, Де сходяться дороги в Дельфи й Давлію.*— Фокіда — країна в Середній Греції, поблизу від Дельфів. Давлія — гірська країна біля Парнасу.

774. *Поліб, корінфський володар.*— Корінф — столиця невеликої країни на Пелопоннесі, поблизу від перешийка, що сполучає Пелопоннес із Середньою Грецією.

868. *Один їх отець — Олімп.*— Тут Олімп згадується як місце перебування безсмертних богів. Водночас це уособлення гори — ніби вона жива істота.

897. *Де священний пуп землі.*— Йдеться про Дельфи (див. комент. до ряд. 482).

898—899. *...в Аби, у храм славетний.* Абайський храм — тобто храм Аполлона в Абах у Фокіді.

Олімпія — місто в Еліді (або Елеї) на Пелопоннесі з славнозвісним храмом Зевса. Там відбувалися олімпійські змагання.

939. *Істмійської країни...*— Тобто Корінфа та його околиць.

1099. *З Паном з'єднавшись в узгір'ях.*— Пан — божество дикої природи, бог стад і пастухів, що мешкають по лісах та горах.

1104. *Чи Кіллени владареві.*— Кіллена — гора в Аркадії на Пелопоннесі, місце народження бога Гермеса, який тут називається владарем Кіллени.

1106. *Німфи... геліконські.*— Гелікон — гора в Середній Греції.

1137. *Арктур* — сузір'я північного неба, буквально — «сторож Ведмедиці» (сузір'я Велика Ведмедиця).

1199. *Діву кривокогтисту вбив.*— Ідеться про Сфінгу (див. комент. до ряд. 36—37).

1227. *...ні Істр, ні Фасіс.*— Істр — давня назва річки Дунаю; Фасіс — теперішня річка Ріоні в Закавказзі.

АНТІГОНА

Антігона — дочка Едіпа та Іокасти, її сестра — Ісмена, її брати Етеокл та Полінік, які загинули у двобої під час облоги Фів аргоським військом.

16. *Аргейська рать* — військо з Аргосу під проводом Полініка і його спільників.

105. *Над потоком Діркейським.*— Діркейське джерело витікає з передгір'я Кіферона (або Кітайрона).

119. *Місто це семибрамне.*— Йдеться про Фіви в Беотії, оточені муром із сімома брамами. Семибрамними вони називалися на відміну від стобрамних Фів, столиці Верхнього Єгипту.

124. *Смолоскипів Гефеста.*— Гефест — бог вогню. Тут ідеться про можливу пожежу при облозі Фів.

126. *Нездоланність дракона.*— Дракон символізує тут фіванське військо, а орел — аргоське.

142—143. *Переможцеві Зевсу... Поскладали... зброю.*— На честь Зевса з обладунків переможених складали так званий трофей (грецьке «тропайон»). Етеокл та Полінік, повбивавши один одного в двобої, стали обидва переможцями. Їхні обладунки не можна було покласти в трофей.

586. *Фракійським вітром...*— Тобто північним вітром від берегів Фракії, що була розташована на північ від континентальної Греції на Балканському півострові.

786. *Ерос* — або Ерот — у давніх греків бог кохання, син і супутник богині Афродіти.

824. *Гостя з фрігійських гір* — тобто Ніоба (або Ніобея), дочка фрігійського владаря Тантала (див. комент. до «Електри», ряд. 147).

826. *Сіпіл* — гора у Фрігії, в Малій Азії.

865. *О, шлюб їх нещасний.*— Ідеться про шлюб Полініка й дочки аргоського владаря Адраста.

945. *Даная.*— Батько Данаї аргоський владар Акрісій замкнув Данаю в мідній вежі, боячись, що, згідно з пророцтвом, його вб'є син дочки, але Зевс прийшов до Данаї у вигляді золотого дощу, й вона народила сина Персея.

955. *...цар едонійський, Син Дріанта.*— Фракійський (тут — едонійський) владар Лікург, пошматований вакханками за те, що він чинив опір запровадженню культу Діоніса (на цьому міфі побудована трагедія Евріпіда «Вакханки»).

966. *...між морями-близнятами, Де стоїть Сальмідес.*— Сальмідес — місто у Фракії на узбережжі Чорного моря, біля Босфору.

970. *...сусідній Арес.*— Поблизу від Сальмідеса існував храм бога війни Ареса.

972. *В юних синів Фінея.*— Фіней — фракійський владар, синів якого з ревнощів осліпила його дружина Клеопатра.

981. *Ерехтей* — міфічний владар Афін. Від нього походила Клеопатра, дочка бога північного вітру Борея.

1038. *Електром сардським.*— Електр — гірська порода, що містить золото й срібло, також сплав цих металів. Електр вивозили із Сард, столиці лідійської держави.

1074. *Ерінії* — див. комент. до «Електри», ряд. 112.

1116. *Діви кадмейської...*— Тобто Семели, дочки Кадма, матері Діоніса, або Вакха.

1119—1120. *Елевсінські луки... В краю Деметри.*— Місцевість біля Афін, де розташоване місто Елевсін із славнозвісним храмом богині хліборобства Деметри.

1126. *Де з двоверхої скелі...*— Тобто зі скель, що здіймаються над Дельфами, з Федріад.

1127. *Де корікійські німфи...*— Корікійська печера на півночі від Дельфів, присвячена Панові, Діонісові та німфам.

1129. *При джерелі Кастальськім.*— Кастальське джерело в передгір'ях Парнаса поблизу Дельфів.

1130. *...Схилів Ніси.*— Очевидно йдеться про гори на острові Евбеї.

1136. *Сам ти й мати твоя.*— Тобто Вакх (Діоніс) і його мати Семела.

1148. *Зевсів паросток.*— Мається на увазі Діоніс.

1149. *...із сонмом фіад.*— Фіади (або тіади) — вакханки.

1154. *Оселі Кадма й Амфіона.*— Ідеться про місто Фіви. Амфіон — фіванський владар, чоловік Ніоби.

1199. *Богині придорожній...*— Тобто Гекаті, богині ночі та місяця. Її статуї ставилися на перехрестях шляхів.

1303—1304. *Мегареєву Загибель славну перед тим оплакавши...*— Мегарей — старший брат Гемона (Гаймона), який із доброї волі приніс себе в жертву богові Аресу при наступі ворогів, щоб урятувати рідне місто.

ФІЛОКТЕТ

1. *Лемнос* — острів у Егейському морі.

3. *Неоптолем* — син Ахіллеса.

6. *Мелійця — Пеантіда* — тобто Філоктета, сина Пеанта з Меліди — міста в Фессалії.

14. *Лучник* — тобто Філоктет, який одержав від Геракла його чарівний лук.

47. *Аргів'яни* — мешканці Арголіди на Пелопоннесі, а тут узагалі — всі греки.

69. *Край Дардана.*— Дардан, син Зевса,— родоначальник дарданідів, який уважався засновником Іліона (або Трої) в Троаді, на північному заході Малої Азії, супроти Дарданелл.

87. *Лаертід* — Одіссей, син Лаерта.

105. *Стріли, що від цілі не відхиляться.*— Стріли чарівного Гераклового лука.

134. *Гермес* — див. комент. до «Електри», ряд. 111.

135. *Звитяжниця Афіна* — богиня Афіна Паллада, покровителька ахейців у Троянській війні.

139. *...берло Зевса* — тобто символ його верховної влади.

194. *Хріса, безжалісна німфа,*— німфа маленького острівця біля Лемноса, де Філоктета вжалила змія.

239. *Скірос* — острів на північному заході Егейського моря.

243. *Вихованець Лікомеда* — тобто Ахіллес, який виховувався на острові Скіросі, де владарював Лікомед.

264. *Вожай кефалленян* — тобто Одіссей, що був владарем кількох островів в Іонійському морі: Ітаки, Закінфа, Кефалленії, Дуліхія та Сами.

313. *Атріди* — Менелай і Агамемнон, сини Атрея, воєначальники ахейців у поході проти Трої.

324. *Мікени й Спарта* — столиці держав на сході Пелопоннесу. Агамемнон владарював у Мікенах, а Менелай — у Спарті (або Лакедемоні).

325. *...що й Скірос родить сильних.*— Ідеться про те, що Ахіллесів син Неоптолем народився на Скіросі.

332. *...син Пелея* — Ахіллес.

354—355. *...до печального Сігея.*— Сігей — мис у Троаді. Тут він називається печальним, бо йдеться про смерть Ахіллеса під Троєю (Іліоном).

390—391. *Геє, богине гірська.*— Гея — богиня землі, мати першого покоління богів-титанів. Тут вона називається матір'ю Зевса, хоча в «Теогонії» Гесіода та інших переказах матір'ю Зевса була титаніда Рея, дружина титана Кроноса. Як богиня землі вона була також владаркою гір. Тут ідеться про гори Малої Азії.

392. *...золотом славний Пактол.*— Пактол — річка в Лідії, в Малій Азії, багата на золотоносний пісок. У Лідії шанували богиню Гею.

401—402. *Чию колісницю леви Тягнуть — биків убивці.*— Тут ідеться про колісницю, запряжену левами, на якій сидить богиня Гея або ототожнювана з нею Кібела, також мати богів. Леви як могутні хижаки визначаються епітетом «биковбивці», бо нападають на биків.

411. *Еант* — або Аянт — син Теламона, владар острова Саламіна, один із героїв Троянської війни. Про його самогубство Софокл написав трагедію «Аянт із батогом».

416. *...син Тідея.*— Діомед, син аргоського владаря Тідея, один із героїв Троянської війни, Одіссеїв приятель.

417. *Сізіф лукавий...*— Існував переказ про те, що Одіссеєва мати Антіклея перед тим, як одружитися з Лаертом, була коханкою корінфського владаря Сізіфа (або Сісіфа), який був гостем Автоліка, батька Антіклеї. Сізіф, відомий своїми хитрістю та підступністю, був покараний богами в підземній країні мертвих. Він мусив підіймати на гору важку кам'яну брилу, що потім неодмінно котилася вниз. Часто про марну працю кажуть: «Сізіфова праця».

422. *Пілієць Нестор.*— Владар міста Пілоса на південному заході Пелопоннесу, найстаріший із ахейських провідців, герой Троянської війни, який уславився своєю досвідченістю та красномовством.

424—425. *...втратив сина він... Антілоха любого.*— Антілох — син Нестора, якого вбив брат царя Пріама, коли хотів урятувати свого батька.

434. *Патрокл* — герой Троянської війни, Ахіллесів приятель, убитий Гектором.

442. *...Терсіт* — один із провідців ахейського війська, який виступив проти Атрідів, але був узятий на глум.

442. *Якогось пройду... з Аїду повертатися.*— Ідеться про Сізіфа, який згідно з переказом умовив богів підземної країни дати йому змогу повернутися на землю.

453. *...сину владаря Етейського.*— Так Неоптолем звертається до Філоктета. Ета (або Ойта) — гора в Фессалії.

479. *...берег Ети* — тобто узбережжя Егейського моря біля гори Ети (Ойти).

489. *...до Евбеї Халкодонтської.*— Халкодонт — владар острова Евбеї (або Евбої), син якого Елефенор брав участь у Троянському поході.

491. *До верховин Трахінських.*— Трахін — місто в Фессалії, від якого одержали назву гори. Одна з трагедій Софокла про загибель Геракла має назву «Трахінянки».

492. *Сперхей* — річка в Фессалії.

548. *Пепарет* — маленький острівець в Егейському морі, що вславився своїми виноградниками.

561. *Похилий Фенікс і сини Тесеєві.*— Йдеться про Акаманта й Демофонта — синів афінського владаря Тесея, які визволили свою бабусю Етру (або Айтру), що була рабинею в Менелаєвої дружини Єлени. Вони також були учасниками Троянської війни. Фенікс (або Фойнікс) — вихователь і приятель Ахіллеса.

603—604. *Ворожбит... син Пріама.*— Ідеться про Гелена, сина Пріама й Гекаби.

676. *Кронос* — син Урана, один із титанів, батько Зевса, який називається також Кронідом.

678. *Іксіон* — цар Фессалії; хотів згвалтувати Геру, і за це Зевс покарав його, прикувавши в підземній країні до вогняного колеса, що надзвичайно швидко оберталося.

718. *Ген до Мелійських німф.*— Мелійські німфи — німфи священного для давніх греків дерева — ясена (по-грецькому — меліа).

719—721. *...де із щитом Мідним божистий муж зійшов на Ету.*— Тут ідеться про Геракла, який на горі Еті наклав на себе руки (про це розповідається в трагедії Софокла «Трахінянки»).

784. *Мій друже кефалленський.*— Йдеться про Одіссея — владаря кількох Іонійських островів, серед яких є Кефалленія.

922. *Найвища необхідність* — тобто фатум, Мойра, богиня долі.

986. *Полум'я Гефестове.*— Гефест — бог вогню та вулканів. Острів Лемнос був присвячений Гефестові, бо за міфом він упав на цей острів із Олімпу.

1057. *Тевкр* — брат Саламінського героя Аянта, Теламонового сина.

1322. *...сини Асклепія* — лікарі Махаон і Подалейрій, учасники Троянської війни.

1445. *Нот* — південний вітер.

1449. *...Лікея струмок.*— Лікей — річка на острові Лемносі.

ЕДІП У КОЛОНІ

Колон — округа (демос) в Аттіці поблизу Афін, де народився Софокл.

33—40. *Дочки Мороку й Землі, жахні богині.*— Тобто Ерінії, або Евменіди, богині помсти за вбивства.

54. *Посейдон* — бог морів і землетрусів, брат верховного бога Зевса.

55. *Прометей* — один із титанів, тобто старшого покоління богів, благодійник людського роду, що викрав для людей вогонь з Олімпу.

56—57. *Мідноковаиий поріг* — одна з святинь у Колоні, кам'яниста гора, що затуляє печеру, яку вважали за вхід до підземної країни мертвих. Про цей мідний поріг Софокл згадує в іншому місці цієї трагедії.

60. *...Колон... вершник.*— Колон славився своїми кіньми.

65. *Од бога ймення...*— Йдеться про мешканців округи Колон.

69. *Егея пагін, що Тесеєм названий.*— Егей — міфічний владар Афін.

84. *Богині грізнозорі* — Ерінії.

90. *...Дів шанованих.*— В оригіналі: «О солодкі діти прадавнього Мороку» — ідеться про Еріній.

107. *Паллади ймення.*— Паллада — богиня Афін.

215. *...рід Лабдака.*— Лабдак — батько Лая, Едіпового батька.

309. *...на коні етнейському.*— Етна (або Айтна) — вулканічна гора на острові Сіцілія. Етнейський тут те саме, що й сіцілійський.

317. *Ісмена* — дочка Едіпа, сестра Антігони.

335. *До єгиптян, виходить, уподібнились.*— Про такі звичаї розповідає давньогрецький історик Геродот.

351. *Кадмейці* — тобто фіванці. Ісмена приїжджає до батька таємно від фіванців і переказує йому оракул Аполлона, що «переможе той, на чиєму боці буде Едіп».

388. *Аргос* — місто в Арголіді на Пелопоннесі, іноді й вся країна називається Аргосом.

411. *...храм Дельфійський* — храм Аполлона в Дельфах.

467—468. *Священна вода* — вода для обряду очищення.

484. *...названих Ласкавими.*— Так називали Еріній (по-грецькому Евменідами).

687. *Кефіс* — річка в Аттіці.

679—680. *Невгамовний буяє Вакх У колі своїх годувальниць.*— В оригіналі йдеться про Діоніса з його почтом — вакханками-менадами.

691—692. *Й Афродіті, що стискує В руках щирозлоті віжки.*— Афродіту уявляли на золотій колісниці, яку тягли птахи. Один із постійних епітетів Афродіти — «золота».

701—705. *Сизолиста олива... І ніхто... не насмілиться На неї руки підняти...*— Оливові гаї охоронялися афінськими законами як джерело найнеобхіднішої для населення страви. Навіть перський цар Ксеркс і спартанський владар Архідам II, які воювали з афінянами, не насмілилися повирубувати їх.

714. *Нащадок Крона* — Крон (або Кронос) — титан, батько олімпійських богів, у тому числі й Посейдона.

720. *...рій нереїд.*— Нереїди — морські німфи, дочки морського бога Нерея.

958. *Ареопаг* — давній афінський суд аристократів (евпатрідів) та політична рада.

1058. *В підніжжі храму піфійського.*— Ідеться про храм Аполлона в Дельфах. Давньою назвою Дельфів була Піфо (або Піто), а тому епітет «піфійський» є синонімом «дельфійський».

1060—1061. *...богині обряд... Відправляють для смертних.*— В оригіналі «шановні пані», тобто Деметра й Кора (або Персефона). Кора — дочка Деметри — стала дружиною Плутона, але Деметра вблагала богів, щоб вони дозволили її дочці півроку перебувати на землі, а півроку під землею в країні мертвих. Під обрядом тут розуміються елевсінські містерії.

1062. *...жерці Евмолпіди* — нащадки міфічного жерця Евмолпа, жерці в храмі богині Деметри.

1069. *За межі еатських нив.*— У оригіналі сказано про снігові скелі гори Ої (Еї) між Афінами та Елевсіном.

1076—1077. *...Реї любого сина, Бога морського.*— Син титаніди Реї, дружини титана Кроноса, Посейдон, якого вважали не лише морським богом, але й владарем землі.

1094. *І сестру його славну.*— Йдеться про Артеміду — сестру Аполлона, покровительку дикої природи.

1158—1159. *...сів благальником На вівтарі.*— Ідеться про давній звичай: недоторканність храмів та вівтарів (жертовників), де знаходили притулок благальники та злочинці.

1247. *...від скель опівнічних Ріпейських.*— Ріпейські, або Ріфейські, скелі за уявленням давніх греків — гори на краю землі; згодом назва Уральських гір.

1266—1267. *Однак Ласкавість, що сидить, вибачлива, При Зевсовому троні...*— В оригіналі вжито уособлення сорому, гідності та милосердя, по-грецькому Айдос.

1294. *Етеокл* — брат Полініка, син Едіпа та Іокасти.

1301. *...як зять Адраста.*— Адраст — владар Аргоса та Сікіона, його зять — Полінік.

1303. *На всій землі апійській.*— Апійці — мешканці Пелопоннеса, що одержали таку назву від Апіса, міфічного владаря Аргосу.

1312. *Амфіарай* — див. комент. до «Електри», ряд. 823.

1314—1319. *Ойнея парость, із Етолії, Тідей... Етеокл із Аргосу. Гіппомедонт... Талай, отець. А п'ятий Капаней... Партенопей — аркадець, Аталанти син,*— учасники походу проти Фів.

1388—1389. *...Тартару прадавню млу...*— Тартар — найнижча частина підземної країни мертвих, куди олімпійські боги після своєї перемоги скинули титанів і гігантів.

1392. *...Кадмеї всій...*— Кадмея — фіванська країна та її столиця Фіви, засновані Кадмом, братом Європи, яку викрав Зевс.

1523. *Драконові нащадки* — фіванці. Згідно з міфом Кадм убив на місці майбутніх Фів дракона і посіяв його зуби, з яких виросли предки фіванців.

1537. *Підземна владарка* — Персефона, дружина Аїда або Плутона.

1547—1548. *...тіней володарю Аїдонею.*— Аїдоней — інша форма міфічного імені Аїд.

1551. *У глиб рівнини стігійської.*— Тобто в підземну країну мертвих, де тече ріка Стікс.

1555. *...Незборне страховище* — триголовий пес, що охороняв вхід до підземної країни.

1580. *Де Пірітой з Тесеєм побраталися.*— Пірітой і Тесей намагалися викрасти Персефону, але Аїд спіймав їх. Згодом Геракл визволив Тесея, але Пірітой залишився в країні Аїда.

1587. *...Родючої Деметри...*— Деметра була богинею хліборобства.

1592. *Зевс підземний.*— Йдеться про Аїда, брата олімпійського Зевса.

ЗМІСТ

Невмирущі Софоклові твори
Передмова Андрія Білецького
5

ЕЛЕКТРА
Переклад Андрія Содомори
15

ЦАР ЕДІП
Переклад Бориса Тена
69

АНТІГОНА
Переклад Бориса Тена
125

ФІЛОКТЕТ
Переклад Андрія Содомори
171

ЕДІП У КОЛОНІ
Переклад Андрія Содомори
225

Коментарі
291

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННОЕ
ИЗДАНИЕ

СОФОКЛ

ТРАГЕДИИ

Перевод с древнегреческого

Киев, издательство
художественной литературы
«Днипро»

На украинском языке

Художній редактор О. Д. Назаренко
Технічний редактор Н. К. Достатня
Коректор Л. Г. Лященко

ИБ № 3626

Здано до складання 25.01.89.
Підписано до друку 25.07.89.
Формат $60 \times 100^1/_{16}$. Папір офсетний.
Гарнітура літературна. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 21,09. Умовн. фарбовідб. 21,923.
Обл.-вид. арк. 14,174. Тираж 28 000 пр.
Зам. 9—34. Ціна 1 крб. 40 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

З фотоформ Головного підприємства
республіканського виробничого
об'єднання «Поліграфкнига»
на книжковій фабриці «Жовтень».
252053, Київ, вул. Артема, 25.

Софокл.

С68 Трагедії. / Перекл. з давньогр. А. Содомори та Бориса Тена. Передм. А. Білецького. К.: Дніпро, 1989.—303 с., іл.
ISBN 5-308-00169-3

Збірка творів великого грецького трагіка містить п'ять із семи його трагедій, що повністю збереглися: «Електра», «Цар Едіп», «Антігона», «Філоктет», «Едіп у Колоні».

С $\frac{4704030000—175}{М205(04)—89}$ 175.89

ББК 84(0)3

ΦΟΚΛΗΣ

1 р. 40 к.

СОФОКЛ